

politički **ZATVORENIK**

GODINA XV. - SRPANJ/KOLOVOZ 2005. CIJENA 25 KN

BROJ

160/161

**Otkriveno
spomen-obilježje
u KPD Lepoglava**

**U Lepoglavi
je ubijeno
oko 400 Hrvata**

**Održan
XIII. kongres
Inter-Asso**

**Ratne i poratne
žrtve u
Starigradu-
Paklenici**

**Dokumenti,
sjećanja,
svjedočenja**

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil, Ljubomir Brdar, Zorka Zane, Jure Knežević

OVAJ BROJ UREDIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.htnet.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja preplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: 416446-7101 S.W.I.F.T.
Code VBCRHR22 kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

www.hdpz.htnet.hr

Slika na naslovnoj stranici:
Spomen-obilježe u KPD Lepoglava
Faksimili na koricama: dokumenti iz knjige
J. Jurčevića, Bleiburg: naputak A. Rankovića

JE LI SREBRENICA NAJVEĆI ZLOČIN U EUROPI NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA ?

Upravo je obilježena deseta obljetnica srebreničkog masakra, u kojem su srpske snage pod zapovjedništvom Ratka Mladića ubile više od 8.000 Bošnjaka. U nazočnosti visokih političara iz čitava svijeta i 50.000 rodbine likvidiranih, održana je komemorativna svečanost i sahrana 610 novoidentificiranih žrtava iz masovnih grobnica.

Prilikom vjerskog obreda reis-ul-ulema Mustafa Cerić među inim je rekao: «Srebrenica je mjesto i 11. srpnja je vrijeme kada trebamo položiti zavjet Bogu, da ćemo se boriti protiv zla čovjeka koji je ubio nevino dijete samo zato što je bio drukčije vjere. Srebrenica je naše more i naša obala spasa. U njoj se svi možemo utopiti, ali u njoj se i svi možemo spasiti. Ovi mrtvi su ptice što kljunom kucaju na savjest onih koji ne žele znati i priznati, da je ovdje počinjen zločin u njihovo ime. Ovo groblje nije naš kult, nego je to naš bunt protiv genocida.»

Prije deset godina stanovnici Srebrenice polagali su nadu u Ujedinjene narode, u međunarodnu zaštitu, u 400 nizozemskih vojnika iz sastava UNPROFOR-a koji su ih trebali štititi, da bi ih zaštitnici na koncu iznevjerili. No prije, još 1993., te iste zaštitne snage pokupile su Bošnjacima naoružanje koje su imali kao pripadnici teritorijalne obrane, tako da su gotovo goloruki dočekali ulazak srpskih snaga u Srebrenicu. Francuska i Velika Britanija u toj situaciji bili su naoko suzdržani, ali odlučni da se ne bombardiraju srpske snage oko Srebrenice i tako spasi stanovništvo. Takvim pasivnim stajalištem, UN-ova misija, a osobito velike sile postale su sudionicima u tome strašnom zločinu, stoga njihove patetične riječi na komemoracijama nisu vjerodostojne.

Srebrenica asocira na dogadjaj prije 60 godina, poznat po Bleiburgu kao sinonimu za masovna ubijanja hrvatskih vojnika i civila koji su se, bježeći pred već poznatom partizanskom represijom, nastojali skloniti kod civiliziranih engleskih postrojbi.

Poznato je što se dogodilo. Hrvatski vojnici su razoružani i zajedno s civilnim pučanstvom predani na milost i nemilost komunističkim partizanskim jedinicama. Slijedile su masovne likvidacije zarobljenih, kao i grozne patnje na Križnim putevima i logorima. Sve se to događalo po okončanju Drugoga svjetskog rata u Europi.

Skoro da nema hrvatske obitelji koja nije u tome masakru izgubila barem nekoga od svojih najbližih. Sasvim sigurno radi se o mnogostruku većem broju žrtava nego u Srebrenici.

Kako je gotovo svaki govornik na komemoraciji spominjao Srebrenicu kao najveći zločin nakon Drugoga svjetskog rata u Europi, ne bih se mogao s tim složiti - jasno, ni malo ne umanjujući tragediju i genocid koji je počinjen u Srebrenici. Samo konstatiram - najveći zločin nakon završetka II. svjetskog rata u Europi učinile su partizanske postrojbe nad poraženim snagama hrvatske vojske i civilima koji su bili u zbjegu prema Austriji.

I na kraju jedan možda nevažan detalj s komemoracije u Srebrenici. Izvjestitelji prenose da je pravu buru oduševljenja izazvao britanski ministar vanjskih poslova Jack Straw kad je govor počeo islamskim pozdravom «Selam alejkum». Blef, populistički štos prema naivnim rođacima žrtava. Naime, bilo bi bolje da su prisutni ostali suzdržani prisjetivši se uloge lorda Carringtona i lorda Owena u našoj zajedničkoj nesreći prije desetak godina, te najsvežiji dokaz njihove perfidnosti prije mjesec dana - britanski prijedlog da se 11. srpnja u Srebrenici svi pomire i jedni drugima ispričaju.

Alfred OBRANIĆ,
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

CRKVA NA KRIŽU

Nije trebalo prevelike pameti ni iskustva da bi se znalo kako će se Katolička crkva nakon raspada komunističkoga carstva naći suočena s ne manje opasnim, ali svakako rafiniranim neprijateljem. Ali, ono što se događa posljednjih mjeseci, prelazi granice očekivanoga: Crkva je izložena hajkama koje nimalo ne zaostaju onima iz druge polovice četrdesetih ili prvih godina pedesetih godina prošloga stoljeća.

Ne udara se samo na političko značenje i ulogu Crkve, iako su i tu podmetanja svakodnevna. Poput nedavnoga incidenta, kad je Stipe Mesić, u ulozi predsjednika Republike, preporučio crkvenoj hijerarhiji da se ne pača u politička pitanja, tzv. neovisno novinstvo - koje je sve prije nego neovisno - iz dana u dan predbacuje crkvenim ljudima nedopustivo mijehanje u politička kretanja u državi. Valja priznati, bilo je u određenim razdobljima u Crkvi u Hrvata političkoga angažmana zbog kojega su nam dugo trnuli zubi. No, današnjim kritičarima Crkve nikada nije zasmetalo gorljivo klerikalno jugoslavenstvo koje ni Aleksandrova diktatura nije uspjela ugasiti, niti im je smetao egzemplarno politički Bozanićev istup oličen u prokazivanju tzv. "grijeha struktura", koji nije samo ukazivao na teške bolesti mlade hrvatske demokratske države, nego je izvrsno poslužio jugoslavensko-komunističkoj rekonkvisti. Njima smeta samo i jedino zalaganje crkvenih ljudi za državnu neovisnost i očuvanje tradicionalnih vrijednosti hrvatskog društva.

Kako se ofenziva na Crkvu tim oružjem nije pokazala djelotvornom, valjalo je okomiti se na njezinu moralnu snagu i društvenu, osobito dobrotvornu djelatnost. Radi toga jedva prođe dan da se ne "otkrije" kakva homoseksualna ili pedofilska afera, a ne začduje ni to da se po zalaganju za čudoredne vrijednosti poznato glasilo poput *Playboya* stavla u ulogu zaštitnika kakva posrnulog svećenika. Stranice *Playboya* htjeli bi biti najprikladnijim mjestom za razglasbanje o teološkim pitanjima i hijerarhijskom ustroju Crkve, što svjedoči o drskosti opadača. Ipak, pretvoriti možebitno nezakonito ponašanje nekolicine namještenika kakvoga sirotišta - namještenika koji su odreda svjetovne osobe - u sredstvo za potpunu diskreditaciju višestoljetnoga karitativnog rada Crkve, vrhunac je te paklenske strategije. U njezinoj se provedbi svjesno potpuno previda da eventualni grijesi pojedinca, pa bio on i svećenik, nisu grijesi cijelokupne Crkve.

Razlozi su jasni, a njihova identifikacija ne daje nam razloga za radost. Tragična je, naime, činjenica da se nepunih desetljeće i pol nakon državnoga osamostaljenja i jedva desetljeće poslije odbijanja velikosrpske agresije, Katolička crkva opet pokazuje kao najdosljedniji, ako ne i jedini dosljedni branitelj nacionalnih interesa i kao jedina u pravome smislu riječi organizirana oporba invaziji moralnoga i nacionalnog relativizma.

U posljednjih je pet godina nacionalno gospodarstvo rasprodano strancima, vojska je razoružana, demoralizirana i učinjena nepotrebnom, obavještajne službe i ne postoje, osim kao poligon za međusobno prepucavanje predsjednika države i premijera, a Domovinski rat - kao veličanstveni pothvat koji se pokazao najsnažnijim kohezivnim čimbenikom u nacionalnoj povijesti, čimbenikom koji je kadar zatomiti sve ideološke, političke, pa i regionalno-psihološke razlike - sustavno je kriminaliziran, kako bi umjesto integrativnog djelovanja postao pogrom za razbijanje svakog osjećaja društvene solidarnosti.

Umjesto nekadašnjeg pokliča koji je Hrvatsku stavljao prije svega, zavjet današnjega političkog *establishmenta* svodi se na Europsku uniju prije svega. I prije Hrvatske. A kako na razini političkih stranaka oporba postoji samo na izgled, jer su nekad bučni nacionalno orijentirani političari korumpirani sinekuratorama, stipendijama, stanovima i sličnim okrajcima koji priliče korumpiraju polusvijeta, Katolička se crkva pokazuje kao jedino čvrsto uporište. I radi toga je iz dana u dan na križu, i radi toga zasljužuje naše poštovanje i potporu.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

HRVATI NE ŽELE BALKANSKU BUDUĆNOST	2
<i>Ivan MIKLENIĆ</i>	
ZAMKE AMERIČKE POLITIKE	4
<i>Fra Martin PLANINIĆ</i>	
PISMA IZ ISTRE	7
<i>Blaž PILJUH</i>	
KNJIGA NAKON KOJE NIŠTA NE ĆE BITI ISTO	8
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
SPOMENIK U LEOGLAVI - OD IDEJE DO OSTVARENJA	11
<i>Alfred OBRANIĆ</i>	
U LEOGLAVI JE UBIJENO OKO 400 HRVATA!	18
<i>Dr. Augustin FRANIĆ</i>	
SUBNOROVCI UVJEŽBAVaju USTANAK	20
<i>Josip Ljubomir BRDAR</i>	
VLASTI NEMAJU SLUHA ZA JEKU IZ MACELJSKIH ŠUMA	21
<i>Kaja PEREKOVIĆ</i>	
O SPOMEN-CRKVI I KOSTURNICI ZA POBJIJENE U MACLJU.	23
<i>Stjepan BRAJDIC</i>	
KOMEMORACIJA NA GROBIŠTU DRVARIĆEVA ŠUMA.	25
<i>Franjo TALAN</i>	
POLOŽAJ HRVATSKE U VERSAILLESKOJ JUGOSLAVIJI	28
<i>Dr. sc. Zlatko MATIJEVIĆ</i>	
BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XVII.)	38
<i>Ivan GABELICA</i>	
MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA (6.).	44
<i>Tomislav JONJIĆ</i>	
PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXVIII.)	46
<i>Jure KNEZOVIĆ</i>	
ODRŽAN XIII. KONGRES INTER-ASSA	48
<i>Jure KNEZOVIĆ</i>	
MOJE SJEĆANJE NA SVIBANJ I LIPANJ 1945. (II.).	54
<i>Antun ŽIVKOVIĆ</i>	
GOLOOTOČKI ZAVJET ZAGREBU	56
<i>Dinko JONJIĆ</i>	
LIST "NAŠA OGNJIŠTA" U SVJETLU PRILIKA U DUVANJSKOM KRAJU 1968.-1971.	58
<i>prof. Bruno ZORIĆ</i>	

GLAS KONCILA: HRVATI NE ŽELE BALKANSKU BUDUĆNOST

U Sofiji su pod kapom EU-pakta o stabilnosti svi ministri zemalja Zapadnog Balkana potpisali izjavu kojom najavljuju skoro (najvjerojatnije već od 1. siječnja 2007.) stvaranje balkanskoga trgovinskog bloka. U tu bi trgovinsku uniju zakoračile sve zemlje Zapadnog Balkana (dakle, Hrvatska, BiH, Srbija i Crna Gora, Makedonija, Albanija, a možda čak i udaljena Moldavija), i to tako da, naprimjer, Hrvatska svojih 29 bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama u regiji zamjeni jednim multilateralnim sporazumom koji bi bio uvod u iduće korake: uspostavu carinske i monetarne unije Zapadnog Balkana, a potom i u njezinu političku nadgradnju – napisao je Ivo Jakovljević u rubrici "Ekonomski brevir" u "Novom listu" od 23. lipnja u članku pod naslovom "Hrvatska u okviru Zapadnog Balkana – kolonija druge lige".

Taj vrlo informativni članak jasnije od ikojeg očitovanja političara hrvatskoj javnosti otkriva kakvu mračnu budućnost Hrvatskoj spremaju određene moćne snage u međunarodnoj zajednici i Europi te bi u normalnim okolnostima trebao izazvati ne samo veliku pozornost nego i vrlo burne reakcije. Činjenica da nitko od političara, kako onih na vlasti tako i onih u opoziciji, nije smatrao važnim hrvatsku javnost upozoriti kamo zapravo vodi potpisivanje sofiskske izjave o stvaranju balkanskoga trgovinskog bloka, svakom imalo europski orijentiranim hrvatskom građaninu trebao bi biti jasan znak za uzbunu. Činjenica pak da nitko u Hrvatskoj nije osjetio ni potrebu demantirati, osporiti ili relativizirati eventualno presmjele tvrdnje komentatora Jakovljevića, potvrda je da stanovite političke snage Hrvatsku guraju upravo u onaj prostor u koji ona niti spada, niti želi niti – po obvezujućem slovu Ustava Republike Hrvatske – smije biti smještena.

Hrvatski narod u svojoj gotovo 14-stoljetnoj povijesti, od svog konstituiranja na prostoru između Mure i Drave i Jadranskoga mora pripada zapadnoeuropskom i srednjieuropskom kul-

Piše:

Ivan MIKLENIĆ

turnom krugu, a tek je u 20. stoljeću ušao međunarodnim inženjeringom i krivnjom svojih političara u zajednicu naroda pod jugoslavenskim imenom, iz koje je izšao proljevajući svoju krv da bi se obranio i opstao te s takvim bolnim povjesnim iskustvom da ga nikada više nikakva sila i nikakva politika ne može prisiliti na povratak u takvu zajednicu. To je aksiom hrvatskoga naroda koji obvezuje sve hrvatske političare koji poštju hrvatske nacionalne interese i koji ne žele biti izdajice svoga naroda.

dvotrećinska većina svih hrvatskih građana.

Pod silnim pritiscima svjetskih moćnika, Hrvatska već danas spada u uski krug visoko globaliziranih zemalja u kojima je otvoren prostor za djelovanje multinacionalnim kompanijama koje - za razliku od svog ponašanja u drugim visoko globaliziranim zemljama u kojima te kompanije proizvode i donose kapital, u Hrvatskoj šire svoju prodaju uništavajući i onako krhku postkomunističku i ratom nagriženu ekonomiju. Pod tim pritiscima, a da za to baš ništa nije dobila, Hrvatska je već predala u ruke stranaca svoje bankarstvo, medije, komunikacije i u velikoj mjeri trgovinu, a traži se i dalmatinska rasprodaja gotovo svega vrijednoga

U Hrvatskoj se već dulje vrijeme gotovo na svim područjima društvenog života primjećuje djelovanje snaga koje, katkad suptilno, a katkad gotovo otvoreno pripremaju hrvatske građane za balkanske umjesto europske integracije.

Te snage, koje imaju međunarodnu i domaću komponentu, hrvatska je politika već davno pustila u Hrvatsku u ime demokracije, pluralnosti i multikulturalnosti, ali zahvaljujući sluganskom mentalitetu hrvatskih političara, koje hrvatski građani sve više i sve bolje prepoznaju kao najopasniji i najnegativniji sloj hrvatskoga društva. Potrebno je stoga otvoreno zahtijevati da glede bilo kojeg balkanskog udruživanja političari budu ovlašteni potpisati samo ono što na referendumu prihvati kvalificirana ili

što Hrvatska ima... No sve to, čini se, tim moćnicima nije dovoljno pa žele protiv svih razloga zdravoga razuma – osim iz razloga profitabilnog izrabljivanja – Hrvatsku strpati u novu Balkaniju.

Aktualna vrlo ozbiljna kriza Europe, koja se lomi između "Europe tržišta" i "Europe vrijednosti", otkrila je koliko je zastrašujuća neprincipijelost političara nekih najsnažnijih europskih zemalja koje Europsku uniju žele i trebaju samo radi i po mjeri svojih interesa i koji su spremni i u 21. stoljeću uspostaviti suptilni kolonijalni odnos prema slabijim zemljama bez obzira koliko one po svom identitetu bile europske. Europska unija, kao ljudski projekt, ne može uspjeti ako stvarno ne

postane "Europa vrijednosti" i ako u prihvaćanju i promicanju vrijednosti ne bude principijelna prema svakoj državi i prema svakom građaninu jer svi ljudi - bili oni u zemljama koje su već ušle u EU, ili u zemljama koje pretendiraju na ulazak u EU ili pak u zemljama koje i ne pomišljaju na svoje članstvo u EU - imaju potpuno jednakost ljudsko dostojanstvo. Danas, usprkos svim deklaracijama i proklamacijama o ljudskim pravima, bogati sjever tu činjenicu ili tu vrijednost ne priznaje kad je riječ npr. o agričkim narodima i ljudima.

Hrvatski političari, kako oni na vlasti tako i oni u oporbi, o svim tim aspektima međunarodnih odnosa morali bi javno progovoriti, otkriti karte, upoznati hrvatske građane sa svim tajnim ili polutajnim, a zapravo sve očitijim projektima za budućnost

RAČANOVE LAŽI O AUTO-CESTI KRALJA TOMISLAVA

Nevjerojatna je upornost kojom dojučerašnji jugoslavenski unitaristi i autonomaško-orjunaški jurišnici novoootvorenu auto-cestu Zagreb-Split pokušavaju nazvati «Dalmatinom». Kad već imamo *Karolinu*, *Lujziju* itd., nazvane po austrijskim cari-

po kojemu se u doba Hrvatskog proljeća planiralo nazvati cestu.

Taj je projekt ugušen u Karadordjevu, mitskomu mjestu hrvatske tragedije, ujedno mitskomu mjestu političkog uzleta Ivica Račana. Da je Račan spadao među

radi toga što se nalazi unutar hrvatskih granica» (...*Ivan Račan, a leading Croatian communist, complains of the economic nationalists in his republic who wanted to build an unneeded Zagreb – Split highway (in preference to a vital new Zagreb – Belgrade route) simply because it was within Croatian boundaries...*).

Račan je – 2005. – brzo reagirao, porekavši da je to ikad kazao. Šteta što 1982. nije bio tako brz i što tada nije demantirao da je hrvatsku žilukucavicu proglašio nepotrebnom i nacionalističkom. Članak u uglednom dnevniku jugoslavenskim službama zasigurno nije promaknuo: *Financial Times* nisu kakve tvorničke zidne novine. Ali, naravno, nije Ivica Račan tada zaboravio demantirati. Svakomu je jasno, da je novinar uredno prenio njegove riječi, riječi kojima se dokazivala izdaja i potvrđivala odanost batinaškom jugoslavenskom režimu. Iako te riječi i ono što one simboliziraju, u poluslužbene biografije ne unose pripuzi i šarlatani poput **Zdenka Duke**, po njima će se, nema sumnje, mjeriti Račanovo mjesto u povijesti ovog naroda.

(Z, N)

politický
ZATVORENIK

br. 160/161, srpanj/kolovoz 2005.

ZAMKE AMERIČKE POLITIKE

Sjetimo se kako su naši mediji prosvjedovali nakon bacanja krmača na našu zemlju u tijeku rata. Sada je u pripremi klasična bomba, četrdeset puta jača od krmače. Je li i ta bomba oružje za masovno uništenje?! Nitko, nažalost, Ameriku ne pita, niti se Amerika pita. Tu bombu, koja sve (*masovno*) uništava, bez biranja cilja, Amerika kani bacati na Irak u slučaju možebitnog rata. Ako je Americi sve dopušteno i ako ona može činiti što god hoće, jer je Amerika, pao je moral i nastupilo pravo jačega. Postao je «čovjek čovjeku vuk».

Smijemo li dopustiti da nas Amerika opet sramoti i kao bijelce i kao kršćane? Osramotila nas je kao bijelce, jer je bijela rasa postala najkrvoločnija rasa, zahvaljujući (i) američkim zločinima. Poubijani crvenokosti (Indijanci), u ropstvo dovedeni crnokošci (crnci) i na žutokošce (na Japance) bačene dvije atomske bombe. To su zločini koji terete Ameriku u njezinu državnom entitetu. Ne zaboravimo da nam ista ta Amerika, koja je sve svoje vlastite gradiće japanskog podrijetla smjestila u logor, nabija na nos još neistraženi Jasenovac, utemeljen više na lovačkim pričama negoli na neospornim činjenicama. Dok i danas naša imaginarna odgovornost za Jasenovac visi nad nama kao Damaklov mač, nitko Ameriku ne (u)pita: Što ti uradi na svom vlastitom teritoriju sa svojim vlastitim gradićima japanskoga podrijetla? Je li ti rat s Japanom dao pravo na to?

Budući da Amerika pripada kršćanskoj civilizaciji, njezinim nabrojenim zločinima osramoćeno je i kršćanstvo. Jer, kršćanska je ruka bacila atomske bombe na Japan i «obogatila Irak» osiromašenim uranom. Hoće li biti Irak opet «obogaćen» «istim siromaštvom»-osiromašenim uranom? Hoće li i taj zločin biti pokriven američkom demokracijom i njezinom antifašističkom borbom? Dokle će antifašizam biti skrivač i pokrivač gnusnim zločinima? Vrijeme je da se to pitanje barem postavi, pa makar ostalo bez odgovora.

Ne znam koliko Amerika može pokrenuti rat zbog terorizma. Terorizam odavno postoji i nikad ga neće nestati, dokle god bude među ljudima ljudi većih od običnih ljudi. Ti veći će ga, u skladu sa svojim probitcima, prouzročiti, činiti, druge terorizmu učiti i na terorizam ih poticati, dok terorist ne postane opasan svome učitelju. Tako i Amerika, učiteljica terorista, postade poštena žrtva tek 11. rujna 2001.

Koliko je neko veći i koliko se uzdiže nad ljudi, koliki je terorist ili uzročnik terorizma. Neka nam pokažu dva primjera:

Pripovijeda nam **sveti Augustin** u svom djelu «De civitate Dei» kako je **Aleksandar Veliki** uhitio gusara i pozvao ga na odgovornost. Gusar mu je u razgovoru rekao: «Oba smo jednaki. Ti imaš veliko brodovlje pa te zovu vojskovodom, a ja malo pa me zovu gušarom.»

Neron je zapalio Rim i okrivio kršćane za požar. Lako bi bilo da je to bilo samo jednom. No, mnogo je puta «Neron» (za)palio «Rim» kao bi mogao okriviti druge za svoje zlodjelo.

Koliko su ova slučaja primjenjiva na Ameriku, neka svatko razmisli. Amerika, jer je velika, može velike bombe bacati gdje god

Piše:

Fra Martin PLANINIĆ

hoće i istodobno suditi malome čovjeku što je nekoga ranio. U samoobrani! To je njezino «pravo». I eto joj ga. «Blago njoj, ima se čim ponositi». I neka se «ponosi»! «Čestitam» joj.

Glede nebodera blizanaca i brze vojne akcije u Afganistanu, nije suvišno pitanje: Je li posirjedi «Neronov» trik? Da je Amerika čekala nekoliko godina pa tek onda zaratila, ne bi mi ni palo napamet takvo pitanje. No, brzo je zaratila, pa mi se ono samo nameće. Nažalost, ne mogu ga ni mimoći ni zaobići. Morala je, dakle, Amerika misliti na mogućnost takvoga pitanja i paziti kako će izbjegnuti sumnju da je ona 11. rujna 2001. srušila nebotere blizance da bi mogla napasti Afganistan. I, eto, to joj je pitanje plaća za njezinu brzopletu odluku. Ne znam koliko je opasno naoružavanje Iraka. No, svatko se naoružava. Američki mi zahtjev sliči na basnu:

- Odstrani rogove, reče vuk volu?
- Ne ču, odvrati vol.
- Ne odstraniš li rogove, ubit ču te, završi vuk. I ubi vola.

Budući da vol nije odstranio rogove, vuk se lažno pravda: Ubio sam vola zato što se nije razoružao i rogove odložio. I tako vuk, koji bi vola ionako ubio zbog volujskoga mesa, ostaje poštenjak koji brani porekad u šumi. Budući da gladnom vuku treba mesa, stradaće svaki vol od vučjih ralja. I poslušni i nepoštušni! Rogovi su izlika.

Svaki narod ima nešto od čega će živjeti. I Irak naftu. Treba li Americi naftu? Je li to skriveni i još neočitovani razlog rata? Ne znam! Kazat će povijest koja sudi svakome, a ne opršta nikome. Ako Americi treba naftu, neka «uzme kantu u ruke», izbroji dolare i

kupi naftu. Zašto bi ona morala biti gospodar naftnih polja na tudem teritoriju? Zato što je lakše naftu imati, negoli kupovati. Je li to pošteno? To politiku ne zanima, dodat će netko. Politika kroji poštenje. Zato se čuje krilatica: «Neka se svećenici u svojim propovijedima ne miješaju u politiku!» A zašto? Da bi političari mogli krojiti moral po svojim mjerilima i u skladu sa svojim časovitim probitcima. No, unatoč toj krilatici, svećenik mora govoriti i svoju propovjedničku dužnost (iz)vršiti. Mora i zločin osuditi. Mora biti pred političarom kao sveti **Ambroziye** pred rimskim carem **Teodozijem**. Pred Bogom i njegovim propovjednikom nitko nije povlašten. Ni političari! Svećenik će reći: moral nije na strani jačega. Jači bi morao biti na strani moralu. On bi morao, neovisno o svojoj sili, ustanoviti što je moralno pa to tek onda to braniti: policijski, sudski i vojnički. A gdje je to? I je li ikada i igdje bilo to.

Kad bi, u sveopćem razoružanju, svatko se razoružavao osim Iraka, razumio bih američki zahtjev Iraku. No, nitko se ne razoružava, a od Iraka se traži razoružavanje. Zato ne mogu vidjeti poštenu namjeru u američkom zahtjevu. Pošteno bi bilo kad bi Amerika i, po ugledu na nju, sve ostale države uništile svoje oružje za masovno uništavanje, pa tek onda to zatražile i od Iraka, koji okljeva razoružati se. Dalo bi se tek tada raspravljati o vojnoj akciji protiv Iraka. No, na čelu te akcije ne bi smjela biti Amerika, zbog zločina koji nju terete, a nas sramote.

Što onda s Amerikom? Neka se vrati u svoje granice u kojima je bila do svoga ulaska u Prvi svjetski rat i u koje se poštено vratila nakon njega. Jer, u svojim će granicama biti mirna i ona od drugih i drugi od nje. I bit će, nadam se mir, nakon povratka Amerike u vlastito dvorište.

«AKO MISLE DA SAM JA DESNO, NEKA SE NE ZAVARAVAJU KAKO SU ONI LIJEVO!»

Slobodan Novak

«Ja sam jednostavno, kao i mnogi sunarodnjaci, oduševljen nastankom hrvatske države, jer sam kao mlađi čovjek dobivao batine i šikanacije. Nakon mise zadušnice na Starčevićev god, žandarski su konjanici nahrapili na splitsku pjacu, što je done-davno bilo nezamislivo; konjske su se potkove sklizale po kamenim pločama, dok su žandari u propnju mlatili po nama, još nezrelim mladićima, tokama, pa i sabljama, gdje su stigli. Mlatili su poslije i talijanski fašisti. Bili smo već prije životne zrelosti obespravljeni podanici.»

Pola stoljeća, gotovo cijeli svoj vijek strasno sam želio slobodu svom narodu i svojoj zemlji. Znam da to zvuči patetično i možda cifrasto, danas, kad to mlađima ne znači mnogo, pa i ništa. Mnogi i ne vide da su oni na drugoj strani, nego kažu to meni. Ako misle da sam ja desno, neka se ne zavaravaju kako su oni lijevo. Tamo gdje su oni, ne stanuju neke dobre zasadne. Nisam ja ni desno ni lijevo, običan sam patriot, to se nekad usađivalo odgojem.

A što se tiče naše konkretnе politike, poštujem **Tuđmanovo** djelo. Promijenilo mi je život. Nikakve stranke, nikakve političke formacije mene ne zanimaju. Ne zanimaju me nikakve europske promocije, nikad me nisu privlačile ni tuđinske stipendije, od onog vremena kad su me Talijani htjeli slati na studij u Padovu, pa do ovih današnjih odnarođivanja. I na kraju – prirodno je da imam svoje poglede o drugčijoj političkoj ili životnoj opciji, to je pravo i dužnost svakoga mislećeg čovjeka. U to ime imam pravo i prezirati.»

(Iz razgovora sa **Slobodanom Novakom**, objavljenim u *Vjesniku*, br. 20665/LXVI, 9. i 10. srpnja 2005.)

JESMO LI NA PRAGU ODGOVORA NA MNOGA PITANJA?

U sezoni kiselih krastavaca, vijest da je njemačko redarstvo osumnjičilo naizgled poznatoga hrvatskog političkog emigranta **Krunoslava Pratesa** za ubojstvo **Stjepana Đurekovića** 1983., odjeknula je kao bomba. Sama vijest zapravo nije novost; novost bi eventualno mogla biti nuda da će se bar njemačko pravosuđe (koje je, s tamošnjim obavještajnim službama, desetljećima *asistiralo* pri smaknućima hrvatskih političkih emigranata), pokrenuti postupke protiv jugoslavenskih likvidatora, kad to već neće hrvatsko. Jer, u Hrvatskoj je sve prije zamislivo, nego kazneni progon partizanskih ratnih i poratnih zločinaca i razobličavanje udbaških naslaga u svim porama hrvatskog društva.

Đureković bi, dakle, mogao biti zgodan povod, ali to nesumnjivo – neće biti. Kao vojni bjegunac u doba NDH, Đureković je utočište našao u partizanima, te je u poratnoj nomenklaturi dogurao do visokih položaja, od kojih je mjesto u upravi INE bilo najviše. Kao direktor marketinga, 1982. je emigrirao. Odmah po dolasku u Njemačku počeo je djelovati protiv jugoslavenskoga komunističkog režima, te je objavio niz članaka i knjiga, od kojih je neke, navodno, počeo pisati skoro petnaestak godina ranije, razočaravši se u *jugoslavenski model*. Kao i desetke drugih hrvatskih emigranata, jugoslavenska služba državne sigurnosti, kao produljena ruka državnoga i partijskog vrha, smaknula ga je u srpnju 1983. Četiri godine kasnije, u rujnu 1987. u Kanadi je u svom stalu pronađen mrtav njegov sin **Damir**. Službena verzija glasi: samoubojstvo, iako ima puno razloga vjerovati da nije tako.

Đurekovićevi su posmrtni ostaci u prosincu 1999. preneseni u Domovinu i pokopani na zagrebačkome Mirogoju.

Da bi Krunoslav Prates mogao biti umiješan u ubojstvo Stjepana Đurekovića, u emigraciji se nagadalo još prije sloma Jugoslavije. Malo nakon raspada te države, u beogradskoj je publicistici objavljena serija tekstova koja je potvrđivala ta nagađanja. Ti su tekstovi ujedno prokazivali obavještajce koji su se ne samo uhljebili, nego postali ključnim osobama novih hrvatskih službi. Bivši istaknuti dužnosnik komunističke policije u Hrvatskoj, **Branko Traživuk**, za beogradsku je *Dugu* 1992. izjavio kako iza Đurekovićeva smaknuća stoji **Josip Perković**, kojem je Prates priskrbio kopiju ključa tiskare u koju Đureković često zalazi. Traživukovo svjedočenje prenio je **Marko Lopušina** u, sad već legendarnoj, iako ne sasvim pouzdanoj, dvosveštanoj knjizi *Ubij bližnjega svoga. Jugoslovenska tajna policija od 1945. do 1977.* Previđajući da se Lopušina pozabavio i ovim pitanjem, Bože Vukušić je objavio dijelove iskaza **Ivana Lasića**, svojedobnog šefa Druge uprave SSUP-a, koji

Stjepan Đureković

potpisuje Traživukove tvrdnje. Postoji, dakle, niz svjedočenja upućenih, da je Prates, kao pouzdanik Perkovića i tzv. hrvatske Službe državne sigurnosti (koja je, naravno, bila sve prije nego hrvatska), sudionik Đurekovićeva ubojstva.

No, Perkoviću kao da nitko ne može pera odbiti. U frakcijskim se borbama bivše jugoslavenske obavještajne nomenklature unutar hrvatskih službi on (i njemu slični), nesumnjivo, snalazio bolje od svih suparnika. Povjereni su mu najosjetljiviji dijelovi funkciranja službe, a na personalna je rješenja imao presudan utjecaj. U vrijeme zatezanja odnosa između bosanskih Muslimana i Hrvata u BiH, upravo je Perković

odlučivao o (ne)propuštanju konvoja natovarenih najrazličitijim teretom, pa je uslijed toga ostvarivao silan utjecaj. On nije bio samo kratkoročan, nego se dugoročno odražavao na hrvatsko-muslimanske odnose. Kad je u drugoj polovici devedesetih hrvatski odnos prema Haagu postao jednim od ključnih čimbenika ne samo hrvatske vanjske politike, nego i presudan katalizator unutarnjopolitičkih previranja, upravo je Perković postao mozgom obrane generala **Blaškića**. U simbiozi sa starim pouzdanikom **Antom Nobilem**, s kojim je izvrsno suradivao i u doba namještanja sudjenja **Artukoviću**, te uz obilnu asistenciju tzv. neovisnih novinara koje se, po dobrom starom receptu, probudilo iza sna kad su zatrebali, Perković je vrlo uspješno – uz obilan honorar kojega je isplaćivala žrtva te obrane, Republika Hrvatska – odigrao obavještajnu spletku, nakon koje je hrvatska javnost slavila generala koji ju je optužio za poticanje i odobravanje zločina, a onda posredno i za agresiju na susjednu državu.

Doista, malo je primjera u povijesti da narod zanosno slavi vlastite izdajice.

A kao jednu od nagrada svomu dugogodišnjem pouzdaniku, račanovsko-mesičevska klika nagrađila je Perkovića imenovanjem njegova sina **Aleksandra** (koji, eto, dostoјno nosi ime velikoga i slavnog predčasnika, beogradskog *abadžije*) predsjednikovim savjetnikom za sigurnosno-obavještajna pitanja. Naravno da je takvu igru bilo moguće odigrati samo radi toga što su hrvatske službe godinama sustavno popločavane dojučerašnjim udbašima ili, radi prividnog ravnovjesa, samodopadnim poluinteligenčima kojima je, umjesto odanosti državi, presudno mjerilo bila odanost kakvoj kliki. I zato se treba nadati da će raspletanje klupka oko načelno beznačajne ništarije kakav je Krunoslav Prates, pripomoći raskrinkavanju struktura oko **Manića, Mustaća** i Perkovića, ali i demaskiranju sustava njihova djelovanja, u kojemu su nemalo ulogu imali njihovi prividni opoznenti. Njihovi plodovi govore da su od istoga platna tkani.

(L. P.)

Marko Lopušina

"Komunist – velika pravara", koju je napisao još u Zagrebu. Ta knjiga je prikazana u emigraciji kao nova epohalna vrsta dokaza protiv komunističkog režima u SFRJ, pa je dr. Jelić obesjedio uzborno štampanje i ostala četiri Burukovićeva rukotrijek "Za, Josip Broz Tito", "Slovi o ora", "Crveni menačeri" i "Slov ideala". Sve ove knjige, međutim, napisala je *Služba državne bezbjednosti SCSUP-a*, odnosno Krunoslav Prates, blizak saradnik i Stjepana Burukovića i jugoslavenske tajne policije. Akciju je vodio inspektor Božidar Spasinić preko ovog uređnika, tј. spise, išlo je u listu "Hrvatska država" koji je, takođe finansirala SDB Jugoslavije.

"U samom Zagrebu, pojavljujuće Burukovićeva zajedno sa ustanicima iz Nemacke prikazano je sa zaprečnicima, INA-Marketing je o neštanju svog direktora raspisivala tek posle CK SKH. Znaničac CK SKH Burukovićeva emigrirao je tumačio je kao bekstvo od krijućeg progona zbog privrednog kriminala. U Odboru za unutrašnju politiku Skupštine SFRJ, znančio je od CR Nemacke zapriješnju ekstradiciju odlegelog direktora INA-Marketinga. Što je bio sklapao primirno jugoslavenske, a i međunarodne razmire" – pisala je tada Jasna Babić u zagrebačkom nedjeljniku "Današ". Vratio broj, međutim, i u Zagreb, kada su protogovorili Burukovićevi prijatelji, pokazalo se da je direktor INA-Marketinga bio privržen ustanici agent BND. Tokom školske 1941-42. godine, kako je poslije Nestor Gašparović, Stjepan Buruković je bio član Učiteljske škole u Šremskim Karlovcima bio član "Ustашke mladeži". Njegovo bekstvo je, zato i Hrvatskoj otvorilo pitanje kadrarske politike koja je dozvoljavala da bivša ustanica postaže direktor vajžkih državnih firmi. Bekstvo Stjepana Burukovića, međutim, uznesmirelo je i politički vrh Jugoslavije. O tome je inspektor Branko Traživuk u MUP-u Hrvatske poslije 1992. za list "Duga":

"Buruković je imao nešredu da u inozemstvu odmah napeti na njegu saradnika Krunoslava Pratesa, glavnog uređenika lista "Hrvatska država" i sekretara Ivana Jelića, brata dr. Branka Jelića. Začinjali su naši saradnici Prates je bio organizovao štampanje tih knjiga, tako da smo ih mi odmah imali. Donosili ih je u Zagreb Pratesova ž intitva SFRJ dobivala je čitaču takve ljudstvo... Tada sam još bio operativac u liniji emigracije. Josip Perković mi je bio načelnik. Sledili su Srećko Šeša, makedonska crnčanka iz Skoplja, tako da su i goščoda iz Predsedništva, tadašnji šef hrvatske službe i Stanko Čolak načelnik Uprave za emigraciju SDB SCSUP-a koji je došao iz Beograda... Pošto nismo kontaktirali sa Pratesom, Perković mi je rekao da se plinira učinkstvo Burukovića i da mu je Krunoslav Prates dao komiju ključa

264

Iz knjige Marka Lopušine

TOLERANCIJA PREDSJEDNIKA REPUBLIKE

Nakon što ga je malko uznemirila vijest da je srbijanski državni vrh ne samo sudjelovao, nego i organizirao obilježavanje spomena na **Dražu Mihailovića** i četnike, a *slobodarske* zapadne zemlje na feštu poslale svoje iza-slanike, aktualni se predsjednik Republike pribrao i izjavio da je, uostalom, pitanje srpskog odnosa prema četništvu – unutarnje pitanje Srbije. Ako Srbi hoće slaviti Dražu, neka im bude. **Stipe Mesić** se protiv toga ne će buniti. Kao što se, recimo, Amerikanci nisu bunili zbog ugnjetavanja nacionalnih i ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji. Bila je jugoslavenska unutarnja stvar.

Nametanje, pak, tradicionalne islamske odjeće i vjerskih propisa u bliskoistočnim i srednjoistočnim zemljama bogatima naftom, iz američke perspektive više nije unutarnje pitanje tih zemalja: Amerika ima pravo propisivati norme ponašanja.

Istu načelnost pokazuje i Mesić. Srbi mogu slaviti Dražu, ali Hrvati – kao što je sadašnji predsjednik poka-zao u pamfletu zvanom predavanje, u Kijevu – nemaju pravo nekažnjeno priznavati stanovite zasluge ni **Franji Tuđmanu**. Da o komu drugome ne govorimo. Ukratko, iz Mesićeve je vizure svega nekoliko osoba u nacionalnoj povijesti, koje zaslužuju pozitivnu ocjenu: **Josip Broz**,

MIRKO NORAC I ŠKORPIONI

Početkom lipnja šokantne slike hladnokrvnoga i okrutnog smakanuća nekoliko zarobljenih bosanskohercegovačkih Muslimana, među kojima su i četvorica malodobnika, obišle su svijet. Rodbina i prijatelji mladića pobijenih u srpnju 1995. nedaleko od Srebrenice imala je tako stravičnu prigodu promatrati posljednje trenutke njihova života, a svi oni koji su u to doba izgubili nekoga od najbližih, mogli su jasnije naslutiti na koji su način oni skončali.

No, prepoznate su ne samo žrtve, prepoznati su i zločinci, pripadnici

srpske naoružane postrojbe pod nazivom **Škorpioni**. I dok se haško tužiteljstvo upinje dokazati da su **Škorpioni** legalna postrojba unutar oružanih snaga bivše SR Jugoslavije, slijedom čega bi se izvodila odgovornost **Slobodana Miloševića** i jugoslavenska vojnog vrha, pretežan broj hrvatskih sredstava javnog priopćivanja, na čelu s novinama EPH, jedva je dočekao **Škorpione** proglašiti «srpskom paravojnom postrojbom».

Nekoliko, pak, dana nakon objavljivanja snimke koju je, izgleda, u Srbiji bilo lako pronaći svih ovih go-

dina, javnost je obaviještena da su tzv. *lojalni Srbi* iz Hrvatske *Škorpi-onima* dali priličan broj novaka, a onda jejavljeno da su čak njih dvojica nakon rata bili pripadnicima hrvatskoga Ministarstva unutarnjih poslova. Jedan i danas radi u policiji u Tovarniku, a drugi je hrvatski MUP napustio 2000., ali kao višak i uz solidnu otpremninu. Njihova ratna prošlost, hvala hrvatskim glavoklimavcima, nikad nije ispitivana. Ta, nisu oni hrvatski vojnici, koji moraju dokazati da nisu krivi. U međuvremenu, **Mirko Norac** izdržava višegodišnju zatvorsku kaznu, a nizu drugih hrvatskih vojnika spremna se suđenje radi ratnih zločina. Danas, krajem srpnja, o pripadnicima *Škorponia* u Hrvatskoj i hrvatskim državnim službama, više se - ne govori. Tako se, naime, ide onamo kamo Hrvatska - prema riječima **Ive Sanadera** - želi pod svaku cijenu i bez obzira na žrtve: u Europu. I preko hrvatskih leševa.

(P. L.)

Stravične snimke iz Istočne Bosne

br. 160/161, srpanj/kolovoz 2005.

politický **ZATVORENIK**

PISMA IZ ISTRE

O hlačama, iliti bragešami, purgativima i kuharima!

Ako san koliko-toliko točno brojia, na toj mojoj "Svetoj Heleni" san već više ud misec dan. Po ud tega vrimena san bija sam.

- "Aj, ma ti je lipo, živiš kako Robinzon, ča ti fali!"

Da ča mi fali! Sve mi fali! I žena i dica i unuki i prijatelji i novine. I televizija! Vero da! Ne daj bože da mi se pokvari uva moja škatulica "Emcorp", volume, tuning, FM, AM! Ne bin zna ča se u zemlji i svitu zbiva, zgubljen bin bija kako zgubljena vuovca, van ja rečen!

Uostalen, koja mi korist ud tega ča znan! A niš ne moren prominiti! Ne! Ne zato ča san na ten pusten otoku zadarskega arhipelaga. Ni vi koji živite normalnim životom u uljudbi uve naše Lipe naše, ne morete jušto niš promjeniti! Ki vas uopće ča pita!

Srce mi je stalo prid neki dan! Da su u Italiji Gotovinu uhiliti, su rekli na radiju. Pak su to demantirali. Aaaaaaaa... hvala Bogu! Drž se generale, ne daj se u pržun! E, ali su zato u Zagrebu za Carlu del Ponte priredili spektakl! Razoružali su ženu i sitnu dicu generala Gotovine! I uhiliti... njegove brageše! Hlače! Policijotima, naravno triba vrimena dok shvate da u njima nima... vlasnika! E, ali su hi ipak zapljenili! Da ča će njin Antine brageše, hlače to jest, pitate! Pa tribaju njin, ljudi moji, tribaju! Uvin našin političarima! Svoje su uzdavna skinuli prid Europon, prid Hagon, prid Carlton, pak nima smisla da naša politička elita goluguza po svitu gre!!!

Da li je i Bandiću naredila šjora Carla da skine u Zagrebu "Zid boli" i na cimitar ga primisti, ki će znati? Forši nju i kroz una debela stakla bode u voči sve ča bi moglo ukazivati na to da su Srbi i zaslužili sve ča njin se je i dogodilo! A Bandić i Pavićka muče! Ni na telefon se ne javljaju! Pa da, poli nas je sad parola: Ki ne muči,

Piše:

Blaž PILJUH

u Hašken zatvoru čuci! Uostalen, reda triba biti! I zakona! A ne da niki neodgovorni novinari objavljuju ča je Mesić u Hagu reka! Nima labavo, pasalo je vrime kad je svako piskaralo moglo objaviti ča je pokojni Tuđman reka! Osin tega, kako bi izgledalo da niki zlobni pojedinci počmu laži širiti da smo si tobiože veleizdajnika za predsjednika izabrali! Svašta!

E, a ste čuli kako naši političari i dalje ponavljaju iste bljuzge! Da je prijateljstvo sa Slovenijom neupitno, da Hrvacka triba biti "prijatelj" Hašken sudu i tako dalje. Brižan uni koji bi svaken stija biti prijatelj, van ja rečen!

Inšoma, sve mi se pera, da niki naši političari tribaju pod hitno prominuti kuhara! Zašto kuhara? Zato ča je očito da njin svako jutro već u prvi jutarnji kafe... siplju purgativ!!! Pa onda ni čudo ča toliko seru kroz sredstva javnega prićavanja!!!

A i Blaža Piljuha (to jest mene) bi tribalo pod hitno srediti, van ja rečen! Ma ča ni tu, na ten otoku, ti vrag mira ne da! S vragon i ti i politika! Ča ne moreš lipo pisati o otočkoj idili, miru, tišini, misićini nad morskom površinom, tićima kako kantaju! Ne! Ne moren! Takav san, takovega me je Bog učinija, tako me je kaštiga! I zato bi mi tribalo oduzeti sve kemijske olovke i blok i pisaču mašinu i voćale i radio i mobitel i hititi me na Palagružu! Eli na Jabuku! Eli na Brusnik! Pak da tam... brusin jazik!!!

ŽALOST SAŠE BROZ

Malo je nedostajalo da počnemo kolektivno plakati nad tužaljkom **Saše Broz** u jednoj od emisija Hrvatske televizije 15. srpnja ove godine. S neskrivenom je ganućem ova **Titova** unuka pripovijedala o svojim uspomenama s Brijuna (tada se zvahu Brionima), na kojima je sa svojim «didom» provodila prekrasne dane. Uživala je u kupanju na prekrasnim i čistim plažama, a o Božiću bi redovito dobivala mandarine i tropsko voće. Bio je na Brijunima i zoološki vrt, iz kojeg je ona probrala svog ljubimca, papigicu pod imenom Coco. Ta su lijepa vremena nepovratno prošla, sa sjetom su zaključili i glumica i voditeljica emisije.

Ni jednoj ni drugoj nije palo na pamet, da su u isto to vrijeme tisuće bile na robiji, a da o božićnim mandarinama i tropskom voću **radnička klasa** nije mogla ni sanjati. **Borosane i jeger** bili su najviši domet prosječnog Jugoslovjana. I dobro je da su ta vremena nepovratno prošla. Bilo bi tek vrijeme da to shvate svi oni koji kukaju za Brionima, maršalom i njegovim **Galebom**.

Simpatični "dida" bio je jedan od najvećih zločinaca XX. stoljeća

slovjena. I dobro je da su ta vremena nepovratno prošla. Bilo bi tek vrijeme da to shvate svi oni koji kukaju za Brionima, maršalom i njegovim **Galebom**.

(M. T.)

KNJIGA NAKON KOJE NIŠTA NE ĆE BITI ISTO

(Uz knjigu dr. Josipa Jurčevića: Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločin nad Hrvatima)

Knjiga dr. Josipa Jurčevića Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima (438 str.), koju su prije par mjeseci objavili Dokumentacijsko informacijsko središte (DIS), Hrvatski domobran i Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, čitateljima ovog mjeseca nije nepoznanica. Ona je zapravo neizmijenjena doktorska disertacija koju je auktor obranio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u svibnju 2000., te je malo nakon toga sam priredio za objavljanje upravo u **Političkom zatvoreniku**. Na ovim je stranicama objavljen podlistak u ukupno petnaest nastavaka (br. 99, lipanj 2000. - br. 117, prosinac 2001.). Šteta da je napomena o objavljanju u **Političkom zatvoreniku** izostala, a pisac nije sebi učinio uslugu ni time što je propustio dometnuti, da se radi o praktično neizmijenjenom tekstu disertacije, pa će mu kakav nenavidni kritičar predbaciti mršav popis literature, u kojem se skoro isključivo navode djela objavljena u Hrvatskoj ili drugim državama nastalim na području bivše Jugoslavije, a i ta - razumljivo - objavljena prije obrane disertacije, nakon koje se pojavio niz knjiga, članaka i zbirki dokumenata, koji su vrijedni konzultiranja, a neki od njih izravno zadiru u temu kojom se Jurčević bavi.

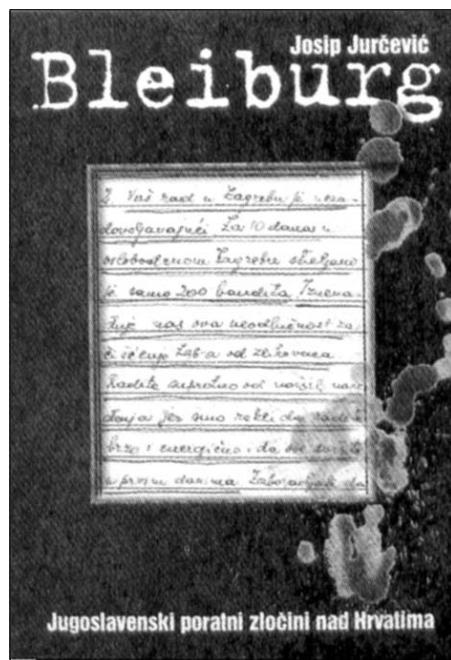
No, ne računajući jedan krupan propust na kojega ćemo se još vratiti, time se iscrpljuju svi nedostatci knjige, koju je akademik **Dubravko Jelčić** u predgovoru s pravom nazvao dragocjenom.

Hrvatska osudena na smrt

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvome, koji ima značaj prilično općenitoga i sažetog okvira, Jurčević raspravlja o međunarodnim i unutarnjim okolnostima koje su doveli do nastanka totalitarne vlasti u drugoj, komunističkoj Jugoslaviji. Kao ključni problem prve jugoslavenske države, on identificira neriješeno nacionalno pitanje, u prvom redu **hrvatsko pitanje**. Dok je jugoslavenska država imala političku i gospodarsku potporu u

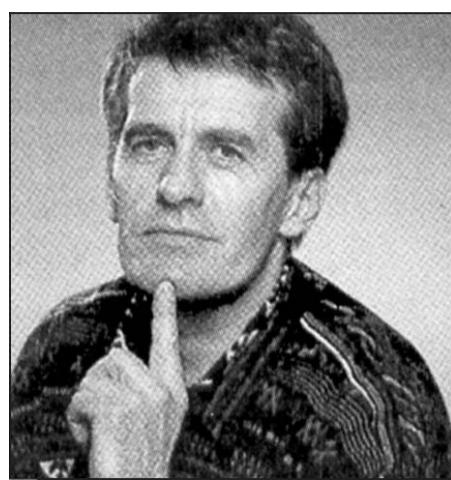
Piše:

Tomislav JONJIĆ

Naslovna stranica Jurčevićeve knjige

zemljama pobjednicama, hrvatska je oporba bila nužno upućena na revolucionističke sile (Madžarsku i Italiju, u kasnijoj fazi Njemačku). No, te sile nisu bezuvjetno zagovarale razbijanje Jugoslavije kao jednog od zagлавnih kame-

Dr. Josip Jurčević

nova versajskog poredka, nego su se upuštale u političke kalkulacije koje su povremeno hrvatskim oporbenim snagama ostavljale stanovit prostor.

Uslijed sve žešće protuhrvatske politike, pored glavne, reformističke struje oko Hrvatske seljačke stranke, od početka tridesetih godina jača i Ustaški pokret. Karakteristično je da je Ustaškom pokretu dopušteno djelovanje u Njemačkoj do dolaska nacionalnog socijalista na vlast. Nakon **Hitlerove** izborne pobjede, nastupa razdoblje njemačko-jugoslavenskog zbljžavanja, u sklopu kojega se one moguće djelovanje ustaša.

Pokušaj očuvanja Jugoslavije njezinim reformiranjem odnosno stvaranjem Banovine Hrvatske (1939.), u čemu su presudnu ulogu imali britanski prsti, ali ni druge velesile nisu stajale skrštenih ruku, ipak se pokazao neuspješnim. Nakon što je Jugoslavija, makar nevoljko, pristupila Trojnom paktu, britanska je obavještajna služba organizirala državni udar 27. ožujka 1941., koji je za posljedicu imao travanjski rat. Tu su prigodu hrvatski nacionalisti iskoristili za proglašenje Nezavisne Države Hrvatske (NDH). To je ujedno bio signal za početak srpsko-hrvatskoga rata u hrvatskim zemljama, a malo nakon toga, nakon njemačkog napada na SSSR, taj će rat dobiti i dodatnu, ideološku dimenziju, budući da se u nj posredovanjem jugoslavenskih komunista upleće Sovjetski Savez i Kominterni, s ciljem provedbe boljševičke revolucije.

Na pojavu partizanskog pokreta zapadni saveznici gledaju posve pragmatično: bezuvjetno zagovarajući obnovu Jugoslavije, njima je preči djelotvoran ratni saveznik, nego ideološki bliži, ali vojnički zato inertniji pokret koji se poziva na legitimitet jugoslavenske izbjegličke vlade. U svakom slučaju, Velika Britanija u bilo kojoj konstelaciji snaga isključuje mogućnost opstanka hrvatske države. O tome svjedoči i epizoda s deserterstvom domobranskog pukovnika **Ivana Babića**, značenje kojega pisac kao da malo precjenjuje, iako

3. VII. 45

NAČELNIKU OZN-e ZA HRVATSKU

Na traženu depešu može se poslati sledeći odgovor:

"U NDH bilo zadnje vrijeme 5 - 6 hiljada aktivnih i oko 8.000 rezervnih domobranskih te oko 2.500 do 3.000 ustaških oficira. Svi su većinom zarobljeni u Sloveniji i u koliko nisu odmah riješeni, transportirani su u Srijem.

Sada ima u Hrvatskoj oko 300 domobranskih oficira po logorima na prolazu sa Stijenom i isto toliko pod istragama. Ustaških oficira najviše do 50.

U Zagrebu se prijavilo u maju 2.882 domobranskih oficira. Od toga 1.607 aktivnih i 1.275 rezervnih. Polovica je već riješena, dosta poslano u logore. Ostali prijavljeni bili su podoficirski, rasni čandari, policajci, ustaše itd., svi ukupno do 17.000. Većina istih ta kođer je riješena, a ostale u toku.

Za domobranske oficire u logorima nije utvrđeno da su učestvovali u složinama, osim što su slušili neprijateljsku vojsku.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Za očajek Šef majori

Dokument o smaknuću više tisuća ljudi

izvlači zaključak s kojim se teško ne složiti: Babić je očekivao da će njegov bijeg iz hrvatskog domobranstva i stavljanje u izgled određenih vojnopolitičkih probitaka motivirati Britance, a zbilo se ono što kao da je mutno nagovijestilo svibanj 1945.: britanske su ga vojne snage strpale u zarobljenički logor.

Partizansko-komunistički sustav represije

Usporedno sa slabljenjem hrvatske države na čijem je teritoriju čitavo vrijeme bjesnio krvavi rat, jugoslavenski partizanski pokret (kojemu Jurčević s pravom ne tepa nikakvim "antifašističkim" atributima) prionuo je sustavnom izgrađivanju represivnog aparata, kojemu nije bila svrha eliminirati samo aktivne, nego i sve potencijalne protivnike. Tomu je posvećen središnji, glavni dio Jurčevićeve knjige.

On naglašava, da se tom problematikom dosad, s ograničenjima uvjetovanima objektivnim okolnostima, bavila isključivo hrvatska politička emigracija (koja je i zbog toga bila na meti udbaških egzekutora), dok se u domovini o tome nije smjelo pisati. Jugoslavenski je komunistički režim, osim stroge cenzure, posegao i za strožim mjerama za retuširanje povijesti, ponajprije za uništavanjem izvornoga arhivskoga gradiva i

onemogućavanjem istraživanja čak i nakon sloma Jugoslavije i poraza komunizma. Nema jasnijeg primjera za onemogućenje sustavnog istraživanja komunističke represije od sabotiranja rada saborske Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava. Njezina je djelatnost godinama podrugljivo nazivana *nekrofilijom* i blokirana čak i u doba koje se naizgled smatralo povoljnim (do 2000.), dok je Račanova vlada odmah umrtvila njezin rad, a uskoro je i u cijelosti raspustila.

Poziv na osvetu:
plakat Edina Ede Murtića

Što se gradiva tiče, ono što je u vrijeme izrade disertacije bilo u Hrvatskoj dostupno istraživačima ili, točnije, čime se auktor služio, svodi se na 749 arhivskih kutija fonda *Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupuatora i njihovih pomagača*, 44 kutije fonda *OZN-e (Odjeljanja zaštite naroda)*, stotinjak kutija iz fonda *Republičkoga sekretarijata unutrašnjih poslova SRH*, koji su predani Hrvatskomu državnom arhivu, 136 kutija fonda *Javnog tužilaštva SRH*, te tzv. *grada Krunoslava Draganovića*, materijali *Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava* i arhiv udruge *Hrvatski domobran*. Ostalo je uništeno ili nedostupno. Dakako, fondovi različitih partijskih organizacija i komiteta kriju pabirke gradiva koje potječe od represivnih tijela, pa se valja nadati da će pisac time dopuniti drugo izdanje ove studije.

Dragocjeni faksimili dokumenata

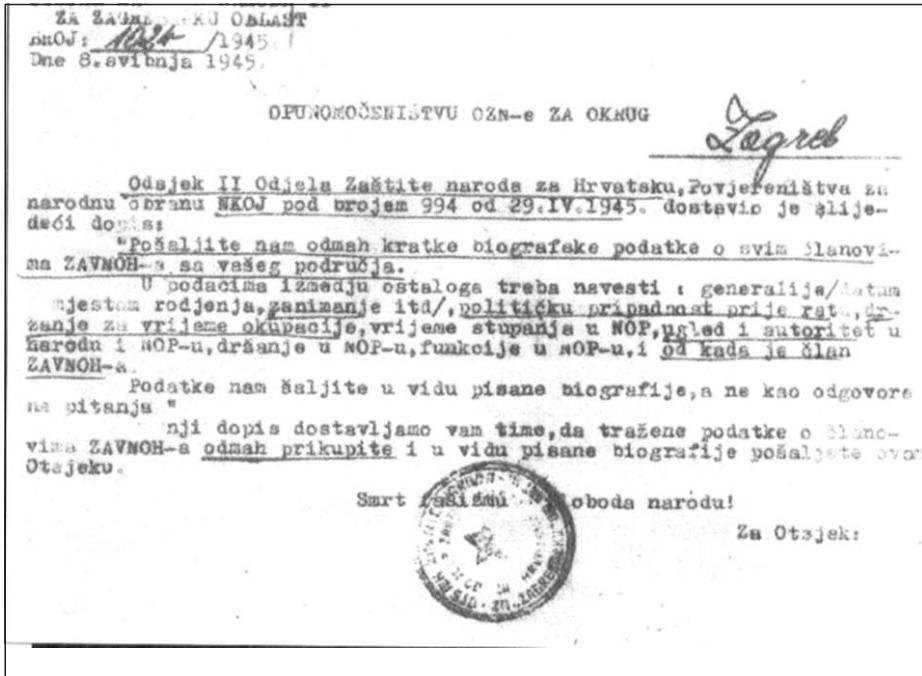
Imajući na umu da je ovo prvi, uistinu pionirski rad na ovu temu, pisca treba pohvaliti zbog izostanka spremnosti na kompromise. On ni u kojem trenutku ne dvoji o tome, da je partizanski pokret bio u biti vojska komunističke revolucije, a ne nekakav romantični "narodnooslobodilački" ili "antifašistički" pokret. Također ne krije njegovu državnopravnu dimenziju, a ona je uključivala bezuvjetnu negaciju samostalne, neovisne hrvatske države. Povremeno koketiranje s nacionalnim simbolima i ikonografijom, osobito u Hrvatskoj, nije bilo u funkciji slobode Hrvatske, nego u funkciji propagandne mimikrije, odnosno manipulacije nacionalno svjesnim "masama".

Jurčević potanko analizira povijesnopravni okvir nastanka partizanskih "propisa" odnosno naputaka i odluka, koje su od početka bile usmjerene na ostvarenje totalitarnog nadzora Komunističke partije nad partizanskim pokretom, a onda i nad obnovljenom jugoslavenskom državom. Od institucije političkoga komesara do svemoće OZN-e trebao je samo mali korak. Jednako mali korak trebao je od ratne eliminacije političkih protivnika, okrutno i bez suda, do poratnih likvidacija hrvatskih emigranata.

U sklopu raščlambe jugoslavenskoga represivnog sustava, pisac se navlastice bavi završnim operacijama u proljeće 1945. U tome mu se je dijelu, u dva navrata, potkrala i vrlo gruba

OSVRTI I PRIKAZI

pogrješka. Naime, na str. 206. prikazan je zemljovid povlačenja njemačke vojske s jugoistoka Europe krajem 1944., a na str. 218. zemljovid s označenim glavnim smjerovima povlačenja hrvatskih vojnika i civila u proljeće 1945. Iako ta dva zemljovida prikazuju događaje iz druge polovice 1944. i prve polovice 1945., na oba je NDH ucertana s granicama iz svibnja 1941., nakon Rimskih ugovora, tj. bez dijela Dalmacije i Gorskoga kotara, te većine jadranskih otoka. Budući da nema nikakve dvojbe o tome da je pisco poznato kako su Rimski ugovori poništeni u rujnu 1943., onda se takav grafički prikaz može smatrati samo teškim i nezgodnim previdom. (Uzgred, reklo bi se da fotografije sa str. 216. prije prikazuju partizane sa *šajkačama* na zagrebačkim ulicama, negoli rijeku hrvatskih vojnika i civila koji se povlače prema zapadu.)

POZIV

ZLOČINCI-NARODNI NEPRIJATELJI I IZDAJICE

Falizrem je ovaj strašni rat započeo da potčini člana vojet svojim
činima i da uništiti sve ono što su narođeni vježkovima stvarali ili se za to
borili. Hlijedao je užititi na samo državu slobode nego i svakog onog
ko je u skladu s njoj živio, za nekog i za nekoga.

Folija učilišta grapši, želje, džezovi pokaliće novinu djece, žene i storce, on nadiće putol do god dodjele. Vandaličom kojeg će učilište nema primjera u historiji svijeta. Cetobetnici čine, žene i deca, korumpiraju društvo kuda se krešu, opriječuju da dođe dobro.

Svi oni koji su se ogrijali o živorno pravo svakog čovjeka, o načaju, običaju, kulturu i kulturne tradicije čovječanstva nazivaju se relativizatorima. I uži oni treba da odgovarajući za svaku dijelu

U svim zemljama, i u svim istražima dođe do odgovaračeg za svoju djelu.
Ratni zločinac smatra se onaj, koji je počinio koga od slijedećih djela:

a) Kojim je na nekoj način svjedočio i zločinjajući
bezbroj boraca i vojnika, o čemu u prilogu napišete, a narodno i
njegovor borbi protiv narodno-četničkog pokreta i u bilo da se
radi o organiziranom pomerajućem, čak i učestvujućem u predvođenju napišete
njihovih oružanih formacija ili njihovim počinjem u praprednici i suravnici,
bilo služećim napisatelju kod voditi ili umro, bilo odavši napi-
sritelju položene note vojnika i pojedinosti njenih boraca i potporuč-
nika, praprednika NO-a ili aktivirajući spremila crizu i životnih po-
vredama za vojnike ili narod u borbi protiv neprijatelja, bilo preko
zauzeti napravio, i njegovom ponosnošću preprineli i pobornike
narodno-četničkog pokreta, a narodno tako da radi o korisnicima
te porobljavanja naze zemlje osobito odvođenjem na neki gradjan-
stveni zemljištu, o kojemu smo u njegovom rodu u našoj zemlji ili u in-
očju, u kolima se u prirodni rasprijeti vršila uhođenje, vrbioče
sklonjavalo vojnike i radnike radi sajevanja napišateljske vojnike i
ratne sprave u time sljeme.

b) Kojima se prije spada nepristolic u očku zemlju vjenčano i zatomjeno nastalo i radio u čiju ekkliziju nepristolicke opuskarice narodilo o djevici, kojima se u redovu naroda nose zemlje vršicela rastrejava, žrtva nacionalna, vjerska ili rasne nepristolice i među, takođe li su bilo koji način pomognuto nepristolicu da oslobidi otporno inagu naroda i luke kroz opuskarice zemlje.

c) Zetin smrtnja, masovna klanje ili ubijanja pojedinaca, tjelesne povrede i svakozivnje zlostavljanje i mučenja progona, sljovači i stično;

d) Svakozivno oštrenjenje ljudne slobode naših gradjana, hapšenja, konfiskacija i internečije, tečajnici slonice, "zeleno dijete",

no, konstrukcije i menzura (potreba), stavlja u logor da ne raspoređuju na pravilne radove i t. d.

1) Bombardovanje mirovog stanovništva, nametka u pripremanju ovih zločina.

prijateljske vojske i ustanova, osobito, ako se radiće o dobrovoljnicima načinom onosređivanju industrijskih i dnešnih postrojenja za robovrednjavanje u prilog nepristupačnosti, radiće svaka mogućnost u dobrovoljno radnje u prilog nepristupačnosti, a na štete naroda u oslobodilačkoj borbi u Sverzavku.

Djeca, kojima je u suradnji sa nepristojeljima za vrijeme Narođeno-oslobodilačke borbe narodno grube vrijeđaju noćnu čas i njegove tradicije, kao što su n. pr. svakovrata nastajanje na crkvenim gospodarilištem ili na drugi način (filmom i t. d.)

Svi okvirni ustale, četnici i pripadnici vatrežnih crkvenih formacija

v tuđu nezrijetelju, i njihovi organizatori i pomognici, svi oni koji su u službi negativnog u kome vidi — kao sprijati, dostavljavati, kritizirati, agitirati i sl. — košu se na nezavrsen narod od okupatora preduvještivim svi oni koji su izložili narodnu borbu i bili u danstvu s okupatorom, svi oni koji se odmerno od naroda vlasni u rade protiv njega, svi oni koji razvoju narodnog većja i ih se na vlast doček protnjaci i poneši okupatora, svi oni koji tvrde tešku slučajevu ubistva, pobje-
la i slično.

3) Svojka započinje s okupatorom ili njegovim zamagačima;

m) često obdržavajući prizor i pripremajući ponudu sa predlošnicama
okupatorske vlažnosti i vlasti;

m) Stješenje u činovničkom operatu ne mjeru narodno valjano za
okupatora i njegovog pomagala, kao i istodobno vršenje uže javnih
ili privatnih službi narodnim pogodovanjem u bilo kom obliku.

Svi kulturni narodi stvaraju zaključak, da se svaki onaj, koji je po-

cino kolje od gara svežadnje dije u sljedećem ovnu, znači pozvati nekoj poslovniku, kako bi ihku zauzeti kazni.

Da bi se to ostvarilo oznavaju se koričnice za utvrđenje ratniške zračne i njihovog potragača, kojima je zadatki da počinju ih djele ustanovi, kao i neprava nečekajući, i privedu zauzeti kazni. Ova komisija može to uspiješno izvršiti samo onda, kada u tom pogonu ne dođe do nečekivano, potisno i često gradivočan građa i u tom, na nečekivano, da se ugovori — gradivočaj — točnije za utvrđenje ratni zločinaca i njihovog potragača, prijevih svakog osuna, koji je

Dužnost je svakog četvrtog i uobičajenog godišnjeg i godišnjem, da dostavi svojoj općinskoj - gradskoj komisiji za utvrđivanje ratnih zlaknjiča i njihovih pomagoda, i time uveri da se svaki klijenc privede zaštitnoj kazni.

Pozivaju se na gradjane i građanice da bezazdratiočno prijeveze sve one za koje smatraju da su pošteniji kuge od njih novesenđi: dječko ih dječko koja krupe ugleđ naroda kojemu su pripadali, koga vi se bare u nekoliko dana zadevojilišnina osmio, koji su pretrpjeli zlodjelo ovih zločinaca.

To zahajivo grobovi stotine hiljada novih života, hero, djece, starice i batočica, to zahajivo sve oni počesnije i u građevi, to zahajivo umrlo polja i luke, to zahajivo pravda.

Pohrbiti upute mogu se dobiti kod Okružne i općinske — gradske

Ima i knjizi, razumljivo, i stajališta koja bi se moglo osporavati. Jedno od njih je, primjerice, i ono o totalitarnom modelu vlasti u NDH. Takvu ocjenu ne dijele ni puno oštriji kritičari autoritarnog režima ratne hrvatske države, poput **Ernsta Noltea, Martina Broszata** ili, u Hrvatskoj, **Žarka Puhovskog**. No, te su ocjene akcidentalne pri ocjeni prave vrijednosti knjige, a ono što mi se čini posebno vrijednim istaknuti, jesu faksimili brojnih dokumenata uvršteni u nju. Ti dokumenti, koji su tako pogodni za daljnju reprodukciju i ilustracije (pa ćemo se i mi njima poslužiti, ne samo uz ovaj članak, nego i na koricama časopisa), zastrašujući su optužba svih koji pokušavaju relativizirati, minimizirati ili negirati kako ratni, tako i poratni zločin jugoslavenskih partizana nad hrvatskim narodom, njegovom državom i njegovom vojskom. A da su te snage itekako nazočne, govori medijska šutnja kojom je popraćen izlazak Jurčevićeve knjige (kao i nedavno na ovim stranicama prikazane zbirke dokumenata o partizansko-komunističkim zločinima). No, i ta je šutnja dovoljno glasna, a upravo oni koji je nameću, često su se pozivali na prastaru, neporecivu istinu: kotač povijesti neće se vratiti natrag. Suočen s dokumentima, sustav jugoslavenskih partizanskih laži ruši se kao kula od karata. I radi toga nema nikakve dvojbe da pionirska Jurčevićeva knjiga predstavlja jedan od međaša u novijoj hrvatskoj historiografiji.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Plakat iz 1945. - poziv na nemilosrdni progon

SPOMENIK U LEPOGLAVI – OD IDEJE DO OSTVARENJA

Napokon spomen-obilježje u Lepoglavi! Nakon procedure i teškoća kao da smo u nekoj stranoj zemlji, a ne u vlastitoj domovini, u temelje koje su ugrađeni i nebrojeni dani našeg robjanja ovdje u Lepoglavi, kao i u Gradiški, Golom Otoku, Zenici, Turopolju, Foči, Požegi i drugim kaznionicama i radilištima.

Da se ne zaboravi, prisjetimo se kronološki dogadanja od ideje do ostvarenja.

Birokratska podmetanja

Vijeće Hrvatskog društva političkih zatvorenika je na sjednici 27. svibnja 1998. donijelo odluku, da se na reprezentativnom mjestu ispred Kaznenog zavoda Lepoglava podigne spomenik hrvatskim političkim uznicima koji su robijali i izgubili život u toj kaznionici. Koncem 1999. HDPZ je zatražio odobrenje od Ministarstva pravosuđa i Kaznenog zavoda u Lepoglavi za postavljanje spomenika na lokaciji na kojoj je danas i podignut. U ožujku 2000., gospodin **Dragutin Stilinović** dipl. ing. arh. izradio je Idejni projekt Spomen-obilježja u Lepoglavi, a istog mjeseca Ministarstvo pravosuđa izdaje suglasnost na Idejni projekt i lokaciju. Ured za prostorno uređenje Varaždinske županije, Ispostava u Ivancu izdaje 21. lipnja 2000. lokacijsku dozvolu na Idejni projekt, sa sljedećim elementima:

- spomenik će biti s desne strane od ulaza u upravnu zgradu Kaznenog zavoda,

- građevina će biti izvedena u kamenu koji korespondira s temeljnim zidom i stubištem upravne zgrade,

- na kameni postolje s južne strane pričvrstit će se kamena ploča sa tekstrom,

- na samom postolju postaviti će se statua **UZNİK** autora **Lovre Fin-drika**, lijevana u bronci.

Piše:

Alfred OBRANIĆ

Na lokacijsku dozvolu za postavljanje spomenika Savez anti-fašističkih boraca Hrvatske (SAB) podnio je žalbu 17. srpnja 2000., koja je rješenjem Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja od 13. rujna odbačena.

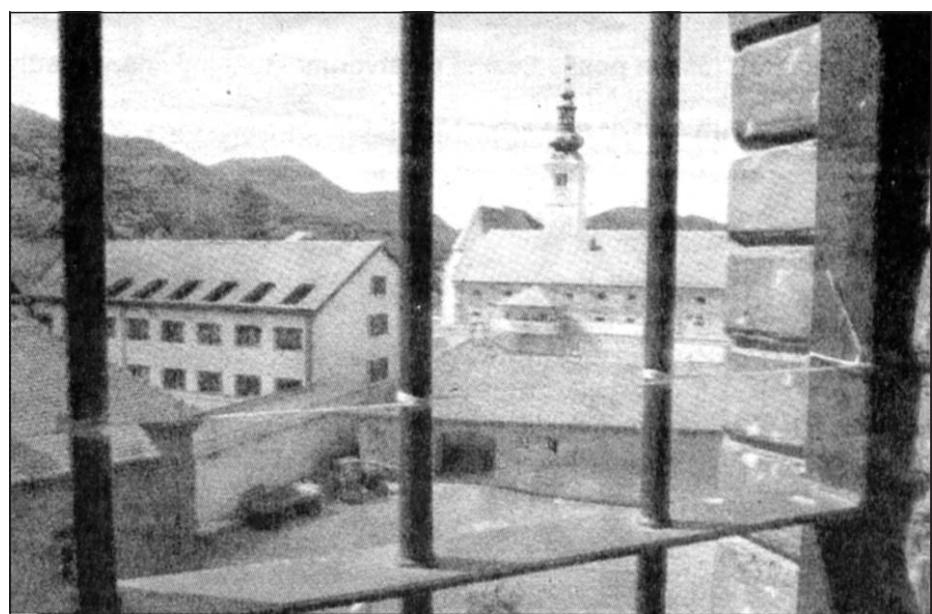
Marni članovi Odbora za grobišta (gđa **K. Pereković**, g. D. Stilinović, g. **S. Brajdić**) nastavljaju aktivnosti i 28. rujna 2000. sklapaju ugovor s akademskim kiparom **Vladimirom Gašparićem** iz Varaždina o nabavi i obradi kamena Bizek od kojega će se sagraditi spomenik.

Protiv rješenja Ministarstva okoliša i prostornog uređenja od 13. rujna 2000. SAB je pokrenuo upravni spor pred Upravnim sudom Republike Hrvatske, koji presudom od 14. prosinca 2001. usvaja tužbu i poništava rješenje Ministarstva okoliša, s obrazloženjem da je SAB-u trebalo dopustiti sudjelovanje u postupku dobivanja lokacijske dozvole,

budući da prigovara sadržaju teksta na spomen obilježju. Dana 13. svibnja 2002. Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja na temelju presude Upravnog suda poništava lokacijsku dozvolu i vraća predmet prvostupanjском tijelu na ponovni postupak.

Ulaz u lepoglavsku kaznionicu

Pogled kroz lepoglavske rešetke

Predsjednik HDPZ-a Alfred Obranić

U međuvremenu, kao reakcija na čitav niz zahtjeva i pisama, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za upravljanje imovinom daje 30. rujna 2002. suglasnost HDPZ-u, da na predmetnoj nekretnini podigne spomen-obilježje, ali jasno uvažavajući najnovije rješenje Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja.

Tijekom 2001. i 2002. godine već spominjani članovi Odbora za grobišta nastojali su stotinu puta svim mogućim kanalima doprijeti do mjerodavnih osoba, kako bi objasnili legitimnost našeg postupka u podizanju spomen-obilježja, no potvrdila se samo ravnodušnost i nedodirljivost državnoga birokratskog aparata.

«HDPZ-ŽK» nema sluha za podizanje spomenika!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika podnosi 12. studenog 2004. ponovno zahtjev za izdavanje lokacijske dozvole na isti Idejni projekt, a uz prethodnu suglasnost Ministarstva pravosuđa od 21. listopada 2004. Ured državne uprave u Varaždinskoj županiji, Ispostava Ivanec, nakon provedenog postupka izdao je 6. prosinca 2004. lokacijsku dozvolu, na temelju koje se može izgraditi

spomen-obilježje hrvatskim političkim uzniciма.

Odmah nakon zime, s poduzećem Gramin d.o.o. iz Varaždina sklopljen je ugovor za izvođenje građevinsko-obrtničkih radova. Prilikom izvođenja te vrste radova imali smo samo jedan problem, budući da nam nije bilo dovoljno kamena Bizek, kojim se oblaže zid i postolje, a takvog

kamena više uopće nema na tržištu. Problem smo riješili uzdužnim piljenjem kamenih ploča, tako da je dostajalo za čitav spomenik.

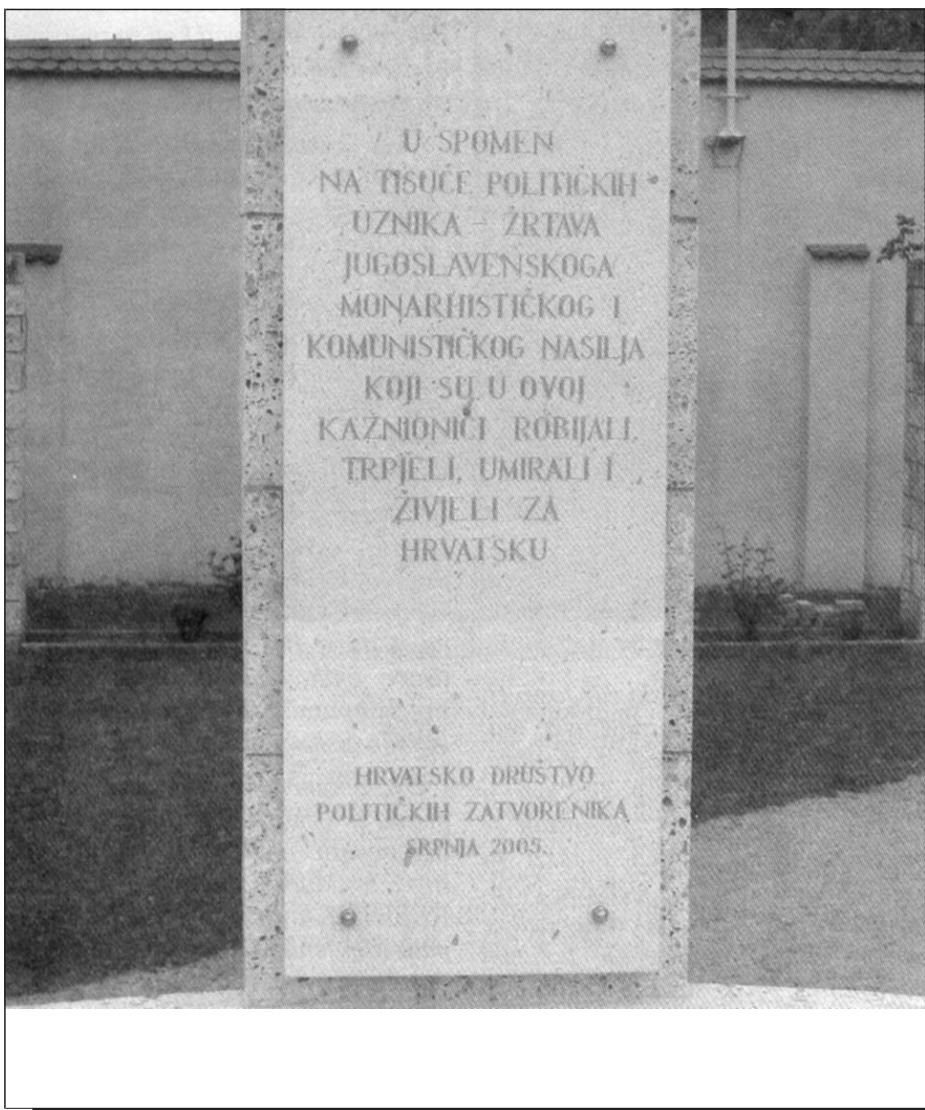
Kako je projektom bilo predviđeno da na postolju spomenika bude statua UZNIK, koja je godinama stajala na drvenom postolju u prostorijama na Krešimirovu trgu br. 3, pokušao sam sa stanovitim **Markom Dizdarom** osigurati postavljanje statue u Lepoglavi. No kako HDPZ-ŽK ništa ukradeno ne kani vratiti, tako je i propala ideja da UZNIK stigne do Lepoglave. Odbor za postavljanje spomenika predložio je Vijeću da se umjesto statue UZNIK na postolje spomen-obilježja u Lepoglavi postavi skulptura **GOLUBICA IZA REŠETAKA** akademskog kipara **Mladena Mikulina**, a da tekst na kamenoj ploči glasi:

U SPOMEN NA TISUĆE POLITIČKIH UZNIKA – ŽRTAVA JUGOSLAVENSKOGA MONARHISTIČKOG I KOMUNISTIČKOG NASILJA, KOJI SU U OVOJ KAZNIONICI ROBIJALI, TRPJELE, UMIRALI I ŽIVJELI ZA HRVATSKU.

To je i prihvaćeno. Vijeće je na istoj sjednici usvojilo prijedlog **dr. Augustina Franića**, da otvorenje

Dr. Augustin Franić otkriva spomen-obilježje

Natpis na spomen-obilježju

spomen-obilježja bude 5. srpnja 2005., u spomen na dan kad je 1948. likvidirano 14 osuđenika. I kada je sve bilo izgrađeno i pripremljeno za otkrivanje, javlja se naš budni «andeo čuvan», SAB, pismom Predsjedniku Republike i Predsjedniku Vlade od kojih traže – opet u već poznatoj komunističkoj maniri – da naredi uklanjanje spomenika s postoljem u obliku slova «U». Ujedno podnose 28. lipnja 2005. žalbu Ministarstvu zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva protiv lokacijske dozvole, uz obrazloženje, među inim, da u kaznenom zavodu Lepoglava nisu vršene egzekucije ni za vrijeme prve, ni za vrijeme druge Jugoslavije, pa se spomenik podiže nepostojećim žrtvama. U ovom tekstu gdje se opisuje kronologija stvaranja spomenika u Lepoglavi, ne bih

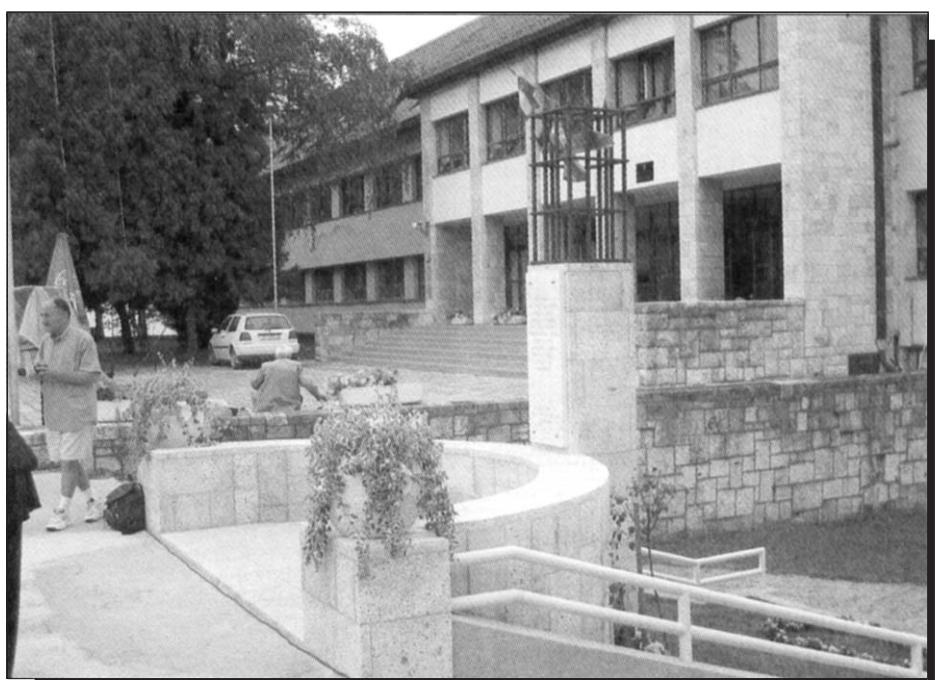
se više bavio SAB-om i njihovim frustracijama, jer očekujem da će to biti obrađeno u posebnom tekstu ovoga broja našeg mjeseca.

Govor dr. Augustina Franića

O danu otvorenja spomen-obilježja obavijestili smo Predsjednika Sabora i zamolili da Predsjedništvo bude pokrovitelj, a da Predsjednik Sabora gospodin **Vladimir Šeks** otvoriti spomen-obilježje u Lepoglavi. Nažalost, na dan uoči otvorenja, Predsjednik Sabora imao je neodgovarajuću obvezu, tako da je Spomen-obilježje otvorio dr. Augustin Franić, lepoglavski uznik u dva «mandata» (1947.-1952.) i (1954.-1958.), ujedno autor poznate knjige «KPD Lepoglava – mučilište i gubilište hrvatskih političkih uznika», koji je tom prilikom rekao:

«Čast mi je otkriti ovaj spomenik i time obilježiti uspomenu na stotine kažnjениka, koji su ovdje ubijeni i umrli od teških uvjeta u vremenu od 1945. do kraja komunističke vlasti. Isto tako i onima koji su ovdje mladost i zdravlje potrošili, a znatan broj njih po izlasku kući i umrli.»

Neka ovaj spomenik bude i svim Lepoglavčanima koji su za istu Domovinu Hrvatsku život položili. Posebno se tu misli na uzničare i druge, prilikom

Stalno podsjećanje svima koji ulaze u KPD Lepoglava

Franić i Obranić pored upravo otkrivenog spomen-obilježja

upada partizana 1943. godine u Lepoglavu, 27 mlađih Lepoglavčana koji su na Križnom putu izginuli ili u to vrijeme iz svojih domova odvedeni i ubijeni, te petorici uglednih građana Lepoglave koje je KNOJ na kućnom pragu 1946. ubio.

Otkrivam, dakle, spomenik na ovom mjestu molitve, a za vrijeme komunizma zločina. Otkrivam ga generacijama, da bi znali kako se sloboda teško radala i platila, pa bi je stoga trebali svim silama čuvati!»

Za posvećenje spomenika zamolili smo preuzvišenog gospodina biskupa **Marka Culeja**, no i on je bio spriječen. Obred posvećenja stoga je obavio monsinjor **Ivan Godina**, generalni vikar Varaždinske biskupije. U svečanost otvorenja poveo nas je ženski komorni zbor **Collegium artisticum** iz Lepoglave – hrvatskom himnom LIJEGA NAŠA - kojima i ovom prilikom izražavam zahvalnost i priznanje na visokom nivou izvedbe, usprkos nemogućim koncertnim uvjetima.

Govor predsjednika HDPZ-a

Nakon odavanja počasti svim političkim uznicima koji su umrli ili bili ubijeni u kaznionici Lepoglava, prigodni govor održao je predsjednik HDPZ-a **Alfred Obranić**.

sustavi sve do osamostaljenja i prvih slobodnih demokratskih izbora, najveće žrtve političke represije bili su Hrvati koji su radom ili borom željeli ostvariti slobodnu, neovisnu hrvatsku državu.

Ovaj spomenik podiže HDPZ čiji članovi prema Statutu mogu biti samo oni koji su radi svojih političkih uvjerenja, političkog ili oružanog otpora u borbi za slobodnu i samostalnu Hrvatsku državu bili lišeni slobode, a dobar dio njih robijao je baš u ovoj kaznionici, te imamo obvezu ovakvim skromnim obilježjem označiti mjesto njihove patnje, a za mnoge mjesto njihovih posljednjih životnih trenutaka.

Osim toga bilo bi nedopustivo ne ispraviti pogrešku skupina koje su prethodno već nekoliko puta postavljale spomenike stradalima u ovoj kaznionici, a da se baš nikada nisu prisjetili tisuće onih koji su ovdje robijali, trpjeli, umirali i živjeli za našu domovinu Hrvatsku.

Ovo spomen obilježje je izgrađeno prema projektu Dragutina Stilinovića dipl.ing.arh. ujedno i člana naše udruge, a skulptura GOLUBICA IZA REŠETAKA djelo je akademskog kipara Mladena Mikulina. Građevinsko obrtničke rade izvela je firma GRAMIN d.o.o. iz Varaždina, a dio ra-

Pred blagoslov

Zarobljena ptica simbolizira stradanja političkih zatvorenika

dova osuđenici iz KZ Lepoglava, na čemu se svima u ime HDPZ-a najsrađačnije zahvaljujem. U ostvarenju ovog spomen obilježja posebno bih se želio zahvaliti g. Ivanu Jaklinu pročelniku Ureda državne uprave, Ispostava u Ivancu na korektnom, zakonitom postupku dobivanja lokacijske dozvole, usprkos nasrtajima nekih pojedinaca i organiziranih skupina, koji su u ovom spomen obilježju prepoznali ustaške simbole – naravno iz svoje pozicije ideološke izopačenosti bivših higijeničara komunističke partije – nastojeći sprječiti njegovu izgradnju. Na koncu, teško da bismo ostvarili ovaj skromni spomen sjećanja bez podrške i neprekidne pomoći do današnjeg dana, upravitelja KZ Lepoglava g. Stjepana Loparića. Stoga mu dugujemo posebnu zahvalnost.

Zašto otvorenje baš na današnji dan?

'U razdoblju 1945.-1948. godina u kaznionici ali i u samoj Lepoglavi okrutni upravnik J. Špiranec provodi likvidacije osuđenika i stanovnika Lepoglave prema poznatim kriterijima KNOJ-a, OZN-e, odnosno UDB-e. Stvorena psihosa potakla je trojicu osuđenika da 5. srpnja 1948. pokušaju bijeg, što im nije uspjelo. Jedan je poginuo prilikom pokušaja bijega, a dva su uhvaćena. Proglasili su to pobunom, pa je jedan osuđen vješanjem, a

drugi strijeljanjem, što je izvršeno na središtu kruga. Osim njih, ubijeno je još jedanaest drugih osuđenika. Neki su ubijeni na krugu istoga dana, neki ranjeni pa odvedeni u samicu i тамо ubijeni. Noć poslije tog dogadaja bila je užasna, jer je upravnik Špiranec naredio stražarima, da se 24 sata iživljavaju nad osuđenicima. Cijela je kaznionica postala pakao u kojem su se

čuli samo jauci i zapomaganja.'
(Augustin Franić).

U spomen na žrtve i patnje prezivjelih iz tog događaja odlučili smo se da spomen-obilježje otvorimo na današnji dan.

Kroz svoju dugu povijest ova kaznionica je 'ugostila' mnoge poznate intelektualce i političare; time, jasno, ništa ne umanjujemo patnje koje su proživjeli ljudi što su zauvijek ostali anonimni. Manje je poznato što se događalo u vrijeme Austro-Ugarske, no sasvim je sigurno, da se vjerodostojni podaci mogu pronaći u bečkim i peštanskim arhivima. Razdoblje monarhističke Jugoslavije obilježeno je represijom prema svim protivnicima velikosrpskog režima, pa su u ovoj kaznionici robijali uglavnom hrvatski domoljubi i komunisti. U vrijeme NDH kao sljedećemu totalitarnom sustavu i još k tome u ratnoj situaciji, u Lepoglavu su zatvarani svi politički nepočudni stanovnici tadašnje države, od kojih su mnogi ovdje platili životom. Poslije 15. svibnja 1945. komunistička Jugoslavija ovdje otvara tzv. Kaznenopravni dom gdje su pretežito politički zatvorenici – da spomenem samo najpoznatije; zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac, prvi hrvatski pred-

Svečanosti je nazoočio veliki broj političkih uznika

U svečanosti su sudjelovali i predstavnici vlasti

jednik Franjo Tuđman, književnik, filozof i časni političar Vlado Gotovac.

Namjerno ne spominjem broj žrtava iz bilo kojeg razdoblja postojanja ove kaznionice, jer su nacizam i komunizam imali istoznačno tumačenje povijesti, ustvrdivši da nema zločina ako je počinjen u ime patriotismra ili revolucije. Izjave kako se ne mogu uspoređivati zločini ustaša i partizana, jer su potonji bili na strani antifašizma, zapravo je slijed takve logike, kojom se demonizacijom protivnika želi obraniti ideologiju u ime koje su počinjeni zločini. Naime, dok je u zemljama zapadne demokracije temeljito i svestrano istražena problematika žrtava II. svjetskog rata, to se za komunističke zemlje i Jugoslaviju ne može reći, iako je objavljen veliki broj radova.

Žrtve rata i porača predstavljaju jednu od tema, koje je jugoslavenska država zlorabila pri ostvarivanju političkih ciljeva, te je nad tom temom uspostavljen čvrst nadzor. Koliki je nadzor komunistička država imala, svjedoči Uputstvo komisijama 1950. i 1964. godine za utvrđivanje žrtava, iz kojeg proizlazi – žrtve koje su u ratu imale poražene strane nisu smatrane žrtvama rata, a poratne žrtve jugoslavenske represije jednostavno su prešućivane ili su zbirno proglašene neprijateljima naroda.

Drugim riječima, jugoslavenska je država protivno svim znanstvenim kriterijima i međunarodnim konvencijama izvršila diskriminaciju među žrtvama rata i porača. Stoga je razumljivo što je problem žrtava poraženih snaga u II. svjetskom ratu i žrtava porača sve do raspada Jugoslavije ostao u Hrvatskoj sa znanstvenog i historiografskog motrišta ne samo neistražen, nego i prešućen.

Zločini koje su počinili partizani i komunistička vlast, nemaju razloga biti zaboravljeni, baš kao što to nisu niti zločini ustaša. Ako želimo da partizanske bitke prestanu, počinitelji zločina ne bi trebali biti pošteđeni odgovornosti i svog mesta u povijesti. U Sloveniji danas 'ruka pravde' sustiže egzekutore komunističke politike koji su još živi, u Hrvatskoj koja ima itekako više razloga za utvrđivanje istine o najvećem stradanju hrvatskog naroda u njegovojoj povijesti – još uvijek muk i poneka komemoracija kao prije mjesec dana, nedaleko od ovog mesta u Maceljskoj šumi posvećena tisućama pogubljenih bez ikakva suda – bio je to još jedan vapaj za pravdom.

Što to znači?

Da su u odgovornim institucijama naše države – u prvom redu zbog nedonošenja lustracijskog zakona – ljudi koji ne dopuštaju utvrđivanje povijesne istine, pa onda ne iznenađuje da se 2005. saznaje o Škorpionima koji su pet godina sijali smrt po Hrvatskoj i Bosni. A sve zbog pogrešnog prvog koraka u samostalnoj Hrvatskoj državi prije petnaest godina, kad smo trebali slijediti primjer većine zemalja koje su proizašle iz totalitarnoga komunističkog sustava i zakonom zabranile da pripadnici i suradnici sigurnosnih službi i visoki državni (partijski)

Izveden je i prigodni kulturno-umjetnički program

Vrijeme nije išlo naruku

dužnosnici ne mogu raditi u prosvjeti, niti mogu obavljati poslove u državnoj upravi i pravosuđu.

Otvaranjem današnjeg spomen-objekta HDPZ ne ispunjava samo svoju obvezu prema političkim uznicima koji su patili i umirali u ovoj kaznionici, nego prije svega želi pokrenuti znanstvena istraživanja o stradanju hrvatskog naroda u svim totalitarnim sustavima, a notorno je da je najveće stradanje doživio tijekom, a osobito

Neka se nikad ne ponovi potreba za novim spomenicima

odbora Rajonskoga narodnog odbora Maksimir zbog slušanja neprijateljske radio-stanice godine 1949.

U svečanosti otvorenja sudjelovao je gradonačelnik Lepoglave gospodin **Marijan Škvarić**, koji se nazočnim obratio prigodnim riječima. Svečanosti je u ime župana bio nazočan predsjednik Županijske skupštine gospodin **Vladimir Stolnik**. Zbor *Collegium artisticum* je tijekom programa izveo skladbu **Franje Pokornog** Domovini, **Vatroslava Lisinskog** Zbor Hrvatica, iz opere Porin i **Marka Poklepovića** Majko naša.

Nažalost, na početku svečanosti počela je padati jaka kiša, koja je navlažila razglasne uređaje, pa dio programa nisu svi mogli čuti. Nakon svečanog otvorenja, bivšim po-

Dr. Augustin Franić s novinarima

nakon II. svjetskog rata. Dok se ne obave objektivna istraživanja i utvrdi povijesna istina, ostaje nam žaliti sve žrtve ubijene bez suda ili bez pravedna suda.»

Tijekom svečanosti voditelj programa, glumac varaždinskog HNK **Tomislav Lipljin** govorio je stihove pjesnikinje **Borislave Kodžić**: U IME NARODA i čitao presudu Izvršnog

litičkim uznicima je omogućen razgled kaznionice, pri čemu je prvenstveno vladao interes za obilazak čelije blaženog kardinala Alojzija Stepinca. Svečanosti je prisustvovalo 300 bivših političkih uznika, koji su se nakon otkrivanja družili uz ručak u restoranu Kaznenog zavoda u Lepoglavlji.

U LEPOGLAVI JE UBIJENO OKO 400 HRVATA!

Kada se govori o umrlim i pogubljenim od komunističkih vlasti u bivšem KPD Lepoglava, potrebno je nešto reći o statističkim podatcima, odnosno o tome tko su bile žrtve.

Prema donekle dostupnim dokumentima koji se mogu vidjeti, bilo je umrlih i na razne načine smaknutih političkih zatvorenika. Za svakog koji je naveden u mojoj knjizi¹, dalo bi se napisati čitavu dugačku priču. Jedan dio ubijenih potječe iz postojeće dokumentacije koju su vodili izvršitelji, a drugi je temeljen na spoznajama i svjedočanstvima tadašnjih osuđenika. Taj proces još nije gotov, jer se pojavljuju suvremenici - svjedoci koji tvrde da je neki po njima umrli osuđenik - zapravo ubijen, a napisana mu je neka izmišljena dijagnoza. Do sada je utvrđeno:

1. KPD Lepoglava mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, Zagreb, srpanj 2000., izd. HDPZ Središnjica Zagreb.

Piše:

Dr. Augustin FRANIĆ

189 umrlih

12 na razne podmukle načine likvidiranih

56 nestalih ili po uhićenju likvidiranih bjegunaca koji su pokušali uteći 4. i 5. studenog 1945.

26 ubijenih u prozvanim skupinama koji su navodno išli na rad u šumu Ivančicu, vadili pijesak na Bednji ili iz čista mira pobijeni

43 pojedinačno ubijenih, oblično uz naznaku "ubijen prilikom pokušaja bijega".

371 ukupno Hrvata

45 ubijenih i umrlih pripadnika raznih nacionalnih manjina

371 sveukupno

Međutim, moram reći da mi nisu bili dostupni svi izvori podataka koji još postoje izvan KPDL-a, pa se moglo dogoditi da netko nije ovime obuhvaćen. Posebno

DAROVATELJI KOJI SU SVOJIM PRILOZIMA POMOGLI POSTAVLJANJE SPOMENIKA

Poduzeće	Mjesto	Ime	Prezime	Funkcija	Iznos Kn
VINKOPROM d.o.o.	VARAŽDIN	Milan	Lacković		3.650,00
PZ LOVAS	VINKOVCI	Vladimir	Raguž	predsjednik Uprave	300,00
TERMOPLIN d.d.	LOVAS	Adam	Rendulić	direktor	1.000,00
VINDIJA d.d.	VARAŽDIN	Ivan	Topolnjak	direktor	3.000,00
SAMOBORSKA BANKA d.d.	VARAŽDIN	Dragutin	Drk	direktor	sokovi i voda za otvorenje
EKO MEĐIMURJE d.d.	SAMOBOR	Marijan	Kantolić	predsjednik Uprave	500,00
HEP-PLIN d.o.o.	ČAKOVEC	Tomislav	Strniščak	direktor	1.000,00
HIDREL d.o.o.	OSIJEK	Zdravko	Fadljević	predsjednik Uprave	500,00
MEĐIMURSKE VODE d.o.o.	NOVO ČIČE	Krešimir	Jelušić	direktor	3.000,00
TTK d.o.o.	ČAKOVEC	Josip	Zorčec	direktor	2.000,00
CESTE ZADARSKE ŽUPANIJE d.o.o.	KARLOVAC	Ana	Schiller	članica Uprave	100,00
NASADI d.o.o.	ZADAR	Radoslav	Gudelj	član Uprave	1.000,00
VODICE d.d.	ZADAR	Hrvoje	Grdović	član Uprave	500,00
WIENERBERGER-ILOVAC d.d.	VODICE	Ante	Duvnjak	član Uprave	1.000,00
KARLOVAČKA PIVOVARA d.d.	KARLOVAC	Helmut	Haslauer	predsjednik Uprave	2.000,00
LJEKARNA CONER	KARLOVAC	Erik Jan	Schoovers	predsjednik Uprave	2.000,00
MONTKEMIJA d.d.	BJELOVAR	Ankica	Coner	zastupnica	2.000,00
PROTECT d.o.o.	ZAPREŠIĆ	Darko	Magdić	direktor	500,00
CONELL 2 d.o.o.	RIJEKA	Damir	Funčić	direktor	2.000,00
ZRAČNA LUKA DUBROVNIK d.o.o.	CAVTAT	Đino	Kralj	član Uprave	700,00
IMPERIAL d.d.	ČILIP	Tonči	Peović	član Uprave	2.000,00
PLOVPUT d.o.o.	RAB	Vlado	Miš	predsjednik Uprave	350,00
BINS d.o.o.	SPLIT	Silvana	Tokić	članica Uprave	2.500,00
LJEKARNA ŠIBENIK	TROGIR	Boris	Rubelj	član Uprave	1.000,00
	ŠIBENIK	Dragica	Mendušić	zastupnica	2.000,00

DR. AUGUSTIN FRANIĆ

KPD LEPOGLAVA

mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika

Franićeva monografija o KPD Lepoglava

to vrijedi za brojne bjegunce za koje je bilo nemoguće bilo što utvrditi, pa se u budućnosti ova brojka možda poveća.

Isto tako, ako treba izvršiti podjelu na umrle i ubijene, postavlja se pitanje što je onaj koji je bačen u samicu polugol, bos i okovan. Samica je bila popločena ciglom koja se polijevala vodom skoro svaku večer, a nije bilo stakla na prozoru ili ga je stražar polomio. Osim toga, taj je nesretnik dobivao neku hladnu mutnu vodurinu koja se zvala hrana. Bio je bez liječničke pomoći. To se sve događalo zimi kada je temperatura bila između 15 i 20°C ispod ništice. U takvim uvjetima osuđenik izdrži koji dan, a poslije toga nađu ga smrznutog. Je li on umro ili je ubijen?

Navedeno je bila svakodnevница. Što je pak s onima koji su se objesili o kvaku na vratima ćelije i slično?

Ranjeni su u samici ugušeni ili dotučeni (kao što je to bilo s nekolicinom 5. srpnja 1948.), pa su i oni dobili neku liječničku dijagnozu o zatajenju srca ili im je napisano samo "preminuo u Domu".

Tko je sve bio politički osuđenik, to je posebna priča (narodni neprijatelj, služio okupatora, borio se protiv NOP-a, odmetnik, jatak, neprijatelj socijalizma, pripadao nekoj stranci ili pokretu, drugačije mislio itd.)

"Žitari" nisu bili politički zatvorenici, ali su velike žrtve komunizma, jer su otjerani na robiju, budući da nisu predali u cijelini svoje trude (žito, mast, ulje, vino, rakiju, vunu i druge poljoprivredne proizvode). To su bili uglavnom stariji ljudi - glave domaćinstava.

Isto tako, mnogi su osuđeni zbog privrednog kriminala ili sabotaže kako bi im se izvršila konfiskacija imovine i opljačkalo ih se do temelja, pa ni to nisu bili klasični politički zatvorenici.

DAKLE, BROJKA OD 371 UBIJENIH JE VRLO OPREZNA PROCJENA.

Na kraju se mora spomenuti ono što se zbivalo izvan kaznioničkog zida.

Unutar i izvan zida živjeli su pripadnici istog naroda, koji su na sličan način nosili križ nacije. Evo par napomena o tome:

U Lepoglavu je u srpnju 1943., prilikom upada partizana, ubijeno oko 30 uzničara i neki zatvorenici. Tijekom rata, na Križnom putu i nakon njega ubijeno je 27 mlađih ljudi koji su služili Domovini. Dolaskom Špiranca i KNOJ-a u Lepoglavu, u noći 4. travnja i 6. na 7. svibnja 1946. pozvano je na kućni prag pet uglednih građana Lepoglave, gdje su ubijeni pušćanim hitcem. Dakle brojka ubijenih Lepoglavljanina i onih iz okolice penje se na 62.

Ako se ovo pribroji onoj brojci od 326 Hrvata osuđenika, eto 388 onih koji padoše za Domovinu.

Mora se još naglasiti da su torture, razni načini mučenja i iscrpljenja, te grozni uvjeti života uvelike narušili zdravlje većem broju onih koji su izdržali kaznu ili bili otpušteni kući. Mnogi od njih su vrlo brzo, a neki nešto kasnije pomrli.

Preživjeli su politički osuđenici nosili i nose križ doiven u KPDL-u, pa čak i njihovi potomci.

Svima onima, znam i neznam, koji su ovdje navedeni podignut je spomenik u Lepoglavi 5. srpnja ove godine.

Dr. Franić pred otkrivanje spomen-obilježja u Lepoglavi

SUBNOROVCI UVJEŽBAJU USTANAK

Dana 5. srpnja o.g., iako po kišnom vremenu, uz zidine kaznionice u Lepoglavi, u organizaciji našeg Društva (HDPZ), upriličeno je svečano otkrivanje spomenika zvanog "Golubica iza rešetaka", u čast svima, znanim i neznamim Hrvaticama i Hrvatima, koji su voljeli, patili, robijali i umirali za svoju domovinu tijekom dviju jugoslavenskih državnih zajednica.

Sve o tijeku svečanosti otkrivanja spomenika imate pred sobom u ovom broju Političkog zatvorenika. No, razlog ovog mog uvoda je taj što smo mi uz niz poteškoća, koje su pratile projekt ostvarenja ovog skromnog, ali zato lijepog spomenika, imali glavnu prepreku, odnosno protivljenje, od strane Udruge bivših subnorovaca, a danas licemjerno deklariranih kao SAB (Savez antifašističkih boraca).

Dotični "antifašisti" su već našu namjeru podizanja spomenika u Lepoglavi pokušali sprječiti, kako pravnim, tako i političkim sredstvima, upućujući pisma prosvjeda Predsjedniku države, Vlade, Sabora itd., a svoje protivljenje javno obznanili u nizu lokalnih i državnih medija. Na njihovo javno protivljenje podizanja

Piše:

Josip Ljubomir BRDAR

Jučer sudac komunističkoga vojnog suda, danas "antifašist" - Ivan Fumić

spomenika "Hrvatskom političkom zatvoreniku" reagirao sam tekstom u lokalnom tjedniku "Novi Varaždinec", koji imate sada prilike pročitati u našem "Političkom zatvoreniku".

Pošto nisu uspjeli sprječiti podizanje spomenika, sada su u akciji njegova rušenja. Naime, njihova "antifašistička" svijest ne može podnijeti nešto što se ne uklapa u njihov ideološki okvir. Jer, oni su "antifašisti" samo po tome što su se sami tako prozvali i što ih doduze tako atribuiru aktualni Predsjednik države. Da je Predsjednik "u pravu kao i u uvijek" možemo i mi bivši politički zatvorenici posvjedočiti, jer su subnorovci svoj "antifašizam" najdjelatnije iskazivali prokazujući ljude i puneći jugokaznionice "neprijateljima svih boja", a prvenstveno Hrvatima. Kako im to ne priznati?

Taj njihov najznačajniji uradak je bio dostatan da im aktualni predsjednik države udijeli čast i svrsta ih u temelje demokratske hrvatske države. Bravo!!!

No, ne treba dvojiti. Lažna priznanja u pravilu traju koliko i oni koji ih dodjeljuju. Istina je uvijek posljednja i konačna.

Apsurdni dernek ostarjelih utvara

Poštovano uredništvo,

"Protiv spomenika, jer je u obliku slova "U", koji ste objavili u vašim cijenjenim novinama 20. svibnja 2005. g. dopustite mi kratak osvrt.

Činjenica je zaista, da smo mi Hrvatsko društvo političkih zatvorenika (HDPZ) još prije nekoliko godina donijeli odluku o podizanju skromnog spomenika Neznanom političkom zatvoreniku uz zidine Lepoglavske kaznionice. Od prve objave naše nakane, tome se energično usprotivio SAB (Savez antifašističkih boraca). Pa, evo nekoliko riječi o tome.

Najprije: Tko je to SAB i zašto se tome protivi? SAB je ustvari novo ime starog SUBNOR-a kojega se stariji građani vrlo dobro sjećaju. Ne po dobru. Da ne bi danas pali u totalni zaborav pobrinula se njihova "elitna" udruga koja se zove "Josip Broz Tito".

Oni putem svoje "Čobanice sa Ovčara i Kablara" svake godine u ovo vrijeme (25. svibnja) zazivaju i pozivaju svoju "ljubičicu bijelu", kao i sve "čobane i čobanice" svih "naših naroda i narodnosti", da se okupe za "Dan mladosti" u Kumrovcu na "predaji šafete" na putu za "sretnu" prošlost.

Taj apsurdni dernek ostarjelih kostimiranih povjesnih utvara s

"maršalom na čelu", mogao bi biti zabavan supstitut u nedostatku komedija na domaćoj glazbenoj sceni, kada bi samo na tome ostalo. Demokracija u ostvarenju ljudske slobode, poznaje i široku lepezu ljudske gluposti. Pa, zašto ne bi i ovu? Oni, kad već tako žele, imaju pravo na svoju emocionalnu ostavštinu, koliko god se to nama danas činilo apsurdnim i smiješnim.

No, nemaju pravo biti zli. Ne mogu biti ono što su nekada bili. Zato bih ukratko podsjetio tko je to bio SUBNOR. Nominalno, to je bila boračka organizacija bivše Jugoslavije, a djelatno udarna pesnica Komunističke partije i nepričuvani ideološki higijeničar, koji je danonoćno bdio nad "čistoćom" društva i "bratstvom i jedinstvom naših naroda", koje su oni čuvali kao "zjenicu oka svoga".

Tim "stečevinama", najveća je opasnost bio "hrvatski nacionalizam". A taj "hrvatski nacionalizam", koji je operativno stigmatiziran kao ustaštvu, nije bio ništa drugo nego velikosrpski projekt ujene, pljačke, discipliniranja i protjerivanja Hrvata iz vlastite domovine. Nad tim projektom uz partiju i UDBU bdio je i prokazivao ljude prvenstveno SUBNOR. Od uličnog "pjevača" "Vile Velebita" ili koje druge benigne pjesmice potpomognute kojim gemištem više, pa čak

do filmskih, kazališnih i književnih djela, koja su bila disonantna ideološkoj matrici, bili su meta njihovih hajki i čistki, bez obzira što im pismenost nije bila bliska strana.

Najtužnije je što ti ljudi i danas "pronalaže" ustaške simbole i ustaše, iako od ustaša i ustašta danas prijeti realna opasnost isto toliko koliko od Rimskih legija ili Džingis Kanovih horda.

Zato bih vam "drugovi SAB-ovci" poručio: došlo je vrijeme da napustite svoje "položaje" s kojih ste "otkrivali" i progonili neprijatelje. Poslužite se novom demokratskom dioptrijom i uočit ćete konačno da nema više neprijatelja. Nema više ustaša.

Polukružni postament na kojem će biti statua Neznanog političkog zatvorenika nije ustaški simbol, niti ima sličnosti sa slovom "U". To je tek skromni izraz sjećanja na žrtve cca sto tisuća Hrvata koji su se usprotivili zlu u cilju obrane svoje slobode, svog nacionalnog, kulturnog, vjerskog i svjetonazorskog identiteta. Uime tih idealu odrobili su ukupno oko pola milijuna godina robije. Zamislite se nad ovim i izmolite molitvu pokore, ako to umijete i olakšajte dušu. Bit će vam bolje!

Josip Ljubomir Brdar

VLASTI NEMAJU SLUHA ZA JEKU IZ MACELJSKIH ŠUMA

Od 1991., svake se godine prve nedjelje u lipnju služi sv. misa zadušnica za sve ubijene bezimene hrvatske mučenike koji ostavise kosti po maceljskim šumama. Partizani komunisti počinili su strašan pokolj, prema svjedočenju ljudi iz njihovih redova, kojima savjest nije dala mira (svjedok **Mladen Šafranko**). Velika je zasluga **Fрана Živičnjaka**, koji je zapisao jako puno osoba počinitelja ovog zločina, ali i naredbodavaca koji su sa odgovornih mjeseta u OZN-i naredivali zločin. Neki su na se navukli "mirotvornu kožu jaganjca", čak su bili na čelnim dužnostima u ovoj našoj demokratskoj Hrvatskoj. Tijekom komunističkog sustava uživali su povlastice kao zasluzni sinovi Partije i miljenici **Tita**, a danas kao "mirni susjedi" i građani i dalje imaju dobre stanove u luksuznom dijelu grada, i visoke mirovine zaslužene na krvi nevinih.

Uloga Fran Živičnjaka

Naš supatnik Fran Živičnjak hrabro je popisao imena odgovornih za Maceljsku tragediju, pa nam je jasno zašto se još uvijek ne iznosi istina o broju žrtava. Još ima živih sudionika tih zločina od kojih se traži istina i odgovornost. Upitno je što je radila Komisija za istraživanje žrtava rata i porača, osnovana 1992., kad je ovako traljavo vodila iskapanje. Iskopane kosti, skupljene u crne vreće za smeće, povlače se još uvijek po tavanima Patologije zagrebačkoga Medicinskog fakulteta i po njima gade golubovi, a dio ih se nalazi na Mirogoju u podrumu mrtvačnice.

Prema zapisu Franu Živičnjaka, knjiga "U vječni spomen", na str. 64., ističe se natpis iz dnevnih novina: "**Vice Vukojević**, predsjednik državne komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava: **Ratni zločini ne zastarijevaju**: «Još uvijek ne znamo točno koliko se jama nalazi na području Maceljske šume, Đurmanca, Mirkovca, od Zaprešića do Sutle i Velikog Trgovišća, pa do područja Kočevskog Roga u Sloveniji. Trenutačno su najintenzivnija istraživanja na lokalitetima u Mačljskoj šumi. Ondje su dosad otkrivene 23 jame u kojima su pronađeni kosturi ubijenih zatočenika i njihovi osobni predmeti. U dosad najvećoj jami na vrhu brda Ilovec pronašli smo 101 kostur, a u ostalim jama od 50 do 70 kostura. Ljudi su ubi-

Piše:

Kaja PEREKOVIĆ

jani na razne načine - prostrelom u glavu ili trbuš, udarcem čekića i šumske sjejkire, a najstravičnije je da je većina ubijenih živa zakopana. To su stravični zločini i oni moraju izaći na vidjelo. Ratni zločini ne zastarijevaju i zadatak je komisije na čijem sam čelu da utvrdi povjesnu istinu.»

Uporni Fran, na maceljsko je stratište 27. travnja 1991. vodio ljudi vjerskih institucija, zbog saznanja da su tu ubijani redovnici i svećenici. On je i to opisao, pa na str. 62. nastavlja: «Dana 3. svibnja 1992. vodio sam Komisiju za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava na čelu s tadašnjim predsjednikom te Komisije g. Vicom Vukojevićem, tajnikom g. **Florijanom Borasom**, saborskom zastupnikom gospodom **Gordanom Turić** i pokojnim tajnikom HDPZ-a g. **Branom Vidačekom**. Obišli smo najprije logore u Mirkovcu kod Sv. Križa Začretja, zatim veliku jamu s lijeve strane mirkovačkog jezera koja do danas nije otvorena, zatvore u Sv. Križu-Začretju, zgrede Vojne i Civilne OZN-e i ostale zatvore u Krapini te Franjevački samostan Zagreb, gdje smo slikali krunice i medaljice koje su svećenici i franjevcii odbacivali putem do jame u Lepoj Bukvi gdje su strijeljani. Nekoliko dana nakon toga u Đurmancu na Ilovu pripremljen

je teren za slijetanje helikoptera. Gore je ponovno došla Komisija s pok. g. Branom Vidačekom. Dogovorili su i zadužili tajnika HDPZ-ea g. Branka Vidačeka da on organizira skupinu studenata medicine i veterinarstva, bili su pozvani stručnjaci Patologije Medicinskog fakulteta u Zagrebu te je počelo otvaranje jama i iskapanje posmrtnih ostataka tih mučenika. Kada su iskapanja počela, nikad me o tome nije izvijestio g. predsjednik Komisije Vice Vukojević, pa sam sam dolazio u HDPZ i molio g. Vidačeka da me odvede na mjesto gdje se vrše iskapanja što je obećano ali nikada on to nije učinio. Tada sam prvi put posumnjao jer ne zele da se tamo pojavit.»

Živičnjak nastavlja: «Sami iskopi vršeni su bez znanja hrvatske javnosti i bez znanja Zagrebačke nadbiskupije, kad su otvarali jame gdje su pobijeni svećenici, franjevcii i hrvatski časnici. Otvoreno je samo 23 jame i iskopano 1663 kostura, uz te su kosture pronašli 14 zlatnika i zlatni prsten ubijenog g. **Hegera** te vojničku porciju, o čemu sam već ranije pisao. Kako nam je rekao svjedok Šafranko, na prostorima Maceljske šume još ima oko 130 jama za koje ne znamo točne lokacije, a u kojima se još nalazi oko 12000 ubijenih hrvatskih vojnika.»

Bezimeni lugar

Gusta, sjenovita šuma čuvala je tajnu zločina. Ali, kako naš narod kaže da se ništa ne može vječno sakriti, tako je i pri-

Maceljska komemoracija 2005.

Križ nad maceljskom kosturnicom

roda iznjedrila tajnu dugo godina skrivana uz prijetnje okolnom pučanstvu. Bilo im je zabranjeno govoriti o tome što su vidjeli ili čuli u noćima stravičnih ubijanja nevinih, onih koji su bez suda osuđenih na smrt.

Lugar, čuvajući šumu, zapazio je neobičnu pojavu. Na nekim je mjestima primijetio uleknuće tla, a rubovi su istakli oštri kut što ga je potaklo na razmišljanje da je to morala učiniti ljudska ruka. Ta uleknuća su zapažena na više mesta. Osim toga, na njima je rasla crvena paprat, dok je širom šume sva paprat lijepe zelene boje. Svako stablo koje je tu niklo, iako bujnog rasta, nije se moglo duboko ukorijeniti, pa se izvaljivalo. Zbunjen i znatiželjan, lugar je jednom donio lopatu i lakin pritiskom u tlo već kod prvog-drugog štiha došao je do ljudskih kostiju. U strahu je dugo šutio i mučio se u besanim noćima s morom istine i svoje savjesti, da to mora nekomu reći. Tako je taj mali bespomoćni lugar, koji je svoj kruh zaradivao čuvajući šumu, postao glasnik o zločinu kojeg su partizani počinili.

I jeka, pa glas iz Maceljske šume u zori nove slobode, probudili su hrvatske vlasti da istraže što se krije u njedrima te zelene šume. Potaknut savješću tog lugara čije ime ne znam (o njemu mi je govorio pok. Branko Vidaček), HDPZ je utvrdio istinitost njegovih riječi. Pod vodstvom Branka Vidačeka i svjedoka Frana Živičnjaka započelo je, uz stručnu pomoć službenih vlasti, otvaranje jama i iskapanje kostiju.

Tako je na području Velike Bukve otvorena grobnica uz potok, gdje su zapani ubijeni svećenici i redovnici, a nešto dalje i hrvatski časnici. Zna se da je u jednoj jami nađen prsten sa ugraviranim natpisom: "20. VIII. 1920. - Zora". Tra-gajući za vlasnikom, utvrđeno je da je taj prsten pripadao suprugu naše političke zatvorenice **Zore Heger** koja je također imala prsten sa ugraviranim imenom "Leon - 20. VIII. 1920." To je bila dovoljna potvrda da u tim planinama nisu ubijani samo hrvatski vojnici, već i civili i svećenici.

Prije nekoliko godina razgovarala sam s gdom **Ksenijom Čuček**, koja me upoznala s gdom **Anom Tópser**. Ona je u poratnom razdoblju kao inženjer šumarstva obilazila Maceljske šume i znala za gubilišta. Gđa Tópser je više puta od početka istraživanja svjedočila g. Branku Vidačeku i saborskoj Komisiji koja je vršila iskapanje po Macelju. U razgovoru s nama iz HDPZ-a, koji smo zaduženi za podizanje spomen-obilježja za žrtve Macelja, susretljivo nam je govorila gđa Tópser o onim tajnovitim danima:

Crvene jagode

Usput se prisjetila jednog obilaska po Ilovcu. Na jednome je proplanku zapazila divne crvene jagode. Zaista lijepe i neobično krupne za šumsku jagodu. Odvojila se od skupine kolega i pošla prema tim jagodama, ali je jedan lugar krišom povuče za rukav i upozori da ih ne bere. Ona se začudi toj njegovoj gesti. Lugar joj potiho reče da malo zastanu iza ostalih članova komisije. Rekao joj je da te jagode rastu na grobnicama u kojima su zakopani ubijeni ljudi, pa neka ih ne bere. Nakon toga i ona je znatiželjno tražila po šumi jame koje su bile uočljive, jer je tlo propalo i na njemu je zaista rasla crvena paprat.

Ja sam u Središnjici HDPZ-a, na Krešimirov trgu, vidjela fotografije koje je snimio tajnik društva pok. Vidaček. Bilo ih je puno. Nakon njegove smrti nitko ne zna gdje je završio sav taj materijal (zapisnici i fotografije). Izgleda da je pok. Fran Živičnjak bio u pravu, kad je tvrdio da "Komisija zataškava zločine i tako štiti zločince koji su u aktivnoj službi današnje vlasti" (F. Živičnjak, U vječni spomen, str. 64.). Žalosno je što do današnjih dana Sabor i Vlada nemaju sluha za jeku iz Maceljskih šuma. Ove suhe kosti zvone i bude savjest nas živih, ali oni, "moćnici", ne razumiju taj zvezket. Kao svoj zavjet, HDPZ i udruga Hrvatski domobran po-

dupiru župnika **Dragu Brgleza** iz Đurmanca, da se izgradi kripta za ukop 1164 kostura i spomen-kapelica Muke Isu-sove, kao spomen na sve nevino ubijene na tim prostorima. Nadamo se da će naši politički zatvorenici nesebično materijalno pomoći tu nakanu. Gospodin **Mato Marčinko**, naš supatnik, napisao je knjigu "Ubijte ih kao pse", a sav prihod od prodaje te knjige namijenjen je za gradnju te crkve.

MOJ ŠUMSKI CVIJET

*Volio sam šumski cvijet
Nasmijan
Prepun straha da ga ne dohvativam
Priviknuo se mojoj blizini
I podigao latice
I bio sretan
Moja ga sjena nije uplašila
Kretali smo se u svojim mislima
Iako smo stajali
Izmjenjujući poglede
Iznenađen kad sam udahnuo njegov miris*

Čist kao mjesecovo plavetnilo

Skrio je svoju dušu

I pokrio je zelenilom

Moj šumski cvijet

Iskreno biće

Ostavio je svoju zaručnicu

I druguje sa mnom

Jednostavan

Živahan

Ozbiljan moj cvijet

Obojen crvenilom jutra

Djevičansko nevin

Strastven u igri skrivača

Igra se sa mnom

Čas ga vidim, a čas nestaje

I počeo se meni rugati

Moj šumski cvijet

Kao sirena

Kao zvono moje

Kad ga uberem

Da ga mogu strastveno ljubiti

Barem za tren

Jer se ne želi sa mnom vezati

Iz ljubavi

Iz ludosti

I postati nešto drugo

Smiješak

Ili pogled

Moj šumski cvijet i sada

U meni

Pjeva svojim baršunastim glasom.

Bruno ZORIĆ

O SPOMEN-CRKVI I KOSTURNICI ZA POBIJENE U MACLJU

Tisuće se ljudi, baš kao pčele-radilice, bore, rade i stvaraju. Njihovim marom nastaju velika djela, no imena im gotovo nikad nisu upisana u neku knjigu zaslužnih. Na kraju tako bezimeni nestaju, kao da ih nikad nije niti bilo. Pamte se i spominju samo neki velikani, koji takvima nikad ne bi postali, da nije bilo onih tisuća neznanih i zaboravljenih. I bilo bi to na neki način u redu, ali bi ti velikani zaista bili i ostali *časni velikani*, kad bi se za svoju slavu i veličinu barem prigodice zahvalili onima koji su ih uzdigli na taj pijedestal.

Tko su i kakvi ti «velikani», koji se više ne spominju stotina tisuća živih, tisuća poginulih i tisuća ranjenih i njihova velikog djela *slobodne Hrvatske*? Smiju im se, progone ih, ponižavaju i ruše ono najsvetije što su svojom žrtvom stvorili. Tko su i kakvi to «uvaženi velikani», koji se još i danas, 60 godina nakon strašne tragedije hrvatskog naroda na Bleiburgu i Križnim putovima, stide svojih sunarodnjaka i odriču im pravo barem na dostojanstvo u smrti? I, da ne duljim, osjećam potrebnim da između nas, još malog broja živih koji se već 12 godina borimo da se grobovi i mučilišta naših pobijenih otkriju i dostoјno obilježe, a kosti onih koje su «uvaženi» pred 12 godina iskopali, dostoјno i s blagoslovom vrate u zemlju, spomenem jednoga «malog» i žestokog borca.

To je župnik jedne male župe usred koje se nalazi najveće grobište u Hrvatskoj – Macelj.

Što je sve do sada uradio, što radi i kani uraditi, teško je opisati u nekoliko rečenica. Oni koji su bili na spomen misi 5. lipnja 2005., mogli su vidjeti rezultat. Oni koji nisu tamo bili, neka se tu u zaseoku Fruki malo zaustave i razgledaju, a sve pozivam da se u rujnu mjesecu tu okupe i svečano – nadam se – u kriptu položimo one kosti naših mučenika

Piše:

Stjepan BRAJDIC

koje već 12 godina leže u vrećama – do prije dvije godine na Zavodu za patologiju Medicinskog fakulteta u Zagrebu, a sada ispod kenotafa na groblju urni na Mirogoju.

Taj žestoki i maran borac je mladi fra Drago Brglez. O njemu i njegovu djelu bit će još riječi. Možda će netko o njemu napisati i neku knjižicu i tako mu odati zaslужeno priznanje. Ne vjerujem da će postati *velik* - ta samo je skroman fratar, jedan od nas malih i bezimenih. Ovom prilikom prilažem njegov pozdravni govor na spomen misi u Macelju 5. lipnja 2005., koji nije nigdje objavljen. Pročitajte i pridružite nam se i pomognite da dovršimo ovo spomen obilježje:

Preuzvišeni gospodine nadbiskupe, uzoriti kardinale!

Srdačno Vas pozdravljam u ime ovog Božjeg naroda koji se svake godine okuplja ovdje u tišini maceljskih šuma, pa i danas prigodom 60. obljetnice Križnog puta.

Naša Crkva u Hrvata, a osobito naša zagrebačka nadbiskupija, čiji ste Vi pastir, posjeduje "skriveno blago" zakopano na njivi Gospodnjoj. To su okrvavljeni dragulji naše Crkve posijani u tlo Lijepe naše i u tlo maceljskog gorja. To je velika zajednica šutnje o kojoj se 45 godina moralo šutjeti, a tek 90-tih godina smjelo progovoriti.

To "skriveno blago" u zemlji Lijepe naše su tisuće i tisuće sinova i kćeri našega naroda, naša braća svećenici koji su u cvjetu mladosti svoje živote položili na oltar za svoje ideale.

To su svjedoci vjere, branitelji pravde, žrtve ljubavi i slobode, a mnogima i danas nepoznati. Na njih danas mislimo, njima se ponosimo i za njih danas s Vama molimo!

Prva spomen-misa slavljenja je, nakon 45. godina šutnje, nedaleko od ovog gradilišta na lokalitetu "Lepa bukva" 9. lipnja 1991. koju je predvodio naš blagopokojni nadbiskup i kardinal Franjo Kuharić.

Spomen-misa je služena nekoliko metara od jame (pod brojem IVd) u kojoj su počivale kosti naše braće svećenika (21), a koji su u noć 4/5. lipnja 1945. dovedeni ovdje iz krapinsko samostana, mučeni i ubijeni. Za njih su upaljene ove svijeće ispod spomen-križa.

O ovom događaju piše nam kroničar krapinskog franjevačkog samostana o. Ostijan Ostrognaj navodeći imena i godine rođenja svakog svećenika, koji su mučeni i ubijeni "pro fide et patria". U našoj župnoj crkvi sv. Jurja u Durmancu postavljena im je spomen-ploča da ne budu zaboravljeni.

U našoj zagrebačkoj nadbiskupiji Macelj je mjesto gdje je stradalo najviše svećenika, bogoslova i franjevaca. Bili su to franjevcii iz provincije Bosne Srebrenje, iz Hercegovačke provincije, iz Vrhbosanske nadbiskupije, iz Đakovačke i Krčke biskupije te zagrebačke nadbiskupije. Doista, naša je nadbiskupija sveto tlo koje čuva "skriveno blago".

Uz našu braću ovdje u maceljskom gorju tragično su završile svoj život na tisuće sudionika Križnog puta, a osobito u svibnju i lipnju 1945. godine.

Od godine 1991. svake prve nedjelje u mjesecu lipnju dolazimo ovdje da bismo odali počast i poštovanje našoj braći i sestrama, žrtvama ljubavi!

Danas se okupljamo po 15. puta da bismo svojom molitvom počastili sve one koji su zbog svoje vjere i ljubavi prema Bogu i svojoj Domovini Hrvatskoj bili žrtve nasilja i mržnje. Danas smo ovdje na gradilištu buduće Crkve Muke Isusove koja će biti podignuta na spomen svim žrtvama Križnoga puta.

Stojimo danas ovdje u sjeni ovog spomen-križa koji će ostati trajni zna-

men svim žrtvama Križnog puta. Spomen-križ je uzdignut nad sagrađenom kosturnicom u kojoj će počivati kosti naših mučenika iskopanih u maceljskim jamama. Ne smijemo zaboraviti i ovo:

Godine 1992. u maceljskoj šumi otvorene su 23 jame iz kojih su iskopana 1163 kostura. Iskopane kosti već 13 punih godina čekaju u Zagrebu dostoju sahranu, a većina njih nalazi se u crnim vrećama. Za njih je sagrađena ova kosturnica! Mi želimo njihovu dostoјnu sahranu! Prema riječima vjerodostojnih svjedoka, ima još oko 130 grobnih jama koje nisu otvarane, a u kojima su kosti oko 12.000 hrvatskih

vojnika i civila pobijenih u masovnom poslijeratnom pokolju u Macelju.

Ovo je tlo natopljeno mučeničkom krvlju hrvatskih ljudi koji su zbog svoje pripadnosti Katoličkoj Crkvi i zbog svoje ljubavi prema Domovini morali zašutjeti, ali istina ostaje.

Preuzvišeni!

Prigodom 60. obljetnice od Križnoga puta prikažite zajedno s nama ovu misu žrtva za našu braću i sestre, za duše svih onih koji su bili žrtve Križnog puta

Predvodite nam ovu spomen-misu za žrtve vjere i ljubavi!

Preuzvišeni, blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje!

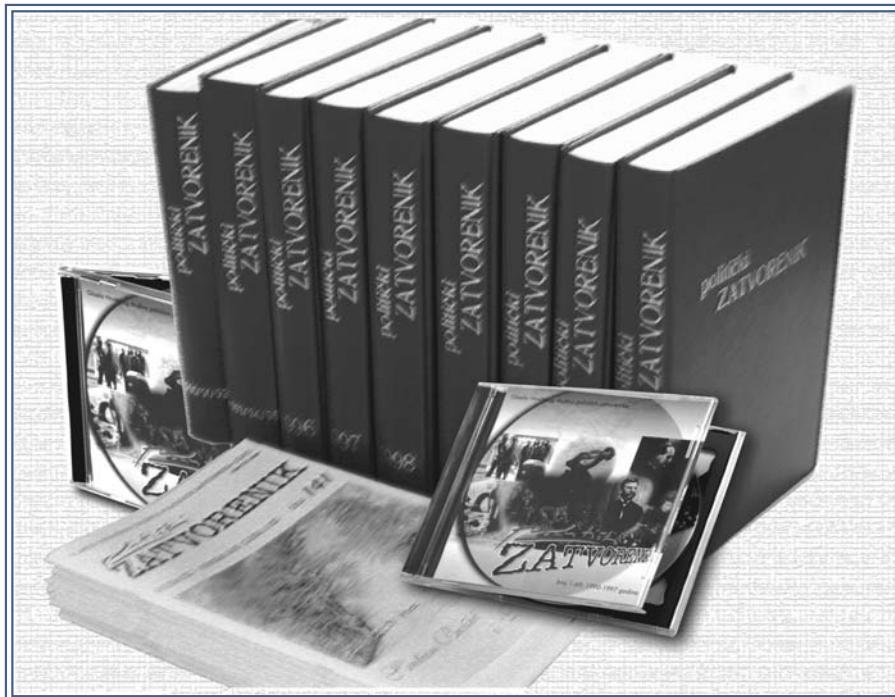
Dobro nam došli!

(Pozdravni govor župnika fra Drage Brgleza na spomen-misi u Macelju, 5. 6. 2005.)

Kao zajednički odbor Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Udruge Hrvatski domobran i Časničkoga kluba 242, pridružujemo se naporima fra Drage Brgleza i obećajemo svaku moguću pomoć i suradnju za ostvarenje projekta.

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 -141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovićeva 15 u Zagrebu, na telefon: **01 / 46 15 437, 46 15 438** ili na mail: **hdpz-sred@hdpz.htnet.hr**

po cijeni od **140,00 kn.**

KOMEMORACIJA NA NA GROBIŠTU DRVARIĆEVA ŠUMA

Kod novopostavljenoga spomen-križa u šumi na grobištu zvanom Drvarićeva šuma, kraj naselja Tužno u općini Vidovec, održana je na blagdan Svetog Petra i Pavla, komemoracija i misa zadušnica za pedesetak nedužnih žrtava, koje su stradale prije šezdeset godina, kad su ih u ranim jutarnjim satima kamionima dopremili iz smjera Varaždina i tu poubijali i pokopali.

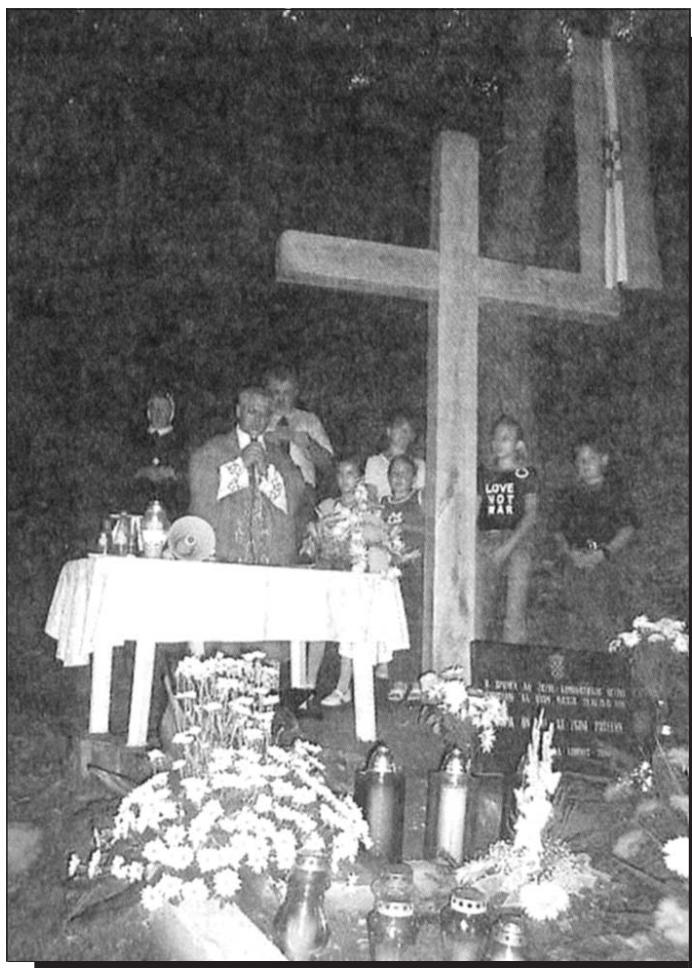
U ime organizatora komemoracije, Hrvatskog društva političkih zatvorenika - podružnice Varaždin prisutne je pozdravila **Antonija Makaj**, a kod spomen-križa zapaljene su svijeće i položeni buketi cvijeća i vijenci. U ime organizatora vijenac je kod spomen križa položio **Ljubomir Brdar**, u ime organizatora komemoracije, a u ime općine Vidovec vijenac

Piše:

Franjo TALAN

su položili **Krunoslav Kovačić**, načelnik općine te vijećnici **Davorin Čus** i **Zdravko Cafuk**, predsjednik Vijeća općine Vidovec.

Kod spomen križa vijenac je položilo i izaslanstvo Društva za obilježavanje grobišta, a vijenac su položili **Branka Šargač**, **Mario Hosni** i **Stanko Lazar**. Unatoč tmurnom i povremeno kišovitom vremenu, sjećanju na žrtve porača prisustvovalo je stotinjak mještana naselja Tužno, brojni rođaci stradalih, predstavnici udruge Hrvatski domobran Varaždin, a komemoraciji je nazočio i **Vladimir Stolnik**, predsjednik Skupštine Varaždinske županije. Zahvaljujući angažiranju **Alfreda Obranića**, predsjednika Hrvatskog društva političkih zatvorenika, do podnožja šume u kojoj je grobište, pošljunčan je put,

*Komemoraciju kod novopostavljenoga spomen-križa vodio je
vlč. Alojz Pakrac*

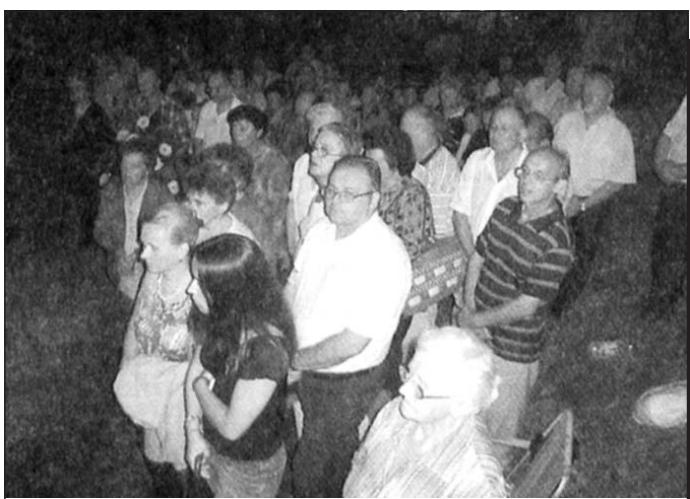
Članovi društva u redu za polaganje vijenaca

a pomoću građevinske mehanizacije isplaniran je teren u šumi, tako da su vjernici i sudionici komemoracije mogli pratiti misu.

O stradanjima na grobištu Tužno govorio je **Ljubomir Brdar**, koji je kazao: «Dragi sugrađani! Ovo skrovito mjesto i ovo tlo na kojem stojimo, posvećeno je mjesto i posvećeno tlo, jer je točno na ovom mjestu na današnji dan prije 60 godina prolivena nedužna krv.

Okupili smo se ovdje da ponovimo molitvu Svevišnjemu da žrtve koje su okončale svoj

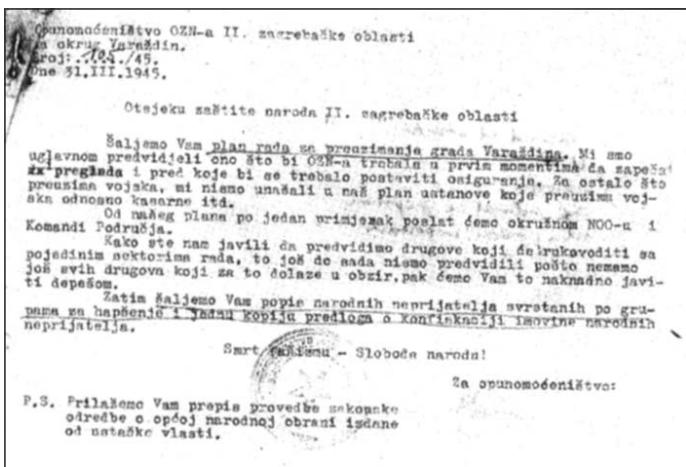
KOMEMORACIJE

Dio okupljenih kod groba u šumi

ovozemaljski život na ovom mjestu od ruke Sotone u ljudskom liku, okupi u svom okrilju i svojoj ljubavi. Zbog pijeteta prema žrtvama, a da bi se sačuvao njihov mir kao i spokoj nas živih, trebalo bi izbjegći opis njihove posljednje životne postaje, koja je završila ovdje u Drvarićevu šumi. Treba samo ponoviti da ljudi, naši sugrađani, njih pedesetroje, koji su ovdje zvijerski ubijeni, nisu nosili teret nikakve krivnje niti osude. Samo sotonska mržnja bila je njihov sudac i egzekutor.

Drvarićeva šuma je samo jedna od stotina i tisuća ovakvih postaja Hrvatskog Križnog puta u režiji tzv. oslobođitelja, odnosno komunističkih i četničkih koljača. Svibanj, lipanj, kolovoz 1945. godine, kao i svi sljedeći mjeseci i godine, bilo je vrijeme kada je već rečena Sotona zasjela na tron. To je vrijeme osvete nad hrvatskim narodom. Ta osveta je u različitim oblicima djelovanja trajala sve do 1990., tj. sve do uspostave slobodne i neovisne hrvatske države.

OZN-in naputak za zauzimanje i "čišćenje" grada Varazdina

PLAN RADA ZA PREUZIMANJE GRADA VARAŽDINA		
Red. broj na planu	Opis zgrada i ustanova koje pečati i preuzima OZN-a	Kome se predaje nakon pregleda OZN-e
1. 41	Novi policijski - Ugao Anine i Radićeva ulice	Definitivno preuzima OZN-a za svoja prostorije
2. 40	Stara policijska - Tyrkova ulica /smještana gradskom strmšću/	
3. 50	Ustredni stožer : Ulica Stjepana Radića	
4. 55	Plać komanda : Njemačko zapovjedništvo mletačkog vojnog područja - Franjevićeva ulica	-W-/ Otsiek/
5. 47	Zandarska mletačka - Amna ulica - Garas za 2 automobila	
6. 48	Zatvor okružnog suda, Upotrebljavno - UBS na svoje potrebe - Milaška ulica	
7. 53	Njemačka škola - Ugao Radićeva i Amne ulice a ako ne bu Frankopanske ulice	Preuzima se potrebu NOO
8. 52	Ustredni propustnik - Jagićeva ulica	Preuzima se NOO-u
9. 1	Gradsko vijeće na gradskim ustanovama - Tomislavov trg	Preuzima se NOO-u
10. 3	Okružni sud i državni tužilostvo, pri- zemlju i 1. katu, Gestapo uređaj, satovori i poslovnicu za primitak dobrovoljaca 38; i Gestapo u 1. katu - Tomislavov trg.	
11. 6	Dom narodnog zdravlja - Radićeva ulica	
12. 19	Porezni uređaj - Ugao Gundulićeva i Brankovićeva ulice	
13. 21	Velika Šupa, kotar i tehnički odjeljak te kotarski sud - Petrivješev trg	
14. 30	Zemro skladiste	
15. 32	Gradsko ključništvo - Medvedarska cesta	
16. 31	Vatrogasnji dom - Ugao Trenkova i Kureljeve ulice	
17. 1	Gradsko vijeće - Bolnička ulica	
18. 18	Podružnica Narodne banke - Jagićeva ulica	
19. 19	Podružnica I. Hrvatske štadionice - Tomislavov trg	
20. 20	Podružnica Sveopće kreditne banke - Petrovićev trg.	
21. 21	Podružnica Kapretkove zadruge - Gradska štadionica	
22. 23	Tekstilna industrija Varaždin - Zagrebačka cesta, Židovski kapital	Prostorijski omjerašaj vojne Jugosl. Armije
24. 37	Varaždinska industrija svile Žid. kapital	
25. 54	Kariborska tkanina - Jelačićev trg	Preuzima se NOO-u
		Vlasništvo nepoznato

OZN-in plan preuzimanja Varaždina

Lokaliteti komunističkih egzekucija, trebali su ostati vječna tajna. Ali, došlo je vrijeme kada su žrtve 'progovorile', kao i svjedoci koji to ranije nisu smjeli. I ova šuma je progovorila tek nakon skoro pola stoljeća, dolaskom hrvatske slobode. I svakim danom sve više i više otkrivamo i spoznajemo dimenzije zločina koje je skrivalo ovo naše tlo. Mi nismo ovdje, da bismo se hrabrili za eventualnu osvetu ili poticali

Red. broj na planu	Opis zgrada i ustanova koje pečati i preuzima OZN-a	Kome se predaje nakon pregleda OZN-e
66	Apoteka Krajanski Gundulićeva ulica, Židovska radnja, Vlašnik Gregorić simp. Preuzima NOO.	
67	Apoteka Ornik Bošidar - Tomislavov trg. Glem Kulturbundu.	
68	Valter - Špolini, restbarsko graverarsko radnje - Jelačićev trg. Hrvatsko Veliki Šećista.	
69	Supanc Vlado, restbarsko-graverarsko radnje - Jelačićev trg. Edemco, fašista	
70	Krčma »Blaša« - Lukuljevićeva ulica, Židovska radnja.	
71	Krešek, limarska radnja - Ustaša, Žaken uspostave NDH hapšilo motorom nepriljivo, lije net pokretaju	
72	Skladište gradskih provizacija - Lukuljevićeva ulica.	
73	Njemačka provizacija - Lukuljevićeva ul.	
74a	Fritshand, trgovina svilom vrati Škrljević i Štefanović Židovska radnja	

Drugi dio plana

Nroj: 103.../45.
Dne 31.III.1945.

Otaček zaštite naroda II. zahrskačke oblasti

Fraza Vašim upatstvima sa ulazak u gradove sastavili smo ali jededi plan o hapšenju narodnih neprijatelja po grupama za grad Varaždin:

I. Grupa:

1. Batušić Krunoslav, čef Šupakog redarstva
2. Hajdarović Josip, čistar Šupakog redarstva
3. Dubić Dragutin, detektiv kod Šupakog redarstva
4. Pintarić Josip, detektiv Šupakog redarstva
5. Samo Stojica, tajnica Batušića, upravitelj Šupakog redarstva
6. Frube Zvonimir, nadstojnik političke očeviđnosti
7. Benjak Franjo, izviđnik Šupakog redarstva
8. Culjak Ivan, - - -
9. Janjićević Mirko, - - -
10. Karavida N., - - -
11. Karić N., zapovjednik detektiva
12. Kralj Andrija, izviđnik Šupakog redarstva
13. Kros Ivan, izviđnik Šupakog redarstva
14. Matetić Ivan, - - -
15. Novak Šimeun,
16. Perlić Franjo, - - -
17. Spelić Josip, - - -
18. Šporas Milan, - - -
19. Toplija Tomo, - - -
20. Varga Valent, - - -
21. Trstenjak N., - - -
22. Naglić Stejepan, nadstojnik pošte
23. Milinović Branko, postanski žinovnik, klasao kao ustaša, u Lici.
24. Stipetić Ivo, veliki župan Zagorje i stolarnik.
25. Dr. Stanko Ilić, podčasnik
26. Mamek Zvonimir, pravni referent na Šupi, Veliki ustaša,
27. Hrković Vladimir, namještnik Šupi, Opasan ustaša,
28. Galinec Franjo, profesor realne gimnazije, Ustaša
29. Galinec Božilija, profesor realne gimnazije, Ustaškinja.
30. Koščelan Josip, profesor realne gimnazije, Ustaša
31. Borković Josip, profesor realne gimnazije, Ustaški časnik
32. Geršan Vladoimir, profesor realne gimnazije, Ustaški časnik
33. Venčić Božidar, ustaški duospasnik, profesor realne gimnazije, Ustaška dužnosnica
34. Šimbot N., profesor realne gimnazije, Ustaška dužnosnica
35. Lomar Vladoje, Šeški, Školski nadzornik
36. Javor Milivoj, student, Ustaški časnik
37. Kaprić Vilko, ustaša, Čef proučbe kod velike Šupe.
38. Veno Marijan, sudac kod drž.tužilstva, Ustaša.
39. Horvat Vladimir, porezni kontrolor, Ustaša i prijatelj Njemaca.
40. Rakadžija N., starješina kotarskog suda.
41. Mesić Nikola, starješina sudbenog stola, Ustaša.
42. Hrsk Stejepan, vijećnik sudbenog stola, Bio klasični pridružek suda.
43. Hrsk Stejepan, vijećnik sudbenog stola, Bio klasični pridružek suda.
44. Dr. Živkošlav Medvedović, načelnik gradskog poglavarevstva
45. Mesić Dragutin, donačelnik grad. poglavarevstva, Ustaša.
46. Mantaš Dragutin, donačelnik grad. poglavarevstva, Ustaša.
47. Krčar Josip, desinofter kod grad. poglavarevstva, Ustaša i 2 sina ustaše
48. Ivid Franjo, sumarski savjetnik, Opasan ustaša.
49. Lanovnik Viktor, mehaničar, Ustaša i član kulturbunda
50. Lukman Franjo, bravari, Ustaša hapsio naše drugeve.
51. Kreček Josip, limar, Ustaša hapsio naše drugeve.

OZN-in popis tzv. narodnih neprijatelja u Varaždinu

mržnju prema onima koji su inspirirali i počinili ova nedjela. Vrijeme lijeći sve rane, oprostiti treba, ali ne i zaboraviti, jer zaborav je prostor u kojem je moguće obnoviti zlo. Zar nismo i sada svakodnevni svjedoci, kako zaostale snage zla promiču i afirmiraju minula turobna olovna vremena bivše zajedničke države, koja je, kao što se vidi i zna, bila utemeljena na zločinu, gdje je Drvarićeva šuma samo jedan minaljaturni segment toga ***Magnum crimena***. Dakle država koja je bila utemeljena na zločinu, trajnoj represiji, strahu i progonu, promiče se danas kao model neke sretnije budućnosti.

Oni koji su bili u službi zločina kao i njihovi novokomponirani sljednici i klonovi, žestoki su protivnici otkrivanja povijesne istine, jer su svjesni da istina vodi njihovom kraju. Zato panično pokušavaju spriječiti podizanje spomenika žrtvi, i pod maskom tzv. antifašizma skriti svoje zločine. No, u tome ćemo ih spriječiti.

Odvodenje ljudi iz svojih domova ili zbjegova, vezanje ruku žicom i ubijanja na najokrutniji način, teško će se moći prikazati floskulom o tzv. antifašističkoj borbi. U traganju za istinom i iskazi-

vanju pijeteta prema žrtvama, HDPZ naše županije uspio je skromno obnoviti ovo tragično mjesto, kako bi mogli ljudi trajno obnavljati svoja sjećanja i iskazivati svoje molitve. Za pruženu materijalnu pomoć u obnovi novoga križa, ovoga prostora i pristupnog puta, zahvaljujemo se gradu Varaždinu, odnosno g. **Marijanu Bakuliću**, pročelniku gradskog komunalnog ureda. Isto tako zahvaljujem se mještanima Tužnog koji paze i uređuju ovaj prostor. Svima koji u svojim mislima, molitvama ali i konkretnom pomoći obnove, priječe zaborav na naše velike žrtve, svima njima od srca hvala...» - rekao je Josip Ljubomir Brdar.

Kod spomen križa, nad grobom poubijanih ljudi, misu zadušnicu za žrtve služio je **vlč. Aloiz Pakrac**, margečanski župnik, a pjevanjem pod misom predvodio je **Ivan Jaklin** iz Varaždina, dok je limena

244. Šorjan Antun	- - -	član Kulturbunda.
245. Šršenjak Stjepan	- - -	
246. Skender Ivan	- - -	
247. Šćekavik Ivan, senator	- - -	
248. Šojač Đuro	- - -	
249. Šilaj Mirko	- - -	
250. Šebalašić Aleksei	- - -	
251. Šemigaj Ivan	- - -	
252. Šemigaj Josip	- - -	
253. Šćekavik Otakar	- - -	
254. Šomogyi Dragica	- - -	
255. Šošarlić Marija	- - -	
256. Šočić Franjo	- - -	
257. Štrukl Mirko	- - -	
258. Šulte Vučko	- - -	
259. Šuhedy Ivan	- - -	
260. Tešak Gustav	- - -	
261. Vernik Ivan	- - -	
262. Wein Miroslav	- - -	
263. Weisser Rudolf	- - -	
264. Wanner Rudolf	- - -	
265. Vodorića Matija	- - -	
266. Vaneč Darinka	- - -	
267. Vehl Barica	- - -	
268. Vehl Karl	- - -	
269. Zimmerman Antun	- - -	
270. Zadravec Stefanija	- - -	

S ovim planom koji Vam predlažemo opušavatili smo u glavnim najistaknutijim narodnim neprijateljima, koje smo stavili u I. grupu, dok u II. grupu stavili smo one na koje nismo imali dobre podatke, koje ješmo nakon današnjih nadopozicija i posveritosti, te one kojima su se u samom početku NDH mnogo ogrežili i intezivno NO-ju, te su površili. Među ovom drugom grupom nalazi se doista velik broj narodnih neprijatelja koji su zaostaju za onima iz I. grupe, ali zbog nepotpunih podataka ni ih nismo nastavili za drugo hapšenje.

Neda ova neprijatelje koje smo svratili u obe grupe trebat će uvesti i grupu narodnih neprijatelja oko 80 njih, koje imaju drug. Brojčavaju u bunkera ali zbori radi na terenu nisu imao vremena da to izvadi i nama predava.

Smrt jedinstveni - Sloboda narodu!

Za opunomoćenštvo:

Završni dio stravičnoga OZN-ina popisa

glazba izvela hrvatsku himnu ***Lijepa naša domovino***. U pripremi za obilježavanje godišnjice tragedije pošljunčan je pristupni put do šume u kojoj je uređena staza do grobišta i poravnat prostor oko groba, a općina Vidovec uz cestu Tužno – Črešnjevo postavit će putokaz koji će putnicima olakšati pristup do grobišta. (Fotografije: Franjo Talan. Faksimili dokumenata preuzeti su iz knjige dr. Josipa Jurčevića, **Bleiburg. Poratni jugoslavenski zločin nad Hrvatima**, Zagreb, 2005. Op. ur.)

POLOŽAJ HRVATSKE U VERSAILLESKOJ JUGOSLAVIJI

Od prvoprosinačkog akta do skupštinskog atentata (1918.-1928.)

Kobni sarajevski hitci ispaljeni u ljeto 1914. godine iz revolvera malodobnoga srpskog atentatora **Gavrila Principa**, člana terorističke organizacije «Mlada Bosna», označili su početak dotada najvećeg i najstrašnijeg ratnog sukoba u povijesti čovječanstva – Prvoga svjetskog rata. Pune četiri godine dva su suprotstavljena vojno-politička tabora – Središnje sile i Antanta – zajedno sa svojim saveznicima, vodila rat na kopnu, moru i u zraku. Učinci oružja, bolesti, gladi i svekolike oskudice bili su poražavajući za ljudski rod. Ukupan broj pognulih i smrtno stradalih popeo se na nevjerojatnih 10 milijuna ljudskih bića. Broj ranjenih i osakaćenih bio je dvostruko veći. Austro-Ugarska Monarhija, članica vojno poraženih Središnjih sila, u čijem su se sastavu nalazile i hrvatske zemlje, imala je 1,200.000 pognulih i umrlih te više od 3,500.000 ranjenih državljanu. Broj zarobljenih i nestalih sudionika i suputnika rata premašivao je brojku od dva milijuna ljudi. Mnogi znani i neznani hrvatski vojnici i civilni ugradili su svoje živote u tu statistiku smrti i neizrecive ludske patnje.

Osnutak Narodnog vijeća SHS

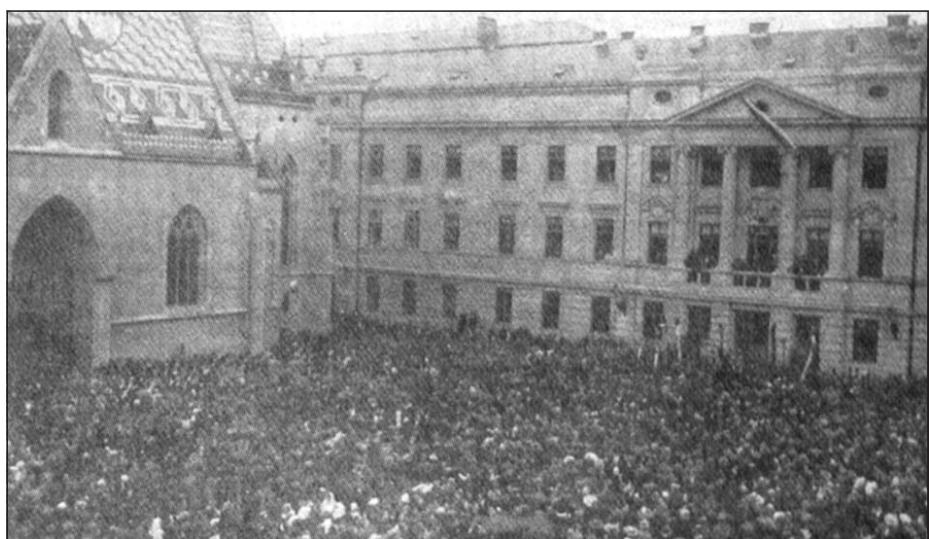
U posljednjoj ratnoj godini razvitak političkih prilika u multietničkoj i multireligijskoj državi Habsburga bio je uvjetovan stanjem na ratištima. Nakon proboga solunske fronte, krajem rujna 1918., gdje su se zajedno s Antantinim i srpskim četama borile postrojbe hrvatskih, slovenskih i srpskih dragovoljaca iz Austro-Ugarske Monarhije, Bugarska je, poslije svega nekoliko dana, bila prisiljena napustiti svoje dotadašnje saveznice iz Središnjih sila te poražena istupiti iz rata. Krajem listopada 1918. talijanska je vojska uspjela slomiti austro-ugarske obrambene crte na Piavi koje su se, pod zapovjedništvom feldmaršala **Svetozara Borojevića**, mjesecima uspješno branile od neprijateljskih napada. No, već prije nego što je došlo do toga nepovoljnog razvoja događaja na bojišnicama, započelo je potpuno unutarnje rasulo starodrevne Monarhije. U Zagrebu su početkom listopada 1918. predstavnici gotovo svih tadašnjih

Piše:

Dr. sc. Zlatko MATIJEVIĆ

političkih stranaka i narodnih organizacija iz cijele Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Slovenije i Trsta osnovali Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Vijeće je u punom sastavu imalo

Obećao je da će Monarhija biti preuređena u saveznu državu i to na načelu samostalnih i suverenih naroda. Međutim, vladarev proglašenje nije bio sasvim jasan glede državno-pravnoga preustrojstva Monarhije, pogotovo kada se radilo o odredivanju odnosa između Hrvatske i Ugarske. Karlov proglašenje nije mogao spriječiti neizbjježni nestanak Austro-Ugarske Monarhije s političkog

Sabornica i Markov trg 29. listopada 1918.

72 člana. To političko tijelo, koje nije imalo legitimaciju jednoga demokratski izabranog narodnog predstavništva, proglašilo se predstavnikom svih Slovenaca, Hrvata i Srba na području tada već ubrzano nestajuće Monarhije. Tada vladajuća Hrvatsko-srpska koalicija, koja je gotovo do posljednjeg časa surađivala s političkim čimbenicima u Pešti, također je, iako posljednja, ušla u Narodno vijeće. Nakon svoga ulaza u Vijeće, ona je u njemu dobila brojčanu prevagu i preuzeila političku inicijativu u svoje ruke. Za predsjednika Narodnog vijeća izabran je katolički svećenik, Slovenac **dr. Anton Korošec**. Na potpredsjednička su mjesta došli vođa Starčevićeve stranke prava ("milinovaca") **dr. Ante Pavelić** (zubar) i **Svetozar Pribićević**, neprijeporni šef Hrvatsko-srpske koalicije.

Proglašom od 16. listopada 1918. godine car i kralj **Karlo I. (IV.)** pokušao je spasiti Austro-Ugarsku od raspada.

zemljovida Europe.

Dana 19. listopada 1918. Narodno je vijeće u Zagrebu objavilo deklaraciju kojom je zatražilo demokratsko ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba u potpuno samostalnu i suverenu državu bez obzira na prijašnje pokrajinske i državne granice. Time je ono zapravo proglašilo raskid svih veza s Monarhijom, koja se još uvijek nalazila u ratu.

Na svojoj povijesnoj sjednici od 29. listopada 1918., Hrvatski je sabor, u suradnji sa Središnjim odborom Narodnog vijeća SHS, donio odluku o raskidu svih državno-pravnih odnosa s Carevinom Austrijom i Kraljevinom Ugarskom te proglašio Dalmaciju, Bansku Hrvatsku, Slavoniju i Rijeku neovisnom državom. Sabor je istodobno odlučio da Hrvatska, zajedno s ostalim «južnoslavenskim zemljama», koje su dotada bile unutar granica Austro-Ugarske Monarhije, stupa "u zajedničku narodnu suverenu Državu".

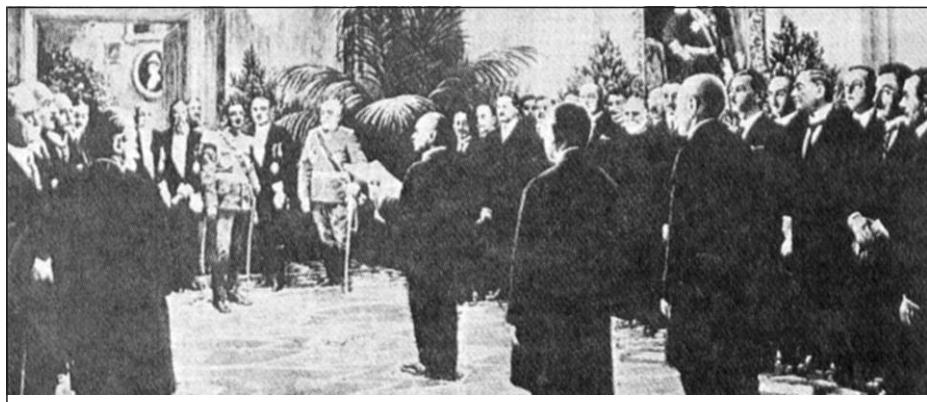
Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda, bez obzira na ma koje teritorijalne državne granice, u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi".

Hrvatski je sabor priznao Narodno vijeće SHS za vrhovnu državnu vlast u novoosnovanoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba. Predsjedništvo Narodnog vijeća imenovalo je vladu za Hrvatsku i Slavoniju, na čelu s banom **Antunom pl. Mihalovichem**. Glavni odbor Narodne organizacije Dalmacije, u dogovoru s Narodnim vijećem u Zagrebu imenovao je vladu za tu hrvatsku pokrajinu, na

organizira i upotrijebi protiv nadolazećih opasnosti.

Svetozar Pribićević izbija u prvi plan

Narodno je vijeće notom od 31. listopada 1918. obavijestilo države Antante o uspostavi nove, neovisne Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se s njima ne nalazi u ratnom stanju. Predsjedništvo Narodnog vijeća obavijestilo je o tome i vladu Kraljevine Srbije, koja se još uvijek nalazila u izbjeglištvu na Krfu te Jugoslavenski odbor u Londonu, koji je dobio ovlaštenje da kao

Adresa deputacije Narodnog vijeća SHS – stvaranje prve jugoslavenske države na slici Ivana Tišova

čelu koje je stajao **dr. Jerko Machiedo**. Ostale »južnoslavenske zemlje« bivše Monarhije također su doobile svoje vlade.

Vojni zapovjednici general **Luka Šnjarić** i podmaršal **Mihovil Mihaljević** stavili su svoje vojne snage na raspolaganje Narodnom vijeću. Feldmaršal Borojević također se stavio na raspolažanje novouspostavljenoj vlasti, ali njegova ponuda nije bila prihvaćena. Ministarstvo rata u Beču predalo je 31. listopada 1918. Narodnom vijeću ratne brodove, utvrde i mornarička postrojenja u Kotoru, Šibeniku, Rijeci, Puli i u Trstu. Već istog dana, predstavnici Narodnog vijeća, na čelu s **dr. Antonom Tresićem-Pavićićem** preuzeli su u Puli, od admirała **Mikloša Horthyja**, budućega mađarskog regenta, ondje zatečeno austro-ugarsko ratno i trgovačko brodovlje. Mornarica nestale carevine prešla je pod hrvatskom zastavom u vlast Narodnog vijeća, koje ja tada imalo i svoju kopnenu vojsku i ratnu mornaricu. No, ta je oružana sila bila u neredu, a vodstvo Narodnog vijeća nije pokazivalo ni volje ni sposobnosti da ju

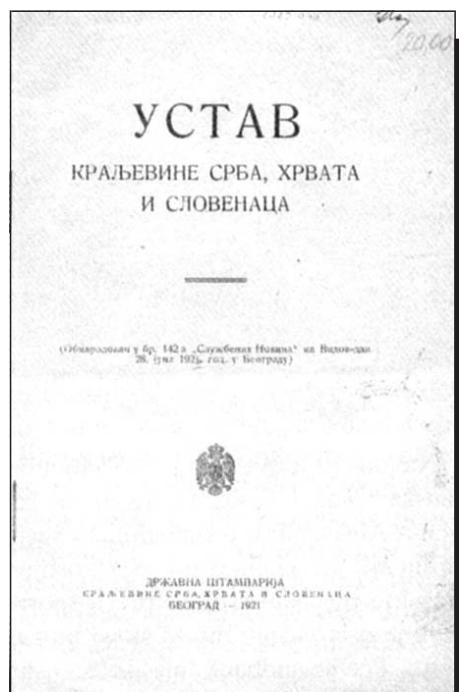
ministarstvo vanjskih poslova pri savezničkim vladama zastupa Narodno vijeće Države SHS.

U tim sudbonosnim danima 1918. godine glavni kreator hrvatske politike bio je Svetozar Pribićević, Srbin iz Hrvatske. On je najprije zadobio vodeći ulogu u Narodnom vijeću SHS, a potom i u Državi SHS. U studenome 1918. Pribićević je uspio uspostaviti neposrednu vezu sa srpskim regentom **Aleksandrom**, Vrhovnom komandom srpske vojske i članovima kraljevske vlade koji su se iz izbjeglišta vratili u Beograd. Pravoslavni monah **Valerijan Pribićević**, brat Svetozarova, imenovan je "konzularnim agentom" Narodnog vijeća pri srpskoj vladi u Beogradu. Sa svoje je, pak, strane Vrhovna komanda srpske vojske uputila u Zagreb generalštabnog potpukovnika **Dušana Simovića**, koji će se dvadesetak godina kasnije naći na čelu vojnog udara u Kraljevini Jugoslaviji 1941. godine. Zahvaljujući Simoviću, Pribićević je dobivao povjerljive obavijesti o tome što su se predstavnici Jugoslavenskog odbora, srpske vlade i Narodnog

vijeća dogovarali glede pitanja stvaranja zajedničke države.

Opće stanje u tek nastaloj državi bilo je teško. Povlačenje jedinica bivše austro-ugarske vojske bilo je praćeno neredima i pljačkom. U zemlju su dodatnu nesigurnost unosili vojni bjegunci, poznati kao "zeleni kadar" te povratnici iz ruskog zarobljeništva, koji su se zanosili maglovitim idejama socijalne revolucije, prema uzoru na ruske boljševike.

Kraljevina Italija, koja je kraj rata dočekala na strani Antante, počela je užurbano zauzimati hrvatska i slovenska područja koja su joj bila obećana Londonskim ugovorom iz 1915. godine. U nemogućnosti da se djelotvorno odupre talijanskim presizanjima na istočnojadranskoj obali te da održava javni red i mir unutar svojih granica, vlasta Narodnog vijeća zatražila je od zapovjedništva srpske vojske da uputi svoje čete u Državu SHS. Početkom studenoga 1918. srpske su vojne postrojbe prešle granicu, a već 14. studenoga jedan je njezin bataljun stigao i u Zagreb. Istdobro s ovim događajima u zemlji, u Ženevi je započela s radom konferencija na kojoj su pored predstavnika Narodnog vijeća SHS, predvođenih vl. Korošcem, sudjelovali predsjednik srpske vlade **Nikola Pašić**, neki predstavnici srpske oporbe te dio članova Jugoslavenskog odbora, na čelu s **dr. Antonom Trumbićem**. Nakon mukotrpnih pregovora koji su sasvim jasno

Vidovdanski ustav

pokazali da je Pašićev glavni cilj osiguranje prevlasti Srbije u budućoj zajedničkoj državi, došlo je do potpisivanja zajedničkog dokumenta poznatog pod nazivom «Ženevska deklaracija». U Deklaraciji, koju su potpisali Trumbić, vlč. Korošec i Pašić, ostalo je zapisano sljedeće:

“Zajedničkim naporom savezničkih naroda i Sjedinjenih Država Severne Amerike, snagom naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, slomljene su na bojnim poljima i na moru sve nasilne prepreke njegovom ujedinjenju. Predstavnici Vlade Kraljevine Srbije i skupštinskih političkih grupa, predstavnici Narodnog Vеća u Zagrebu, predstavnici Jugoslovenskog Odbora u Londonu, skupljeni u Ženevi, varoši slobode, sretni su što mogu jednodušno, svečano i pred celim svetom konstatovati svoje ujedinjenje u državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Narod Crne Gore, kome je otvoren naš bratski zagrljaj, ne sumnjivo će pohitati da pozdravi i pridruži se ovom delu, koje je od uvek bilo njegov najveći ideal. [...] Današnjim danom i ovim aktom nova država se pojavljuje kao jedna nedeljiva državna celina i član društva slobodnih naroda. Nema više granica koje su nas razdvajale...”.

Nakon što je sve bilo potpisano srbi-

stavljati sve «jugoslavenske zemlje». Gledajući na to u državnopravnom svjetlu, razvidno je da se radilo samo o običnom pokušaju protezanja suvereniteta Kraljevine Srbije na Državu SHS.

Iako je «Ženevska deklaracija» izgubila svako državnopravno značenje, to nije značilo da je izgubila i ono političko. U njezinu donošenju, a pogotovo odbacivanju, ogledala su se u punoj oštini dva suprotstavljeni gledišta o načinu provođenja državnoga ujedinjenja «južnoslavenskih naroda» i o unutarnjem uređenju njihove državne zajednice.

Na pragu prvoprosinačke katastrofe

Nakon neuspjeha Ženevske sporazume položaj Države SHS postao je vrlo težak. Budući da nije bila priznata od velevlasti Antante, prijetila je opasnost da na skoroj mirovnoj konferenciji hrvatski i slovenski teritoriji, u skladu s Londonskim ugovorom, budu prepušteni Italiji. Unutarnje stanje države također nije pokazivalo znakove smirivanja. Upravo zbog nepovoljnoga vanjskog i unutarnjeg položaja među članovima Narodnog vijeća prevladavalo je mišljenje da treba odmah, bezdvojno i bez postavljanja bilo kakvih uvjeta provesti ujedinjenje s Kraljevom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom. Prema njihovu mišljenju to su zahtjevali životni interesi naroda.

Na svojoj noćnoj sjednici od 24. na 25. studenoga 1918. Narodno je vijeće donijelo odluku o neodloživoj provedbi ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom. Tom je prilikom određena i delegacija od 28 članova koja je u Beogradu trebala provesti ujedinjenja na temelju posebno sastavljenog "Naputka". Tada se Radić, u svome povijesnom govoru, odlučno suprotstavio provođenju unitarističko-centralističkog ujedinjenja. On je prihvaćao samo ono ujedinjenje koje bi se temeljilo na načelima samoodređenja i pune ravnopravnosti naroda u saveznu državu, koja bi imala biti jedino demokratska i čovječanska republika. U svojem koliko neumoljivom toliko i proročanskom govoru Radić se okomio na članove Narodnog vijeća:

“Vama su svima puna usta rijeći: narodno jedinstvo – jedna jedinstvena država, jedno kraljevstvo pod dinastijom

Karađorđevića. I vi mislite da je to dosta govoriti da smo mi Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod zato što govorimo jedan jezik, pa da zato moramo imati i jedinstvenu centralističku državu, i to kraljevstvo, i da nas samo to, takvo jezično i državno jedinstvo pod dinastijom Karađorđevića, može spasiti. Kako je površno, kako je plitko i kako neopravданo to vaše mišljenje! [...] Sav ovaj vaš rad u Narodnom vijeću niti je demokratski, niti je ustavan, niti je pravedan, a nije ni pametan. [...] Vi ćete otići u Beograd. Vi ćete bez hrvatskog naroda i protiv njegove volje proglašiti jedinstvenu (centralističku) državu [...]. Gospodo, još nije prekasno. Ne srljajte kao guske u maglu!”

Ipak, Svetozar Pribićević, koji je postao glavni kreator hrvatske politike u ovim sudbonosnim danima, uspio je iznuditi brzi odlazak delegacije Narodnog vijeća u Beograd, pa se bez temeljite rasprave i formuliranja čvrstih stajališta o bitnim pitanjima ustrojavanja nove države pristupilo činu ujedinjenja. Prvog prosinca 1918. delegacija Narodnog vijeća, kojoj su se na čelu nalazili Ante Pavelić zubar, i Svetozar Pribićević, podnijela je regentu Aleksandru "Adresu", u koju su

Aleksandar Karađorđević

janska vlada i Pašić, podržani od regenta Aleksandra, promijenili su svoje mišljenje o «Ženevskoj deklaraciji». Pašić je povukao svoj potpis, a sporazum je ostao samo mrtvo slovo na papiru. Poslije odbacivanja «Ženevske deklaracije» srpska je vlada ustrajala na tome da jedino Srbija ima pravo u međunarodnim odnosima pred-

Svetozar Pribićević, jedan od tvoraca Jugoslavije

Prvak HRSS-a Stjepan Radić

bile unešene samo neke ideje iz ranije donešenog "Napuka". "Adresu" je pročitao Pavelić:

"Vaše Kraljevsko Visočanstvo!"

Osjećamo se sretima, što u ime Narodnog Vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba možemo da pozdravimo Vaše Kraljevsko Visočanstvo u prestolnici oslobođene Srbije, kao vrhovnoga komandanta pobjedonosne narodne vojske, koja je u zajedničkoj borbi s vojskama moćnih saveznika stvorila uvjete za izvršenje velikoga djela našega narodnog ujedinjenja. [...]

Zaključak je Narodnog vijeća, da vladarsku vlast na čitavom teritoriju sada jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca vrši Njegovo Veličanstvo Kralj Petar, odnosno u njegovoj zamjeni kao Regent Vaše Kraljevsko Visočanstvo [...].

Neka živi Njegovo Kraljevsko Veličanstvo kralj Petar!

Neka živi Vaše Kraljevsko Visočanstvo!

Neka živi cio naš ujedinjeni Srpsko-Hrvatsko-Slovenski narod!

Neka živi slobodna ujedinjena Jugoslavija!"

Regentov odgovor delegaciji Narodnog vijeća SHS bio je zapravo proglašenje osnutka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca:

"Gospodo odaslanici!"

Vaš dolazak u ime Narodnoga Veća Slovenaca, Hrvata i Srba, dostojnoga predstavnika široke naše narodne misli, i Vaše saopćenje njegove historijske odluke

od 24. novembra, kojom se proglašava državno ujedinjenje svega naroda i sve naše mile, namučene, ali slavne otadžbine, ispunilo me dubokom radošću.

Primajući to saopćenje, uveren sam, da ovim činom ispunjavam svoju vladalačku dužnost, jer njim samo privodim konačno u delo ono, što su najbolji sinovi naše krvi, sve tri vere, sva tri imena, s obje strane Dunava, Save i Drine, počeli pripremat [...], ono, što odgovara željama i pogledima moga naroda, te u ime Njegova Veličanstva Kralja Petra I. proglašavam ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. [...] Živeo ceo narod srpsko-hrvatsko-slovenački!

Neka nam bude uvek srećno i slavno naše kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca!"

Sudbonosni događaj koji je desetljećima ravnao sudbinom hrvatskog naroda odigrao se u kući trgovca **Krsmanovića**, koja je bila privremena rezidencija regenta Aleksandra.

Reakcije na prvoprosinački akt

Tako proglašeno ujedinjenje dalo je od samog početka nastanka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije preimenovanog u Kraljevina Jugoslavija, povod za produbljivanje jaza između pobornika centralističkoga i federalističkog programa državnog uređenja. Osim Stjepana Radića i njegove Hrvatske pučke seljačke stranke, u Hrvatskoj se protiv prvoprosinačkog akta odlučno izjasnila i "frankovačka" Stranka prava:

"... Je li to pravedno? Je li to ustavno? Zar se tako provada opće priznato samoodređenje naroda? Otišlo je u Beograd odaslanstvo Narodnoga Vijeća SHS iz Zagreba od 28 ljudi, među njima mnogi koji nisu niti izabrani narodni zastupnici, - pa evo oduzeše tebi, hrvatski narode, tvoju suverenost i preneso vladarsku vlast nad hrvatskim narodom na Nj. Vel. srpskoga kralja Petra I.

Jesi li Ti, hrvatski narode, s time sporazuman, mi danas ne znamo, ali znademo, da Te za Tvoju odluku u tome važnom času nitko pitao nije. Provelo se to uopće bez pitanja i znanja naroda u jugoslavenskim zemljama i bez pitanja i znanja njihovih legalnih predstavnihstava: sabora hrvatskoga, dalmatinskoga, bosansko-hercegovačkoga, istarskoga, slovenskoga u Ljubljani, pa i bez pitanja i znanja srpske narodne skupštine u Beogradu..."

Svega nekoliko dana kasnije, 5. prosinca 1918., u Zagrebu je, iz svojih vojarni na ulice izašlo oko 250 hrvatskih vojnika pripadnika 25. domobranske pukovnije i 53. pješačke pukovnije. Oni su klicali hrvatskoj republici, a ne upravo proglašenoj jugoslavenskoj monarhiji. U središtu Zagreba, na Jelačićevu trgu, došlo je do oružanog sukoba – mornari i pripadnici Narodne straže (sokola), koji su se nalazili pod zapovjedništvom Narodnog vijeća, osuli su smrtonosnu paljbu iz svojih pušaka i strojnica na prosvjednike. U nastaloj gužvi i izvraćenoj pučnjavi ubijeno je 13 i ranjeno još 17 domobrana i građana. Prosinačke su žrtve najavile kako će se u novoj državi rješavati unutarnji problemi, pogotova kada je riječ o Hrvatima i njihovim težnjama za slobodom. Nakon ovoga krvavog događaja žurno se pristupilo raspuštanju još postojećih vojnih postrojbi nestale Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Desetoga je prosinca ukinut vojni odsjek Narodnog Vijeća, a sve je njegove ovlasti preuzeila srpska vojska. Time je ujedinjenje provedeno i na vojničkom području.

Odmah nakon proglašenja ujedinjenja dinastički su i unitaristički krugovi otpočeli s odlučnim mjerama uvođenja centralističkoga državnog ustroja. Svetozar Pribićević je nastojao kao spužvom prebrisati sve staro, povjesno i tradicijsko te prema svome shvaćanju "narodnog jedinstva" stvoriti potpuno unitarnu srpsku državu. Nakon formiranja prve zajedničke vlade u Beogradu, Pribićević, sada ministar unutarnjih poslova, zahtijevao je da sve dotadašnje pokrajinske vlade podnesu ostavke, što su one i učinile.

Iako hrvatska vlada nije bila pokrajinska nego zemaljska, iako je imala iza sebe redovito izabrani Sabor i bana, Pribićević i regent Aleksandar postupili su kao da se radilo o nekom beznačajnom organu uprave na lokalnoj razini. Ban Antun pl. Mihalovich, pristaša državnoga i narodnog ujedinjenja i budući član Pašićeve Radikalne stranke, smijenjen je kao običan činovnik, a za bana je Pribićević postavio svog pouzdanika dr. Ivana Palečeka. Novi je ban odmah osramotio bansku čest koja je bila simbol hrvatskog suvereniteta. Obznanio je da će se odsada sve raditi prema nalozima iz – Beograda. Postalo je bjelodano da je Hrvatska sada izgubila sve ono što je u državnopravnom smislu uspjela očuvati stoljećima.

Narodno je vijeće odigralo svoju ulogu te je odlukom svoga Predsjedništva, 28. prosinca 1918., raspušteno.

Jačanje Radićeve stranke

Od samoga početka postojanja Kraljevine SHS postavilo se temeljno pitanje ratifikacije čina ujedinjenja Države SHS sa Srbijom i Crnom Gorom. Pobornici unitarističko-centralističkih shvaćanja zastupali su gledište da nije potrebno ratificirati "svršen čin" osnutka Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, jer je to ionako bilo "pravo krune". Nasuprot njima, pristaše federalističkoga i republikanskog uređenja države, među kojima se osobito isticao Stjepan Radić, zahtijevali su ratifikaciju tog čina. Oni su se pozivali na državno-političke i međunarodno-pravne norme.

U Zagrebu je 3. veljače 1919. održana velika skupština Hrvatske pučke seljačke stranke na kojoj je Stjepan Radić, u ime "četiri petine hrvatskog naroda", iznio republikanski program državne zajednice:

"...hoćemo da budemo sa Srbijom, ali ne pod Srbijom... tražimo pravo jugoslavensko jedinstvo, koje ne može biti bez Bugara."

Odbacujući militarističku monarhiju pod dinastijom Karađorđevića, Radić o svom republikanskom programu kaže:

"Republika je politička jedinica, gdje je radnik slobodan sa svojim čekićem, gdje je seljak slobodan sa svojim plugom".

Središnji odbor Radićeve stranke zaoštrio je još više svoj odnos prema novoj državi rezolucijom od 8. ožujka 1919.:

"Hrvatski građani ne priznaju tzv. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića, jer je ova Kraljevina proglašena izvan Hrvatskog sabora i bez svakog mandata naroda hrvatskoga".

Kao vodstvo hrvatskoga nacionalnog pokreta Središnji se odbor Hrvatske pučke seljačke stranke obratio "Memorandumom" na predsjednika Sjedinjenih Američkih Država **Woodrowa Wilsona**, arhitekta poratne Europe, na vlade Francuske, Italije i Velike Britanije te na Mirovnu konferenciju u Parizu. U njemu se prosvjedovalo protiv "srpske okupacije" i nasilnog stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca te se tražilo od savezničkih velesila da upute u Hrvatsku savezničko povjerenstvo radi omogućavanja samoodređenja

hrvatskog naroda i stvaranja Mirotvorne, neutralne Republike Hrvatske, koja bi ušla u "neutralnu saveznu republiku Jugoslaviju", čim "Slovenci, Srbi i Bugari osnuju isto takve neutralne slobodne pučke republike".

Za svega mjesec dana, od veljače do ožujka 1919., taj je "Memorandum" potpisalo čak 167.669 ljudi. Time je hrvatski narod nepobitno dokazao ne samo svoje nezadovoljstvo nasilnim stvaranjem Kraljevstva SHS, nego je i zasvјedočio svoju legitimnu težnju za državnom samostalnošću, ili barem za osiguranjem ravnopravnosti u novouspovjetljenoj državnoj zajednici.

Početak političkoga i redarstvenog terora

Od kraljevske se vlade, kao ni od tadašnje međunarodne zajednice, nije moglo očekivati razumijevanje za opravdane hrvatske težnje, kako su one bile formulirane od Radića i vodstva Hrvatske pučke seljačke stranke. Dapače, vlada je donijela odluku da se hrvatski pokret obezglavi i skrši uhićenjem cijelog stranačkog vodstva. Već 25. ožujka 1919. Stjepan Radić i njegovi najbliži suradnici **Josip Predavec, dr. Vladko Maček** i katolički svećenik **dr. Ljudevit Kežman** bili su bačeni u zatvor. Vlasti su Stjepana Radića optuživale i za veze s Hrvatskim emigrantskim komitetom, koji je djelovao u Beču, Grazu i Budimpešti. Na čelu tih hrvatskih emigranata nalazio se **dr. Ivica Frank**, sin pokojnog vođe "čistih" pravaša **dr. Josipa Franka**. Članovi Komiteta bili su povezani s habsburško-mađarskim legitimistima koji su u razdoblju od 1919. do 1921.

pokušavali obnoviti nestalu Monarhiju. Naravno, Radić je tu optužbu odlučno odbio.

Stjepan Radić pušten je iz zatvora tek na dan održavanja izbora za Ustavotvornu skupštinu u studenome 1920. godine. No, njegovo oslobođenje nikako nije značilo da su velikosrpski centralisti odlučili promijeniti svoj odnos prema Hrvatima. Uhićenje pravaške skupine, kojoj su se na čelu nalazili **dr. Milan pl. Šufflay**, istinski aristokrat duha i **dr. Ivo Pilar**, autor glasovitog djela "Južnoslavensko pitanje", to je zorno pokazalo. Šufflayeve riječi izgovorene pred kraljevskim sudom najbolje su izrazile svu dubinu jaza koji je nastao između hrvatskih nacionalnih težnji i krute stvarnosti karađorđevičevske države:

"Posve je svejedno da li sjedim u malom zatvoru ili u velikoj tamnici, koja se zove Hrvatska".

Nove jugoslavenske vlasti služile su se krajnje nedemokratskim i nasilničkim metodama u svome nastojanju da Hrvatsku što prije potčine Srbiji. U kolovozu 1919. vlada, u kojoj je bilo zastupljeno najviše Pribićevićevih pristaša, donijela je odluku kojom su vojnički zakoni Kraljevine Srbije protegnuti na područje bivše Države SHS, dakle i Hrvatske. Pozivajući se na tu odluku srbijanska se vojska stala ponašati kao okupacijska vlast. Hrvatska se našla u "eri batina i cenzure". Hrvatski se seljak našao pod udarcima srbijanskog kundaka zbog svojih nacionalnih pjesama, isticanja hrvatske zastave, članstva u Radićevu stranci, republikanstva te uopće poradi javnog isticanja svoje nacionalne i državne samobitnosti.

Grobovi hrvatskih domobrana smaknutih 5. prosinca 1918. po nalogu Budislava Grge Angjelinovića

Jedan od ozloglašenih propisa srpskih vojničkih zakona, koji se sada počeo primjenjivati i u Hrvatskoj, bio je onaj o žigosanju volova i konja, koji su kao vučna stoka podlijegali mobilizaciji u slučaju rata. Kada su vojne vlasti počele silom žigosati stoku, došlo je do pobune

kao čista pljačka. Time su se, dakako, gospodarski odnosi između Srbije i Hrvatske promijenili na štetu ove druge. Jedno od najvažnijih gospodarskih pitanja bila je nepravična raspodjela porezâ. Hrvatska je plaćala najviše poreza, a od njih je imala najmanje koristi. To se najbolje očitovalo u razini državnih investicija u razvoj infrastrukture – u prvih 10 godina postojanja jugoslavenske državne zajednice u Hrvatskoj je izgrađena jedino lička pruga, koju se započelo graditi još u vrijeme Austro-Ugarske.

Kada je 1922. konačno provedena sucesija zlatnih pričuva i vrijednosnica, između zemalja nasljednica nestale Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevina SHS je dobila svoj dio. Točnije rečeno bio je to dio koji je trebao pripasti zemljama bivše Države SHS, i to najvećim dijelom Hrvatskoj. No, vlastodršci u Beogradu mislili su drukčije. Pod okriljem noći, agenti beogradskih vlasti, izveli su neviđenu pljačku – potajice, daleko od očiju javnosti, na dunavskom keju u Beču, ukrcali su zlatne šipke u brod te s dragocjenim teretom otplovili u Beograd. Bila je ovo još samo jedna u nizu otimačina hrvatskoga nacionalnog bogatstva.

Gospodarska potčinjenost i politička neravnopravnost te nacionalna potlačenost doveli su do pojačanog iseljavanja Hrvata iz njihove domovine. U prvim godinama postojanja Kraljevine SHS, na desetke tisuća Hrvata iselilo se u prekomorske zemlje. Najprije su odlazili u Sjedinjene Američke Države, a kada je tamo uvedena ograničavajuća useljenička kvota, nove su destinacije postale Kanada, države Južne Amerike i daleka Australija.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata geopolitički odnosi u srednjoj Europi bili su temeljito izmijenjeni. S povijesne su pozornice nestala četiri carstva: njemačko, austrijsko, rusko i tursko. Od Finske na sjeveru do Albanije na jugu Europe nastalo je ili značajnije promijenilo svoje granice čak 11 država.

S obzirom na to da su Njemačka, Austro-Ugarska, Bugarska i Turska bile gubitnice s njima je trebalo potpisati mirovne ugovore, odrediti im nove granice te im nametnuti ratnu odštetu.

Područje bivše Države Slovenaca, Hrvata i Srba pripadalo je formalno gubitničkom taboru, a države Srbija i Crna Gora bile su pobjednice. Ulazak u novu

državu – Kraljevstvo SHS – nije bitno pomogao Hrvatskoj glede talijanskih pretenzija prema njezinu dijelu jadranske obale. Kraljevina Italija bila je sila pobjednica i članica "velike četvorice" na pariškim mirovnim pregovorima. Zbog toga se preko rješenja "jadranskog pitanja" prelamaju interesi dviju ratnih dobitnika – Srbije i Italije.

Nepovoljni mirovni ugovori

Iako se predsjednik Wilson, kao glavna ličnost mirovnog kongresa, protivio tome da se za osnovicu mirovnih pregovora uzimaju tajni ugovori sklopljeni tijekom rata, Italija je uspjela nametnuti svoje gledište – ona se nije htjela odreći onih dijelova hrvatskih zemalja koji su joj bili obećani "Londonškim ugovorom". Hrvatsko pučanstvo bilo je toliko ogorčeno zbog talijanskog zaposjednuća dijelova hrvatskoga priobalja da je bilo spremno na oružani otpor. U Zagrebu i Splitu osnovan je tajni odbor koji je planirao silom izbaciti Talijane iz hrvatskih krajeva. Njegovi su članovi, među ostalima, bili proslavljeni hrvatski kipar **Ivan Meštrović** i publicist **Milan Marjanović**.

Konačni dogovor o povlačenju državne granice između Italije i Kraljevine SHS postignut je u Rapallu. Prema postignutom sporazumu Italija je, osim nekih slovenskih područja, dobila hrvatski dio Istre, grad Zadar s okolicom te otoke Cres, Lošinj, Unije, Susak, Brijun, Lastovo i Palagružu. Bilo je to ipak manje nego što je Italiji bilo obećano "Londonškim ugovorom".

Rapalskim je ugovorom bilo predviđeno stvaranje Riječke države, koja je prema Wilsonovoj zamisli trebala biti pod zaštitom Društva naroda, kao tampon-država između Italije i Kraljevine SHS. Taj je plan osuđetio talijanski pjesnik i avanturist **Gabriele D'Annunzio**, koji je sa svojim dragovoljcima (arditima) zaposjeo grad te tako omogućio da se to područje, nešto kasnije, priključi Italiji.

Za Hrvatsku su bili važni mirovni ugovori s Ugarskom. Mir je potpisana u lipnju 1920. u dvoru Trianon u Francuskoj. Njime su prestali važiti svi raniji sporazumi sklopljeni između Hrvatske i Ugarske.

Kraljevina SHS bila je jedna od važnih članica Male Antante, koja je, sa čvrstim osloncem na Francusku, stvorena kao sastavni dio versailleskog sustava radi očuvanja statusa quo u

Vijest o skupštinskom atentatu

hrvatskih seljaka u Bjelovarskoj, Varaždinskoj i Zagrebačkoj Županiji. U sukobima sa žandarima i vojskom nekoliko je hrvatskih seljaka ubijeno, a velikih ih je bio ranjen i tjelesno zlostavljan. Legitimna pobuna protiv srpskog nasilja ugušena je u krvi. Uhićenim seljacima sudilo se izvan Hrvatske, u Nišu i Beogradu. Kao "antidržavni elementi" mnogi su od njih bili osuđeni na neprimjereno duge zatvorske kazne.

Odlukom regenta Aleksandra u ožujku 1919. u Beogradu je sazvano Privremeno narodno predstavništvo. U njega je ušlo 296 "narodnih" predstavnika. Tobožnji hrvatski predstavnici u tom tijelu bili su birani prema osobnom ukusu Svetozara Pribićevića. Radićeva je stranka dobila samo dva predstavnika, od kojih nijedan nije otiašao u Beograd.

Gospodarsko izrabljivanje Hrvatske

Monetarno-financijska politika nove države još je jednom pokazala pravo lice Kraljevine SHS. Austro-ugarske krune, koje su bile sredstvo plaćanja u hrvatskim zemljama, zamijenjene su, početkom 1920. godine, u odnosu 4:1 u korist srpskog dinara. Ta je mjeru upropasnila uštede pučanstva u Hrvatskoj i ne može se okarakterizirati drukčije nego

Europi. Taj je vojni savez nastao sklapanjem međusobnih ugovora između Kraljevine SHS, Čehoslovačke i Rumunjske radi zajedničke obrane, u prvom redu od mađarskih presizanja. Neposredni povod stvaranja Male Antante bio je neuspjeli pokušaj Karla Habsburškog da u proljeće 1921. u Mađarskoj obnovi svoju kraljevsku vlast. No, Mala je Antanta zbog tadašnjih francusko-sovjetskih suprotnosti i protuboljševičkog držanja zapadnih država imala uvelike i antisovjetsko obilježje. Savez država Male Antante imao je najveće značenje upravo za Kraljevinu SHS, jer su gotovo sve susjedne države prema njoj imale teritorijalne pretenzije.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu), koji su održani 28. studenoga 1920., Radićeva je stranka na svome republikanskome programu osvojila 230.000 glasova, odnosno 50 zastupničkih mandata. Taj je uspjeh bio značajan, jer Hrvatska pučka seljačka stranka nije tada imala svojih kandidata u Dalmaciji te Bosni i Hercegovini. Nakon toga velikog uspjeha, stranka je u svoje ime stavila, tada beogradskim vlastodršcima mrsku riječ - "republika". Stranka se odsada zvala Hrvatska republikanska seljačka stranka.

Osim Radićeve stranke na Hrvatskoj su političkoj pozornici djelovale još Hrvatska zajednica, Hrvatska pučka stranaka i obnovljena Hrvatska stranka prava. Te tri stranke zajedno su osvojile 22 zastupnička mandata, računajući i one koje su dobili od Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Od nehrvatskih stranaka najjača je u Hrvatskoj bila Pribićević - Davidovićeva Demokratska stranka, koja je dobila 19 zastupničkih mesta u Konstituantu, i to zahvaljujući prvenstveno glasovima hrvatskih Srba i onih malobrojnih unitistički orijentiranih Hrvata.

Pašićeva Narodna radikalna stranka također je uspjela osvojiti nekoliko zastupničkih mandata u Hrvatskoj, ali gotovo isključivo među ovdašnjim srpskim pučanstvom.

Jugoslavenski komunisti, u čijim su redovima bili i hrvatski ljevičari, osvojili su u Hrvatskoj oko 30.000 glasova i 7 zastupničkih mandata. Zanimljivo je da su komunisti prvi poslije Radićeve Seljačke stranke napustili velikosrpsku krilaticu o "troplemenom narodu Srba, Hrvata i Slovenaca" te su barem u

načelu, ako već ne i u praksi, priznavali svakome narodu pravo na nacionalne i političke slobode.

Izborni rezultati za Ustavotvornu skupštinu razotkrivali su svu nedemokratičnost važećega izbornog zakona, koji je osebujnom izbornom geometrijom favorizirao režimske stranke.

Donošenje Vidovdanskog ustava

Centralističke snage izvojevale su neznatnu izbornu pobjedu nad antcentralistima, što je ukazivalo na potrebu sporazumnog rješenja državnog ustrojstva. No to se nije dogodilo. Unitarističko-centralistički blok je naumio beskompromisno provesti svoje centralističke zamisli u djelo.

Kada je u prosincu 1920. Ustavotvorna skupština započela svojim radom, odmah je upalo u oči da zastupnici Hrvatske republikanske seljačke stranke nisu zuzeli svoja mesta. Radić je nastavio svoju taktku parlamentarne apstinencije, koju je zapčeo još u Privremenom narodnom predstavništvu. Osim Radića u Konstituantu nisu došla niti dva zastupnika Hrvatske stranke prava.

Tijekom parlamentarne rasprave o novom državnom ustavu, Konstituantu su napustili zastupnici Hrvatske zajednice i Hrvatske težačke stranke, koji su bili okupljeni u Narodnom klubu, Komunističke partije Jugoslavije te Slovenske ljudske stranke, Hrvatske pučke stranke i Bunjevačko-šokačke stranke, koje su zajednički nastupale

kao Jugoslavenski klub. Na taj je način, od 419 izabranih zastupnika, izglasavanje ustava bojkotiralo njih 161.

Na dan sv. Vida, 28. lipnja 1921., izglasan je, s jedva nešto više od natpolovične većine, prvi ustav Kraljevine SHS – Vidovdanski ustav. Tako izglasani ustav bio je daleko od dvo-trećinske većine koju su zahtijevali predstavnici oporbenih stranaka pozivajući se na Krfsku i Ženevsku deklaraciju te na "Naputak" Narodnoga vijeća SHS.

Vidovdanski je ustav proklamirao ustavnu i parlamentarnu monarhiju s deklarativno zajamčenim građanskim pravima i slobodama. No, parlamentarni je sustav bio ograničen, jer je osim Narodne skupštine i kralj bio ustavni čimbenik.

Glede nacionalnog pitanja Vidovdanski je ustav zauzeo stajalište kompromisnoga nacionalnog unitarizma troimenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, a uz to je odredio izrazito centralističko državno ustrojstvo. Na osnovi odredbi Vidovdanskog ustava, vladajuće velikosrpske snage proglašavale su svako postavljanje nacionalnog pitanja činom veleizdaje.

Tijekom rada Ustavotvorne skupštine u Beogradu, u Zagrebu je vijećalo vodstvo hrvatskoga narodnog pokreta, predvođeno Stjepanom Radićem. Još prije prihvaćaja Vidovdanskog ustava, na sjednicama "republikanske zastupničke većine banske Hrvatske", u ožujku i travnju 1921., prihvaćen je "Us-

Sprovod hrvatskih omladinaca, ubijenih u zagrebačkim nemirima nakon skupštinskog atentata

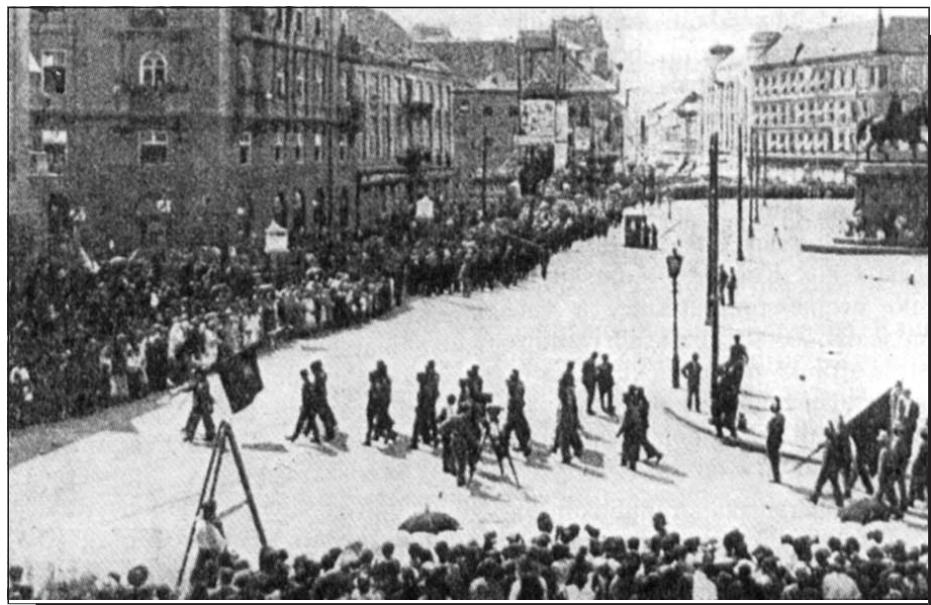
tav Neutralne Seljačke Republike Hrvatske". Prema odredbama toga ustava "Neutralna seljačka republika Hrvatska živi je organ velike čovječanske zajednice, koja se polagano, ali sigurno pretvara u veliku svjetsku saveznu republiku". "Ustav Neutralne Seljačke Republike Hrvatske" bio je najcjelovitije izloženi program Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke na kome će ona zasnivati cijeli hrvatski nacionalni pokret.

Donošenje Vidovdanskog ustava potaklo je sporazum između hrvatskih oporbenih stranaka i njihovo okupljanje u Hrvatski blok, u kolovozu 1921. U Blok su ušle Hrvatska republikanska seljačka stranka, Hrvatska stranka prava te Hrvatska zajednica sa svojom posestrimskom Hrvatskom težačkom strankom iz Bosne i Hercegovine. Na taj je način Hrvatski blok imao ukupno 63 narodna zastupnika. U Predsjedništvo Bloka bili su izabrani Stjepan Radić, "zajedničar" dr. Mate Drinković i "frankovački" pravaš dr. Mirko Košutić. Izvan Hrvatskog bloka ostali su oni hrvatski zastupnici koji su bili izabrani na listama Hrvatske pučke stranke, Bunjevačko-šokačke stranke, Davidović-Pribićevičeve Demokratske stranke i Zemljoradničke stranke u Dalmaciji. Stranke Hrvatskog bloka ujedinile su se na programu borbe za "potpunu slobodu Hrvatskog naroda". Osnivanje Bloka značilo je koncentriranje svih hrvatskih nacionalnih sila u borbi protiv velikosrpske hegemonije i to na programu Hrvatske republikanske seljačke stranke.

Pokusaj internacionalizacije hrvatskog pitanja

U povodu održavanja međunarodne konferencije u Genovi, u proljeće 1922., na kojoj su sudjelovali predstavnici europskih država radi rješavanja aktualnih političkih problema i osiguranja trajnog mira, vodstvo Hrvatskog bloka je pokušalo, slanjem svoga "Memorandum", hrvatskom pitanju dati međunarodno političko značenje. "Memorandum" je svojim pozivanjem na hrvatsku državnost i na položaj Hrvatske u zajedničkoj državi zapravo bio prosvjed protiv stanja u koje je hrvatski narod došao u Kraljevini SHS.

Tijekom cijele 1922. Stjepan Radić je upućivao predstavke inozemnim državicima. Sovjetskom narodnom komesaru za vanjske poslove Čičerinu uputio

Sprovod Stjepana Radića

je spis "Pravo samoodređenja hrvatskog naroda", a britanskom ministru Lloydu Georgeu pismo uz koje mu je priložio i ustavni nacrt Hrvatske republikanske seljačke stranke. No, međunarodni politički čimbenici nisu, kao ni mnogo puta dotada, imali sluha za Hrvatsku i njezina pogažena prava.

Na parlamentarne izbore, održane u ožujku 1923., Radićeva je stranka izašla samostalno. Izborni trijumf bio je potpun. Hrvatska republikanska seljačka stranka osvojila je 473.733 glas i 69 zastupničkih mandata. Nakon tih izbora Stjepan Radić i njegova stranka postaju središte političkog okupljanja svih nezadovoljnika s postojećim stanjem u državi. U svojoj borbi protiv vidovdanskog centralizma, Radić je i dalje nastavio sa svojom taktikom parlamentarne apstinencije.

Želeći izbjegći uhićenje, koje mu je stalno visjelo nad glavom, Radić se odlučio na odlazak u inozemstvo. Noću od 22. na 23. srpnja 1923. ilegalno je prešao mađarsku granicu te je preko Beča doputovao u Pariz i, konačno, London, odakle je slao pisma koja su bila objavljivana u središnjem stranačkom glasilu "Slobodni Dom". Sva su ona odisala optimizmom glede pozitivnog rješenja hrvatskog pitanja.

Tijekom svoga boravka u Londonu vođa hrvatskoga narodnog pokreta razgovarao je s mnogim Englezima zainteresiranim za pitanja srednje i jugoistočne Europe. Robert Seton-Watson, glasoviti Scutus Viator, Henry Wickham Steed i vođa engleske

Radničke stranke Ramsay MacDonald savjetovali su mu da prekine s apstinencijom od parlamentarnog rada te da sa svojom strankom zauzme mjesto u beogradskoj Narodnoj skupštini. Razočaran u Englesku, Radić je pred Božić 1923. stigao u Beč, da bude "blže domovini". Ondje je primio Čičerinov poziv da posjeti Moskvu. Za vrijeme svoga boravka u prijestolnici sovjetske države Radić se sastao s Kalininom, predsjednikom Sovjetske Rusije, Čičerinom i još nekim najvišim predstavnicima boljševičkih vlasti, koje je upoznao s hrvatskim težnjama. Glavni rezultat njegova boravka u Moskvi bilo je učlanjenje Hrvatske republikanske seljačke stranke u Seljačku internacionalu, kojom su upravljali komunisti. Taj je njegov čin za ondašnje europske i jugoslavenske prilike bio senzacionalan događaj. No, ulaskom u Seljačku internacionalu Radić se nije odrekao svoga stranačkog programa. Za njega je to bio čisti taktički potez kojim je želio stvoriti privid podrške u inozemstvu te tako osigurati uvjete koji bi eventualno prisilili beogradski politički vrh na popuštanje i sporazumijevanje. U kolovozu 1924. Radić se vratio u Zagreb u pratnji dr. Vladka Mačeka, ing. Augusta Košutića i kćeri Mire.

Radićeva kapitulacija

Potkraj prosinca 1924. Pašić-Pribićevićeva radikalasko-demokratska koalicija vlada donijela je odluku o primjeni "Obznane" i "Zakona o zaštiti države" nad Hrvatskom republikan-

skom seljačkom strankom, zbog njezina pristupanja u moskovsku Seljačku inter-nacionalu. Provođenje "Obznane" započelo je noću između 2. i 3. siječnja 1925. godine. Uhićeni su gotovo svi članovi vodstva stranke: Maček, **Josip Radić**, dr. Stjepan Košutić, dr. Juraj Kraljević i ing. Košutić. Redarstvo je provelo brojne premetačine, a zatvoreno je oko 2.000 istaknutijih članova i pristaša stranke u provinciji. Dana 6. siječnja u ruke zagrebačke policije pao je i sam Stjepan Radić, koji se skriva u Seljačkom domu u Zagrebu.

Iako je Hrvatska republikanska seljačka stranka bila formalno stavljeni izvan zakona, a njezin predsjednik i gotovo cijelo vodstvo u zatvoru, vlada je, ipak, dopustila da na veljačke parlamentarne izbore izadu i njezini kandidati. "Obznana" nad Radićevom strankom bila je sredstvo političkog pritiska koji je trebao zbuniti i obezglaviti njezino članstvo tijekom izbora.

Usprkos izbornom nasilju i krivotvorenju rezultata, Hrvatska republikanska seljačka stranka postigla je neočekivani uspjeh – osvojila je 532.872 glasova i 67 zastupničkih mandata.

S obzirom na to da su izbori pokazali da režim ne može silom skršiti hrvatski narodni pokret, kralj Aleksandar je prihvatio sugestiju nekih svojih savjetnika da s Radićem treba sklopiti sporazum. Spremnost da se prihvati "vidovdansko stanje" u obliku "monarhije engleskog tipa", došla je do izražaja u izjavi koju je **Pavle Radić**, u dogovoru s još uvijek zatvorenim predsjednikom stranke Stjepanom Radićem, pročitao 27. ožujka 1925. u Narodnoj skupštini. Tom je izjavom vodstvo stranke priznalo monarhijsko državno ustrojstvo s dinastijom Karađorđevića. Ali, stojeći na gledištu da Srbi, Hrvati i Slovenci čine tri odjelita naroda, stranka se odlučno izjasnila protiv nacionalnog unitarizma. Priznavši tadašnje državnopravno stanje kao činjenično, Radić je istakao potrebu da se ono uredi naknadnom revizijom Vidovdanskog ustava, koja će se temeljiti na narodnom sporazumu.

Skupštinska izjava Pavla Radića označila je prijelomnu točku na kojoj su Stjepan Radić i njegova stranka odustali od republikanskog programa. Ocjjenivši da borba iz oporbenih redova ne pruža realne izglede za ostvarenje programske ciljeve, Radić je tim činom otvorio novo razdoblje svoje politike u

kojem će pokušati ostvariti hrvatska nacionalna prava.

Nakon duljih pregovora između zatvorenoga stranačkog vodstva te Dvora i vlade konačno je postignut tzv. "narodni sporazum između Narodne radikalne stranke i Hrvatske republikanske seljačke stranke", koja se od-sada više nije nazivala "republikanskom". Osim što su, nakon sklapanja sporazuma uhićeni stranački pravci bili oslobođeni, došlo je i do formiranja koalicijske vlade, u kojoj je, pored Pašićevih "radikala", u ministarske fotelje zasjelo 5 "radićevaca", uključujući i samoga Stjepana Radića, koji je postao ministar prosvjete. U radikalno-radićevskoj vladi ubrzo su

odmjeravanje stranačkih snaga i daljnje zaoštravanje odnosa između "radikala" i Hrvatske seljačke stranke, tada još uvijek koalicijskih partnera. Ti su izbori pokazali da je Radićeva stranka ostala jedina hrvatska stranka koja se mogla uspješno nositi sa centralističko-hegemonističkim strankama u zemlji.

Stvaranje Seljačko-demokratske koalicije

Konstituiranju oblasnih skupština pridavala se velika važnost, jer su one trebale uvesti sustav široke samouprave. Vodstvo Hrvatske seljačke stranke držalo je da će preuzimanjem oblasnih skupština u svoje ruke moći, barem u Hrvatskoj, znatno narušiti central-

Sprovodna povorka na Jelačićevu trgu

izbile unutarnje trzavice, koje su bile rezultat nastojanja hrvatskih ministara da promijene dotadašnju centralističku politiku. Stoga ta vlada nije bila duga vijeka. Formalni povod za njezin pad bila je korupcionalna afera **Rade Pašića**, sina predsjednika vlade Nikole Pašića. Nakon što je koalicijska vlada "radikala" i "radićevaca" bila obnovljena, Radić je svom žestinom nastavio kritizirati centralistički poredak, ali i razobličavati nezakoniti rad pojedinih ministara s kojima je sjedio u vladi. Da bi se oslobođila Radićeve neugodne političke aktivnosti, vlada ga je, početkom rujna 1925., poslala u Ženevu da, zajedno s ministrom vanjskih poslova **Ninčićem**, zastupa Kraljevinu SHS u Društvu naroda.

Izbori za oblasne skupštine, održani u siječnju 1927., bili su povod za novo

ističko-hegemonistički državni ustroj.

Početkom 1927. Hrvatska seljačka stranka je svojom voljom istupila iz koalicijske vlade u kojoj nije nikada postala ravnopravan partner "radikalima". Sam je Stjepan Radić javno izjavljivao da njegova stranka "nije u vlasti nego pri vlasti".

Parlamentarni izbori održani u rujnu 1927. provedeni su, kao i svi prethodni, u ozračju bezobzirnog nasilja protiv svih oporbenih nacionalnih pokreta. Osim Hrvatske seljačke stranke, koja je osvojila 61 zastupnički mandat, na izborima je samostalno nastupio i obnovljeni Hrvatski blok, koji su sada sačinjavali Hrvatska stranka prava ("frankovci"), Trumbićeva Hrvatska federalistička seljačka stranka i Hrvatski seljački republikanski savez, kome se na čelu nalazio dr. Stjepan Buć. Kandidati Bloka dr.

Ante Trumbić i dr. Ante Pavelić, kasniji ustaški poglavnici, osvojili su oba zagrebačka mandata, ali i ništa više od toga.

Politička, gospodarska i finansijska neravnopravnost tzv. prečanskih kraljeva, tj. bivših austro-ugarskih zemalja, sa Srbijom dovelo je do stvaranja "prečanske fronte", koja je nastala približavanjem Radićeve Hrvatske seljačke stranke i Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke. Naime, nakon što su "radikali" uklonili Svetozara Pribičevića iz vlade, i on se našao u oporbi vladajućem režimu. U studenome 1927., bivši žestoki protivnici, Radić i Pribičević, stvorili su Seljačko-demokratsku koaliciju. U rezoluciji, koju su obojica potpisali, najavili su jedinstvo parlamentarne akcije te istakli stajalište da njihova koalicija može ući samo u onu vladu koja bi značila promjenu dotadašnjega političkog sustava u duhu demokracije, parlamentarizma i ravнопravnosti.

Seljačko-demokratska koalicija, na čelu sa svojim prvacima, ušla je u oštru borbu, podjednako i u narodu i u Narodnoj skupštini, protiv "radikalne" vlade Velje Vukićevića, razotkrivajući njezin pristran rad u rješavanju najvitalnijih problema gospodarstva te beznačelnosti u vanjskoj i nasilju u unutarnjoj politici.

Atentat po narudžbi Beograda

Uzajamne optužbe i napadi stranačkih prvaka te brojni novinski napisani nabijeni mržnjom i neprikrivenim prijetnjama, zaoštreni su političke prilike u Kraljevini SHS do te mjere da se već sasvim otvoreno govorilo i pisalo o mogućnosti da Stjepan Radić padne kao žrtva planiranog atentata. U beogradskom listu "Jedinstvo", koji je smatran glasilom predsjednika vlade Vukićevića, objavljen je zloslutni članak pod naslovom "Sa svinjama može se samo njihovim jezikom razgovarati", u kome stoji:

"Radić taj sazreli stenjevački pitemac treba dobro da zapamtiti, da će padati i glave izdajnika i nevaljalaca, ako bude nužno, ali će se red u zemlji i autoritet parlementa održati na visini".

Ubojstvo je visjelo u zraku, samo je još bilo pitanje vremena kada će i gdje biti počinjeno. Kobnog 20. lipnja 1928. u Narodnoj je skupštini bivši komita i dvorski pouzdanik Puniša Račić, zastupnik Narodne radikalne stranke, hit-

Radikalizacija hrvatske javnosti: pravaška mladež poziva na oružanu borbu

cima iz revolvera na mjestu usmrtio hrvatske zastupnike Pavla Radića i Đuru Basarića te ranio Stjepana Radića, dr. Ivana Pernara i Ivana Grandu. Uz poklik "Živila Velika Srbija", Račić je neometano napustio mjesto groznog zločina. Za nedjelo, koje gotovo da nema premca u europskoj parlamentarnoj povijesti, ubojica je, može se slobodno reći, prije bio na građen negoli kažnen. Njegova zatvorska ćelija mogla se mjeriti sa svakim boljim hotelom.

Poslije atentata svi su zastupnici Seljačko-demokratske koalicije i Hrvatskog bloka napustili okrvavljenu Skupštinu, a u zemlji je zavladao strah, ogorčenje i neizvjesnost. U Hrvatskoj nitko nije sumnjavao da je sve bilo una prije smišljeno i organizirano, i to na najvišem mjestu.

Na vijest o tragičnom događaju u beogradskoj Skupštini, u Zagrebu je došlo do spontanih demonstracija, koje su trajale gotovo puna dva dana. Na tisuće Zagrepčana prosvjedovalo je protiv nečuvenog zločina. U nastojanju da rastjera ogorčene demonstrante, redarstvo se poslužilo i vatrenom oružjem. Epilog: troje mrtvih mladića – Krešimir Jerbić, Nikola Majcen i Đorđe Bjeloš, šezdesetak ranjenih na obje strane i 120 uhićenih prosvjednika.

Radić se nije uspio othrvati zadobivenim ranama. Umro je 8. kolovoza 1928. u Zagrebu. Njegova je smrt izazvala veliku narodnu žalost. Radićev sprovod, koji je vjerojatno bio najveći u povijesti hrvatskog naroda, jasno je pokazao odlučnost Hrvata u borbi za uspostavu slobodne hrvatske države.

Mučenička smrt Stjepana Radića i njegovih stranačkih drugova označila je početak kraja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koju neće moći spasiti ni uskoro uvedena diktatura kralja Aleksandra.

Literatura:

Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Prijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988.;

Ferdo ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji, Zagreb, 1968.;*

Neda ENGELSFELD, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo*, Zagreb, 1989.;

Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Beograd, 1979.;

Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske, I. i II.*, Zagreb, 1989.;

Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu, Zagreb, 1942.;*

Bogdan KRIZMAN, "Stjepan Radić – život – misao i djelo", u: B. KRIZMAN, ur., *Korespondencija Stjepana Radića 1919-1928.*, 2, Zagreb, 1973., s.33-119.;

Bogdan KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977.;

Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, 1989.;

Zvonimir KULUNDŽIĆ, *Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb, 1967.;

Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999.;

Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.). Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998.;

Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Ljubljana, 1987.;

Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske, Zagreb, 2000.;*

Ivo PETRINOVIC, *Ante Trumbić. Politička shvaćanja i djelovanje*, Zagreb, 1986.;

Darko SAGRACKI, Dr. Milan pl. Šufflay. *Hrvatski aristokrat duha*, Zagreb, 1998.;

Ante SMITH PAVELIĆ, Dr. Ante Trumbić. *Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, München, 1959.;

Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb, 1920.;

Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941.*, 1, Zagreb, 1993.

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XVII.)

POKUŠAJI MANIPULACIJE STEPINČEVIM IMENOM

Velikosrpske i jugoslavenske snage никако se nisu mirile s raspadom Jugoslavije i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske. One su širile po svijetu, pa i u Vatikanu, svakovrsne laži o hrvatskomu narodu i njegovo državi. Izmišljale su i višestruko uvećavale brojke o stradalim Srbima, a podpuno prešućivale srpske, četničke i komunističke, zločine nad hrvatskim narodom. Tako su htjele mobilizirati svjetsko javno mnjenje, uključivši i crkvene krugove, protiv Nezavisne Države Hrvatske i srušiti je. Nažalost, u tu nečasnu djelatnost bili su uključeni i neki hrvatski političari (**Krnjević, Šutej, Šubašić, Bićanić, Jukić, Martinović, Gaži i dr.**).

Kao crkveni velikodostojanstvenik i u Vatikanu ugledna osoba, **Stepinac** se je suprotstavljao tim klevetama i nastojao Sv. Oca i njegove najbliže suradnike svojim izvješćima poslanim iz Zagreba ili neposredno predanim u samomu Vatikanu te u osobnom razgovoru s njima istinito i dokumentirano izvestiti o zbivanjima u Hrvatskoj i o radu hrvatskoga katoličkog svećenstva, koje je također bilo klevetano i napadano. Osim u lipnju 1941., on je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske još dva puta boravio u Rimu. Godine 1942. otisao je podkraj mjeseca travnja i zadržao se dvanaest dana, a 1943. bio je od 26. svibnja do 3. lipnja. Oba puta podnio je Sv. Stolici pisano izvješće.

Obrana Hrvatske u Vatikanu

O izvješću podnesenom koncem travnja ili početkom svibnja 1942. ostavio je u dva navrata svjedočanstvo **dr. Nikola Rušinović**, savjetnik u hrvatskomu poslanstvu u Rimu, zadužen za odnose s Vatikanom. Javljujući o tomu službeno **dr. Mladenu Lorkoviću**, ministru vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske, Rušinović 9. svibnja 1942., dakle kratko vrijeme nakon Stepinčeva boravka u Rimu ili još za vrijeme toga boravka, piše, da mu je Stepinac "u glavnom pokazao taj izvještaj", koji se sastoji od "9 stranica pisanih na stroju", i uvjerava, "da je s našeg", znači hrvatskog, "stanovišta apsolutno pozitivan", navodeći dalje neke pojedinosti iz njega. Drugi put on o tomu izvješću piše u knjizi svojih uspomena "Moja sjećanja na Hrvatsku", napisanoj kratko vrijeme prije smrti, koja je nastupila u Pitts-

Piše:

Ivan GABELICA

burghu 27. kolovoza 1993., dakle 52 godine nakon nastanka Stepinčeva izvješća. U toj knjizi tvrdi, da je izvješće stajalo pred Stepincom, da ga on nije citao nego mu ga je nadbiskup pre-

pričao, da ga je ocijenio pozitivnim za hrvatsku stvar, da je, javljujući o tomu Lorkoviću, stanovite ulomke "pričao ponešto ublaženo" i da je Stepinac u izvješću "branio pravo hrvatskoga naroda na samostalnu državu", bez obzira koliko bio "u nesuglasju s režimom"(21).

I riječi u Rušinovićevu dopisu Lorkoviću od 9. svibnja 1942., da mu je Stepinac "u glavnom pokazao taj izvještaj", nije posve jasno, je li ga Rušinović pročitao. Ako ga je samo očima vidio, zašto su mu trebale riječi "u glavnom" i zašto je, ne pročitavši ga, svomu ministru pisao, da je apsolutno pozitivan? Kako je onda mogao neke ulomke u njemu ublažiti? Očito je, da je on, makar letimično, pročitao izvješće, ali je, pišući knjigu, nakon pedesetak godina to zaboravio. No, ako mu ga je Stepinac i samo prepričao, 9. svibnja 1941. mu je to bilo daleko svježije nego pedesetak godina kasnije. U svakomu slučaju Rušinovićevu pismo Lorkoviću

je puno vjerodostojnije nego odgovarajući dio knjige "Moje sjećanje na Hrvatsku".

Na ovo se ne bi trebalo ni osvrтati, kada neki pisci, poput **dr. Jure Krište**, ne bi na temelju te knjige uspomena stvarali pogrešne zaključke o odnosima Stepinca i hrvatskih državnih vlasti, a da pritom pismo od 9. svibnja 1941. i ne spominju(22). Prema tom Rušinovićevu pismu, Stepinac u svomu izvješću napada "četnike i komuniste, kao začetnike svega zla što se zabilo u Hrvatskoj", a to je podkrijepio dragocjenim materijalom, za koji ni Rušinović nije znao. Položaj u zemlji "ocjenjuje povoljno i hvali rad i nastojanje vlade". O samim "Poglavnikovim naporima i brizi da se čim prije uspostavi red, te o njegovom vjerskom raspoloženju i postupku prema crkvi govori najljepšim riječima". On kaže, "da je sigurniji nego ikada prije za sudbinu hrvatskoga naroda i države, jer je vodstvo i sam narod pokazao volje i smisla da očuva ono što smo dobili". Istina, "njega su smetali stanoviti ispadi pojedinaca, ali se je uvjerio, da su to bili zbilja ispadi pojedinaca, a da vodstvo s time nije imalo nikakve veze nego samo muke da zlo, koje s koje strane došlo, spriječi". Prema Stepinčevu mišljenju, "ne može se i ne smije dozvoliti da bilo tko napada N.D.H. i da baca loše svjetlo na hrvatski narod, pa je zato došao u Rim da pobija laži, koje su servirane Svetoj Stolici"(23).

Kada je u svibnju 1943., zajedno sa svojim tajnikom **dr. Stjepanom Lackovićem**, opet došao u Rim, Stepinac je kardinalu **Luigiu Maglioneu**, državnom tajniku Svetе Stolice, predao 34 dokumenta, iz kojih se vidi, što je on do tada učinio za Srbe i Židove, i popratni dopis napisan u Zagrebu 24. svibnja iste godine. Slično kao u izvješću u travnju 1942., u tomu dopisu ističe, "da materijal koji je Svetoj Stolici poslala srpska propaganda, služi samo tome da u očima Svetе Stolice umanjí ugled sadašnjeg režima u Hrvatskoj". No, "da bi se stekao točan uvid u činjenice valja znati, da se okrutnost, na koju se žale Srbi, javila tijekom nacionalne revolucije, kad je vrijeme sa sobom donijelo neodgovorne pojedince koji su u ime vlade počinili zločine ne mareći u stvari za autoritet države ili čak često idući protiv uredbi vlade". Takvima su se hrvatske državne

vlasti suprotstavlja, pa je "mnogo tih neodgovornih osoba strijeljano nared-bom vlade". U sličnim prilikama Srbi su posve drugičje postupali, pa oni "koji optužuju trebali bi se podsjetiti da je Srbin **Puniša Račić**, nakon što je u Skupštini u Beogradu ubio neke hrvatske" narodne zastupnike, "stavljen, istina, u zatvor, ali je istovremeno bio gotovo slobodan dobivši od vlade u Beogradu mjesecnu pomoć od 2000 dinara", što se je čuvalo kao državna tajna. Nakon što je nabrojao mnoge dobre stvari, što su ih hrvatske državne vlasti učinile, zaključio je, "da sadašnji režim u Hrvatskoj barem izgleda pun dobre volje, koju Crkva ne može poreći", ali je nadodao, "da Srbi ne će prestati osuđivati i mrziti katoličku Crkvu ma kakav bio prema njima stav Crkve". Bojeći se za sudbinu Katoličke crkve, ako propadne Nezavisna Država Hrvatska, Stepinac je u popratnom dopisu izrazio "uvjerenje da katolička crkva ne bi preživjela razdoblje okrutnog mučeništva, kad bi Hrvatska makar i jedan dan ponovno došla pod srpsku vlast". Na kraju je napisao: "Ako je reakcija Hrvata kadkad bila okrutna mi zbog toga žalimo i osuđujemo tako nešto. Ali je van svake sumnje da su takvu reakciju izazvali Srbi koji su prekršili sva prava hrvatskog naroda tijekom 20 godina zajedničkog života u Jugoslaviji. Ovo priznaju i žale uostalom mnogi ozbiljni Srbi koje ne vodi mržnja ili osveta"(24).

Kao što se vidi, misli u Stepinčevu izješću, kako ih je u pismu od 9. svibnja 1942. Rušinović prenio Lorkoviću, dopunjaju se i u bitnim stvarima podudaraju sa sadržajem Stepinčeva popratnoga dopisa od 24. svibnja 1943. To znači, da je Rušinović 9. svibnja 1942. Lorkoviću prenio vjerno sadržaj Stepinčeva izvješća Svetoj Stolici. U oba slučaja Stepinac je odlučno branio opstanak Nezavisne Države Hrvatske i odbijao klevete protiv hrvatskih državnih vlasti. Takvo njegovo držanje izazvalo je bijes kraljevske jugoslavenske izbjegličke vlade i krugova oko nje, među kojim se je nalazilo, kako je poznato, i nekoliko istaknutih prvaka Hrvatske seljačke stranke. Zbog toga je postao meta njihovih napadaja, u kojima su ga povezivali sa svim onim klevetama, koje su redovito širili protiv Nezavisne Države Hrvatske i njezine vlasti. Uza nj, napadali su cijeli hrvatski katolički episkopat, pogotovo vrhbosanskoga nadbiskupa **Šarića**. Tim krugovima svatko je bio kriv, tko podupire

Večeslav Vilder, jedan od najglasnijih protivnika katoličke crkve i nadbiskupa Stepinca

Nezavisnu Državu Hrvatsku i tko joj je lojalan. To je i razumljivo, kada se ima na umu, da je "ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva" u toj jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi bio "đeneral" **Draža Mihailović**, uz kojega su jednako stajali Slobodan Jovanović i Juraj Krnjević, službeni predstavnik Hrvatske seljačke stranke u toj vladi.

Odgovor Večeslavu Vilderu i njegovim sumišljenicima

Napadajima na Stepinca prvi je započeo **Večeslav Vilder**, Čeh, član užega vodstva **Pribićevićeve** Samostalne demokratske stranke, poznat po svojim krutim jugoslavenskim i ekstremno liberalističkim stajalištima. Kako je njegova stranka još 1927. s Hrvatskom seljačkom strankom tvorila Seljačko-demokratsku koaliciju, politički ga se može označiti još i kao bližega suradnika Jurja Krnjevića, Jurja Šuteja, Ivana Šubašića, Rudolfa Bičanića, Ilije Jukića i ostalih njihovih stranačkih sudrugova. Preko londonske krugovalne postaje BBC Vilder je 17. veljače 1942., služeći se svim onim klevetama, koje su ti krugovi redovito širili o hrvatskoj državi i njezinoj vlasti, izjavio mješavinom hrvatskoga i srpskog jezika, da su očekivali, da će se uzbuniti savjest "od nadbiskupa iz Zagreba i Sarajeva pa Đakova", ali se ne čuje "glas protesta nadbiskupa Stepinca", nego se u novinama čita, "kako učestvuje na fašističkim i nacističkim paradama", dok "zagrebački biskup Salis-Sewis u novo-godišnjem pozdravu izravno veliča Pav-

elića", a "nadbiskup Stepinac ne korigira svoga biskupa". Nešto prije toga "se je našao jedan drugi katolički nadbiskup, Šarić u Sarajevu, koji je ispjевao 24. decembra 1941., čitavu dugu odu Paveliću"(25). Preko iste krugovalne postaje Vilder je napao još žeće Stepinca 8. srpnja 1942. Navodeći "Hrvatski narod" i "Katolički list", u kojemu se donose vijesti o posjetu Zbora duhovne mladeži Paveliću, odnosno oduševljeni članci u prilogu Paveliću, naročito se je okomio na Stepinčevu naredbu svećenicima, da se 14. lipnja, povodom Pavelićeva imendana, služi svečani Te Deum, u kojoj je stajalo, da se "tom zgodom narod opet pozove da se skrušeno pomoli Bogu za dobrobit nezavisne države Hrvatske, za poglavnika i za što skoriji mir u svijetu, kako bi i naša domovina Hrvatska procvala sve više, za vremenito i vječno dobro svojih sinova...". Te riječi je Vilder na krugovalu protumačio, tako da nadbiskup Stepinac "naređuje, da se u katoličkim crkvama u Hrvatskoj moli za pobjedu Hitlera i nacizma", što je, naravno, samo njegova zlobna insinuacija, pa je svoj govor euforično zaključio uvredljivim riječima, da je "mrak pao na glavu i dušu nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca", te je on "od tog časa pokojnik u svome narodu i svijetu"(26). Ali na Vilderovu veliku žalost, povijest je pokazala upravo obratno.

Stepinac se, u pravilu, nije osvrtao na napadaje svojih protivnika, kada je meta napadaja bio on osobno. Međutim, kada se je radilo o upletanju u prava Crkve, nikada nije šutio. Tako je bilo i sada. Odgovorio je Vilderu, ali i svima onima koji su mislili kao on i koji su razarali i palili po Hrvatskoj, nekoliko dana kasnije u svojoj propovijedi za vrijeme hodočašća u Mariji Bistrici riječima: "Molimo se Majci Božjoj za one koji u neznanju razaraju narodnu imovinu, da im Bog otvori oči i da se raskajana srca vrate k Bogu. Molimo se i za one koji su napustili domovinu i sada bi iz tuđine htjeli davati savjete katoličkoj Crkvi, za koga smije i za koga ne smije moliti. Mi znademo, da je naša apostolska dužnost opominjati vjernike, da se mole za sve ljude; posebno za one koji su na vlasti, a napose za državne poglavare. Ako budemo trebali kakvog savjeta u toj stvari, onda ga ne ćemo tražiti kod političara, koji su se izrugivali istinama naše svete vjere i blatili Majku Božju, nego ćemo ga tražiti kod onoga, koga je Bog postavio vrhovnim učiteljem vjere i

moralu, kod Svetog Oca. Ako pak netko misli da će nas zastrašiti svojim prijatnjama iz tudine, onda neka znade, da Katolička Crkva stoji vedra čela i čiste savjesti, bez straha u svakoj situaciji, da nastavi svoje božansko poslanje"(27).

Ova propovijed je i te kako značajna u državnopravnom smislu. Ne samo da se njome, u stvari, osuđuje liberalizam, rad tadašnje jugoslavenske političke emigracije i metode partizanske borbe, nego se Pavelić oslovljava državnim poglavicom, što znači da je Nezavisna Država Hrvatska država u pravom smislu riječi.

Prvaci HSS-a protiv Stepinca

Nakon Vildera napadajima na hrvatski katolički episkopat, pa prema tomu i na Stepinca, nastavio je Krnjević. Govoreći 16. studenoga 1942., također preko londonske krugovalne postaje BBC, optužio je hrvatske biskupe, da nisu ništa učinili ili da nisu dovoljno učinili za zaštitu Srba u Hrvatskoj. Izjavio je pri tomu, da se ne obraća "dr. Šariću, koji se ponašao kao oni, koji su izgubili dušu i savjest", nego "ostalim poglavarima katoličke crkve u Hrvatskoj", da ispitaju svoju savjest, jesu li sto posto izvršili svoju dužnost. Prihvaćajući podpuno velikosrpsku tvrdnju o Srbima kao jedinim žrtvama i nastupajući prema biskupima kao neki vrhovni moralni autoritet, napao ih je, da "nije dosta postaviti neke komplikirane sudove i stidljivo se ogradići od ustaških zločina poimence od ustaškog pokatoličavanja", nego je potrebna njihova "muška riječ osude, kako bi to bilo u skladu i s osjećajem hrvatskog naroda i s naukom katoličke crkve". Završio je, da "takove riječi do sada iz usta naših vjerskih poglavara nažalost nismo čuli"(28).

Na ove napadaje i optužbe, kojima je Krnjević htio hrvatske katoličke biskupe staviti u službu svoje jugoslavenske politike, Stepinac je dostojanstveno, istina sa znatnim protekom vremena, odgovorio u svojoj znamenitoj propovijedi u Zagrebu na blagdan Krista Kralja 31. listopada 1943. Njemu i njegovim političkim istomišljenicima poručio je: "Jedni nas optužuju, da nismo pravodobno i da nismo kako bi trebalo ustali protiv zločina, koji su se zbivali po pojedinim krajevima naše domovine. Njima odgovaramo prije svega, da mi nismo niti želimo biti bilo čija politička trublja, koja prilagođuje svoj glas časovitim željama i potrebama pojedinih stranaka ili pojedinaca. (...) A da Crkva katolička ni

u sadanjim vremenima nije nimalo zatajila u svojoj zadaći, pokazat će budućnost, kada će se o mnogo stvari moći mirnije raspravljati i kada dokumenti izdaju na vidjelo. Ali već danas bismo željeli staviti na stanovite krugove, organizacije i pripadnike drugih narodnih skupina upit, da li je katolička Crkva huškala na rat, koji je donio tako strašne posljedice, ili netko drugi? Da li je katolička Crkva godinama stvarala u dušama nezadovoljstvo i podivljajost, koja je urodila tako žalosnim posljedicama? Koliko je puta u zadnja dva decenija katolička Crkva opominjala sve predstavnike kulturnog i političkog života, da se prestane s gaženjem ljudskih i narodnih prava; da se prestane štampom i kinima rušiti plemenito čovještvo i čudorednost u narodu. Sve je bilo uzalud. Vjetar se sijao usprkos svih naših nastojanja i opominjanja i izrođio u strašnu buru, koju svi pravi katolici s nama duboko žale, ali koju se kraj svih poštenih nastojanja nije dalo sprječiti"(29).

Dakle, Stepincu je bilo jasno u čije ime Krnjević govori i čije probitke zastupa i brani, pa mu je zato ovako i odgovorio. U temelju ovoga odgovora nalaze se iste misli, koje su sadržane u njegovu popratnom dopisu kardinalu Maglioneu od 24. svibnja 1943. Tamo je rekao, da su okrutnosti, na koje se Srbi žale, počinili neodgovorni pojedinci, koji nisu poštivali odredbe hrvatskih državnih vlasti, pa su te vlasti mnoge od njih dale strijeljati. Ali te okrutnosti, zbog kojih Stepinac žali, su "izazvali Srbi koji su prekršili sva prava hrvatskog naroda tijekom 20 godina zajedničkog života u Jugoslaviji". Okrutnosti su odgovor i na četničke i partizanske zločine nad hrvatskim narodom. To je u biti smisao Stepinčeva odgovora Krnjeviću.

Neutemeljene spekulacije u literaturi

Bez obzira na to koliko ga napadali ili branili, Stepinac je bio već u to vrijeme veliki moralni auktoritet, pa su o njegovu mišljenju vodili računa i prijatelji i neprijatelji, i istomišljenici i protivnici, te su se i u domovini i u inozemstvu na nj pozivali, kad im je to odgovaralo. Stoga se je njegovim imenom i manipuliralo, kako bi se postigli određeni promidžbeni učinci. Iako iz do sada naveđenih njegovih izjava i postupaka nepotично proizlazi, da je čvrsto stajao uz Nezavisnu Državu Hrvatsku i branio njezinu vlast od kleveta, koje su protiv

Stepinčev kritičar Juraj Krnjević, predstavnik HSS-a u jugoslavenskoj izbjegličkoj vlasti, pozivao je Hrvate da se pridruže četnicima

nici hrvatske državne nezavisnosti o njoj po svijetu širili, kako bi srušili samu državu, ipak se o njegovim političkim stajalištima javljaju i oprečna mišljenja, koja je potrebno raspraviti.

Nada Kisić-Kolanović tvrdi, da su, prema nekim svjedočanstvima, članovi pučističke skupine **Lorković-Vokić** "bili u dodiru s nadbiskupom Stepincem i papinskim legatom Marconeom, a veza je išla preko **J. Torbara**" i da su Stepinac i "krašićka grupa" kanonika poduprli "zajednički plan HSS-a i Lorkovića"(30). Iako još uvijek sve pojedinosti toga "puča" nisu znanstveno utvrđene, sa sigurnošću se može tvrditi, da su njegovi glavni protagonisti bili domovinski prvaci Hrvatske seljačke stranke **August Košutić**, **Ivanko Farolfi** i **Ljudevit Tomašić**, a Lorković i Vokić, svjesne ili nesvjesne, marionete u njihovim rukama. Košutićevo je stajalište bilo, "da sve hrvatske protukomunističke snage stupe u vezu s prvacima protukomunističkih snaga Srbije i na jednoj zajedničkoj platformi borbe pokušaju sprječiti, da Hrvatska i Srbija padnu pod komunističke režime", a da nakon rata "zainteresirani narodi sami odluče, da li su za Jugoslaviju ili protiv nje"(31). To znači, da je i "puč" Lorković-Vokić stvarno vodio u likvidaciju Nezavisne Države Hrvatske i u obnovu Jugoslavije. Nada Kisić-Kolanović se za svoju tvrdnju poziva na svjedočanstvo stranovitoga **Marka Bilića**. To svjedočanstvo je

nepotpisano, ne vidi se kada ga je i kojom zgodom Bilić dao i tko je taj Marko Bilić. Stoga ono nije nikakav vjerodostojan dokument i na njemu se ne mogu temeljiti nikakvi povjesni zaključci(32). Doduše, Stepinac na saslušanju pred OZN-om 22. svibnja 1945. priznaje, da mu je Vokić pričao o Lorkovićevim svezama s Košutićem, o očekivanju pomoći od Engleza i o preusmjeravanju hrvatske politike prema njima, ali ne i o svrgavanju Pavelića s vlasti. Iz toga priznanja se ne vidi, da bi Stepinac imao i prihvaćao bilo kakvu ulogu u "puču"(33). Neshvatljivo je i suprotno tradicionalnom ponašanju vatikanske diplomacije, da bi u tomu sudjelovao apostolski vizitator Marcone.

Drugom zgodom Nade Kisić-Kolanović piše, da je Stepinac "na Kvaternikov poziv za sudjelovanje u restauraciji HSS-a" odgovorio, da je "on uvijek pripravan pomoći jednu poštenu akciju", s tim da joj je završetak rečenice nepotpun i nerazumljiv. Tu se je, u stvari, radilo o Kvaternikovim namjerama podkraj 1943. i početkom 1944., dakle nakon njegova razrješenja s dužnosti i odlaska na Semmering, gdje je živio, da pomoći njemačke vojske i obavještajne službe zbaci s vlasti Pavelića i Ustaški pokret i da vlast preda Hrvatskoj seljačkoj stranci. Za tu tvrdnju ona se poziva na svjedočanstvo ing. Marija Maričića od 16. veljače 1947.(34). Ljubo Boban tvrdi, da su, "prema nekim oskudnim informacijama, između Stepinca i vladinih krugova HSS-a postojale" određene sveze u razdoblju od 1941. do 1943., s tim da će to "trebati podrobnije istražiti", pogotovo njegov odnos s dr. Augustinom Juretićem i dr. fra Dominikom Mandićem, s kojima je bio neposredno povezan, i utvrditi, jesu li te sveze s njima "produžavane dalje, do krugova izbjegličke vlade"(35). Dakle, on ne tvrdi ništa kategorički, nego samo predpostavlja. Zbog izrazito jugoslavenske politike Hrvatske seljačke stranke, obje tvrdnje, i Nade Kisić-Kolanović i Ljube Bobana, značile bi, ako se pokažu istinita, da se je Stepinac zauzimao za obnovu Jugoslavije. No, te su tvrdnje neistinite.

Tvrđnja Nade Kisić-Kolanović neodrživa je zbog više razloga. Stepinac je, prema "Dnevniku" krašićkoga župnika Josipa Vranekovića, s kojim je od 5. prosinca 1951. do smrti kao zatočenik živio u istom župnom dvoru, o svomu odnosu prema hrvatskim po-

litičkim strankama i uopće o politici tvrdio: "Kao biskup nisam bio ni HSS-ovac, ni ustaša, ni pučkaš. Interese naroda branio sam i branit ću, a politiku kao takvu ostavljam drugima"(36). Okružnicama od 10. 8. 1938., 4. 2. 1942. i 24. 9. 1943. zabranio je svomu svećenstvu, da se bavi politikom, a dopisom od 8. 2. 1942. molio je Pavelića, da osloboди svećenike obavljanja dužnosti narodnih zastupnika(37).

Svrgavanje Pavelića i ustaša s vlasti i njezina predaja Hrvatskoj seljačkoj stranci bilo je zamišljeno, kako se tvrdi, nasilnim putem, dakle i uz mogućnost prolijevanja krvi. Nezamislivo je, da bi se Stepinac bavio onim, što je zabranji-

u kraljevskoj Jugoslaviji, Maričić je zbog suradnje s "Abwehrom" bio zatvaran i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u komunističkoj Jugoslaviji. Na čestim ispitivanjima o svojoj djelatnosti, dao je o tome više izjava, pa i o Stepinčevim svezama s Kvaternikom. Te su izjave, u cijelini promatrane, međusobno proturječne, a isto tako i oni dijelovi, koji se odnose na Stepinca i Kvaternika. Nesporno je, da je Kvaternik sa Semmeringa poslao Stepincu nekoliko pisama i da mu je Stepinac na njih odgovorio. Maričić tvrdi, da su jedno pismo i odgovor na nj poslani preko njega.

Na ispitivanju pred OZN-om 6. lipnja 1945. izjavio je, da je pismo upućeno Stepinцу predao njegovu tajniku. To je potvrdio i Ivan Šalić, rekavši na glavnoj raspravi kao Stepinčev suoptuženik, da je to pismo Maričić predao dr. Stjepanu Lackoviću, Stepinčevu tajniku. Prema toj verziji, on tada nije mogao razgovarati s nadbiskupom, jer se s njim nije ni sastao. Na ostalim ispitivanjima tvrdio je, da je pismo predao Stepincu osobno u ruke, ali navodi različite izjave, kojima je ovaj popratio primitak pisma. Na glavnoj raspravi u kaznenom postupku protiv Stepinca izričito je kazao, da nadbiskup s njim o Kvaternikovim "kombinacijama" nije mogao razgovarati, jer to je tek bilo pitanje hoće li HSS uopće na to pristati, hoće li pristati na kakvu suradnju li ne", nego su "općenito razgovarali o prilikama", vjerojatno, u Hrvatskoj. Na tim čestim saslušanjima nije govorio, da mu je Stepinac, šaljući odgovor Kvaterniku, predao još i neku usmenu poruku za nj. Jedino je na saslušanju pred UDB-om 16. veljače 1947. rekao, da je nadbiskup Stepinac, uz pismo, između ostalog, poručio Kvaterniku, "da je on uvijek pripravan pomoći jednu poštenu akciju za što brži i pravedan mir, a na sreću hrvatskog naroda"(38). Ta rečenica je ujedno i ključni argument za tvrdnju Nade Kisić-Kolanović. No, osim što je sporno, je li nadbiskup poslao takvu poruku, podpuno je nepoznat sadržaj Kvaternikova pisma i Stepinčeva odgovora na nj, pa se ne može ni znati, na što se je odnosila ta možebitna usmena poruka.

Uostalom, zašto bi Stepinac slao Kvaterniku usmenu poruku, ako mu šalje pismo? Kvaternik u svojim izjavama pobija Maričićeve tvrdnje i cijeli taj podhvat, pa i svoj odnos sa Stepinčem, prikazuje bitno drugačije od njega. U kaznenom postupku protiv Stepinca, na glavnoj raspravi, saslušan

Američki magazin "Time" slavi Dražu Mihailovića (25. V. 1942)

vao svojim svećenicima, i to uz proljevanje krvi, da bi jedna hrvatska stranka ili pokret preotela vlast drugoj. Osim toga, odprije je poznato njegovo negativno stajalište o Hrvatskoj seljačkoj stranci. Uz njemačke vojne i obavještajne krugove, glavni čimbenici u ovomu podhvatu bili su Slavko Kvaternik i ing. Mario Maričić. Oni su i glavni, pa čak i jedini, izvor obavijesti o Stepinčevu odnosu prema tomu podhvatu. U vrijeme davanja izjava obojica su se nalazila u zatvoru, bili su u strahu za svoj život i slobodu i nisu imali никакvih jamstava, da mogu slobodno i bez prisile govoriti o onomu što znaju. Maričić je, uz to, bio, vjerojatno plaćeni, suradnik njemačke vojne obavještajne službe "Abwehr". Stoga je opravданo pitanje, može li se njihovim izjavama uopće vjerovati. U svakom slučaju, treba ih uzeti s krajnjim oprezom. Osim

kao svjedok, on je izjavio, da mu Maričić nije donosio nikakve poruke od Stepinca, niti mu je rekao, da je s njim razgovarao, ali je iz riječi Ive Hočevara, domobranskoga bojnika, koji ga je posjećivao na Semmeringu, razabrao, da je nadbiskup upoznat s cijelom podhvatom i da je povezan s Hrvatskom seljačkom strankom, koja radi na odstranjenju Pavelića i ustaša s vlasti. Ali to mu nitko nije izričito rekao. Dakle, to su Kvaternikova samo nagadažanja, da bi Stepinac o spomenutomu podhvatu mogao znati, ali ne i dokaz, da je zaista znao, a pogotovo, da ga je podupirao ili u njemu sudjelovao(39).

To kategorički poriče sam Stepinac. Upitan u istrazi o svojim odnosima s Kvaternikom, dok je ovaj boravio na Semmeringu, izričito je izjavio: "Možda sam mu zahvalio na kakvoj čestitci ili što slično. Ukoliko se on na mene obraćao po pitanjima svrgnuća Pavelića, ja se u te stvari nisam mogao miješati". Kad su ga o tomu pitali na glavnoj raspravi, kratko, jasno je odgovorio: "To me se nije ništa ticalo i nisam u to ulazio"(40).

Isto tako se ne mogu prihvati ni Bonjane predpostavke. Ni dr. Augustin Juretić ni dr. fra Dominik Mandić nisu bili članovi jugoslavenske kraljevske izbjegličke vlade, niti su spadali u krug osoba, za koje je bilo javno poznato, da su povezani s tom vladom. Oni su, doduše, dostavljali toj vladi podatke o političkim prilikama u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ali ne postoji nikakav dokaz, da bi Stepinac za tu njihovu djelatnost znao. Njegove sveze s njima iscrpljivale su se isključivo, kao sa svećenicima, u okviru položaja, potreba i probitaka Crkve. Uz to, Juretić je od početka 1940. bio konsultor pri predsjedništvu Biskupske konferencije u Zagrebu, pa prema tome i bliski Stepinčev suradnik, te je razumljivo postojanje među njima tješnjih ljudskih sveza i međusobno dopisivanje. Nema ni jednoga jedinog dokaza, da im je Stepinac slao bilo kakve obavještajne podatke, a pogotovo takve kojima se može škoditi hrvatskoj državi. U svojim izvješćima jugoslavenskoj vladi oni se nikada nisu pozivali na nj kao na izvor podataka.

Ipak se je, kako 2. lipnja i 27. srpnja 1944. javlja Hans Helm, njemački policijski attaché u Hrvatskoj, svojim mjerodavnim vlastima u Berlinu, javila sumnja u sadržaj Stepinčevih pisama poslanih u Švicarsku i u djelatnost švicarskoga konzulata, preko kojega se dostavljaju obavještajni podatci pro-

Trajna opomena: Maček polaže prisegu Simovićevoj jugoslavenskoj vladi u travnju 1941.

tivničkoj strani u ratu. Zbog toga je Hrvatska obavještajna služba, piše Helm, ubacila svoje agente među osovine konzulata i tako došla do pošiljke, u kojoj su bila dva Stepinčeva pisma i jedno pismo apostolskoga vizitatora Marcone. Marcone je pisao nekomu opatu **H. Malletiu** o radu i organizaciji Katoličke akcije u Hrvatskoj, a Stepinac dr. Juretiću i nekomu **Josipu Ivaniću**. Pisao im je, da su "komunistički partizani sve jači na terenu", da su sigurno "čuli za zlokobni rad **dr. Svetozara Rittiga** među partizanima", da su on i biskup dr. Salis Sewis dobili prijeteća "pisma od komunista u kojima dr. Rittig Svetozar vidi obadvojicu na vješalima". Taj Rittig "pomoću letaka i govora negativno djeluje na svećenike kao i na hrvatsko-katolički živalj, koji je već i onako pauperiziran" i demoraliziran. A zatim im u pismima "govori o čisto crkvenim stvarima". Pročitavši ih, agenti su zapečatili pisma i poslali ih na označene naslove, ne držeći da su pogibeljna za državu(41). U pismu poslannom pak Juretiću u Švicarsku 18. siječnja 1944. Stepinac je posvjedočio svoju odanost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj riječima: "Bog mi je svjedok, da želim samo najbolje i hrvatskoj državi i hrvatskom narodu"(42).

Dvojbena pouzdanost naknadnih tvrdnji

O svojim tobobižnjim svezama sa Stepincem za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske Dominik Mandić, Juraj Krnjević i Ilija Jukić ostavili su pisana

svjedočanstva. Ta su svjedočanstva dana nakon Stepinčeve smrti, pa je teško utvrditi njihovu istinitost, ali je sigurno, da su sva trojica nastojala dati uljepšanu sliku o svojoj političkoj ulozi, koju su odigrali u vrijeme, kada je hrvatski narod ulagao nadljudske napore, da sačuva svoju, teškom mukom stečenu, državu. Mandić je pun hvalisanja, što je sve poduzimao i kakve je savjete davao Stepinu i hrvatskim ministrima, da bi se spasila hrvatska država. Tvrdi, da se je "Stepinac slagao s njegovim koracicima u spasavanju hrvatske države". Kako mu je članak pun netočnosti, zaista je u njemu teško razlučiti zrno od pljeve, istinu od laži(43). Krnjević kaže, da je, obzirom na njihovo poznanstvo iz školskih dana, "pisao iz Londona nadbiskupu Stepincu u doba rata u prvoj polovici godine 1942." i to o stvarima koje je "kao član jedne savezničke vlade u Londonu mogao saznati", a za koje je držao, "da ih on u Zagrebu mora znati u hrvatskom narodnom interesu". On ne navodi konkretno o čemu je pisao, niti tvrdi, da mu je Stepinac na bilo koji način uzvratio(44). Ako to ne tvrdi, znači da mu nije uzvratio, jer Krnjević nije imao nikakva razloga prešutjeti tu činjenicu, ako je ona postojala. No, posve drugčije svjedoči Ilija Jukić. On, naime, piše, da je Stepinac uzvraćao "odgovor na sve poruke koje je primao od Hrvata iz Londona", odakle mu je bilo "poručeno, da osudi najoštrije javno strahovladu u Hrvatskoj u to doba i sve zločine, ma s koje strane oni dolazili, pa ma što se dogodilo poslije". Stepinac im je, navodno, odgovorio u ljeto 1942.,

zašto ne smije tako postupiti i kakve bi posljedice po opće probitke nastupile zbog "javnog i direktnog žigosanja faktora koji sad vrše faktičnu (dakle, ne pravnu - op. I. G.) vlast nad hrvatskim narodom"(45).

Ove tvrdnje nikako ne mogu izdržati kritiku. Ako je Stepinac odgovarao na sve poruke, koje je primao od Hrvata iz Londona, onda bi odgovorio i na Krnjevićevu i to prije nego na Jukićevu, jer je Krnjević bio službeni predstavnik Hrvatske seljačke stranke u jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi i njezin stalni predsjednik, a Jukić je bio samo pomoćnik ministra vanjskih poslova u toj vladi. Osim toga, Krnjević je bio njegov školski kolega, a ipak mu nije odgovorio na poruku, pa zašto bi to učinio Jukić, kojega, možda, nije osobno ni poznavao. Stepinac je uvijek, po vlastitoj savjeti, osuđivao sve protuevandeoske pojave u životu, pa mu za to nisu trebale poruke iz Londona. Već je navedeno, kako su iz Londona, nezadovoljni njegovim držanjem prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njezinim vlastima, baš u ovo vrijeme, o kojem pišu Jukić i Krnjević, žestoko napadali Stepinca i to ne Srbi, nego Krnjević, Jukićev stranački prvak u emigraciji, i Vilder, njihov najbliži koalicijski suradnik. Također je navedeno, kako im je Stepinac odgovorio. To je sve, jedno i drugo, nespojivo s ovim što piše Jukić. Nezavisna Država Hrvatska nije bila za Stepinca samo faktična nego i pravna, legitimna vlast, koja počiva na plebiscitarno izraženoj volji hrvatskoga naroda.

To je stajalište izričito iznio u svome obrambenom govoru pred jugoslavenskim komunističkim sudom u Zagrebu 3. listopada 1946., kada je rekao: "Molim vas, kažite mi, koja je za mene vlast bila 1941. Da li pučista Simović u Beogradu, ili izdajnička, kako je vi zovete, u Londonu ili ona u Jeruzalemu, ili vaša u šumi, ili ova u Zagrebu? Dapače, i godine 1943. i 1944., da li vlada u Londonu ili u šumi? Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945. Zar sam mogao slušati vas u šumi i ovdje njih u Zagrebu? Je li se uopće može dva gospodara služiti? To nije po katoličkom moralu, ni po međunarodnom ni po opće ljudskom pravu. Nismo mogli ovdje vlast ignorirati, makar bila ustaška, ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945."(46). Političke prilike u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bitno su drugčije prikazane u njegovim izvješćima podnesenim Svetoj Stolici krajem travnja ili početkom svib-

nja 1942. i u popratnom pismu od 24. svibnja 1943., nego što je to navedeno u Jukićevu članku. U autentičnost izvješća Svetoj Stolici ne treba ni najmanje sumnjati, a pogotovo onoga od 24. svibnja 1943. Nemoguće je i pomisliti, da bi Stepinac Vatikanu podnosio lažna izvješća, pa su Jukićeve tvrdnje nužno izmišljotina. Zagrebački nadbiskup je čovjek Crkve, zabrinut za njezinu sudbinu, a u dopisu od 24. svibnja 1943., već je rečeno, izvjestio je Vatikan, "da katolička crkva ne bi preživjela razdoblje okrutnog mučeništva, kad bi Hrvatska makar i jedan dan ponovno došla pod srpsku vlast". Njemu su bili poznati četnički zločini po Hrvatskoj, ali i Krnjevićevi i Jukićevi držanje prema njima. Naime, 17. svibnja 1942. Jukić je preko londonske krugovalne postaje BBC pročitao Krnjevićevu izjavu, da su k njima "stigle sigurne vijesti, da je već došlo do suradnje između hrvatskih boraca i odreda đeneralja Mihailovića" i da on "tu suradnju od srca" pozdravlja i preporučuje "i svima ostalim obrcima koji se već aktivno bore i onima koji tek stupaju s odredima đeneralja Mihailovića protiv zakletih neprijatelja i Srba i Hrvata i Slovenaca". Sam pak Jukić izjavio je tom zgodom, da je "đeneral Mihailović postavio" "za ciljeve borbe, koju sad junački vodi" slijedeće: "Osloboditi Otadžbinu surovog nasilnika, povratiti čast našim zastavama, ponijeti ih na krajne granice, gdje naš narod biva i ujediniti ga u Velikoj Jugoslaviji, uređenoj bratskim sporazumom Srba, Hrvata i Slovenaca na osnovama poštovanja i narodnih prava"(47).

U takvoj državi, kakvu su zamišljali Krnjević i Jukić, pod okriljem Draže Mihailovića, sigurno je da ne bi bio zahamčen napredak, pa možda čak ni opstanak, ni hrvatskomu narodu ni Katoličkoj crkvi. Zbog toga svi ovi razlozi, a mogli bi se navesti i drugi, govore protiv tvrdnje, da je Stepinac održavao političke sveze s članovima Hrvatske seljačke stranke u jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi i oko te vlade.

(nastavit će se)

Bilješke:

21. Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH", str. 104.; Dr. Nikola Rušinović: Moja sjećanja na Hrvatsku, Zagreb, 1996., str. 127.
22. Jure Krišto: Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., knj. I., str. 99. i Sukob simbola, Zagreb, 2001., str. 79.
23. Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH", str. 104.
24. Jure Krišto: Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., knj. II., str. 268.-270.
25. Ljubo Boban: Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941.-1943., Zagreb, 1985., str. 28.-29.
26. Isto, str. 29.-30.
27. Eugen Beluhan Kostelić: Stepinac govor, Valencia, 1967., str. 242.-243., i Alojzije Stepinac, nav.dj., str. 122.
28. Ljubo Boban, nav.dj., str. 30.-31.
29. Alojzije Stepinac, nav.dj., str. 177.-178.
30. Nada Kisić- Kolanović: Mladen Lorković - ministar urotnik, Zagreb, 1998., str. 83.
31. Matija Kovačić: Posljednji čin drame dra Mladena Lorkovića, "Hrvatska revija", sv. 4., München, prosinac 1968., str. 447.
32. HDA, MUP RH 013.1.17. Puč Vokić-Lorković, Svjedočanstvo Marka Bilića, str. 99.
33. HDA, MUP DOS 301681, kutija 1, omotnica 1, str. 64.
34. Nada Kisić-Kolanović: Vojskovođa i politika - Sjećanja Slavka Kvaternika, Zagreb, 1997., str. 64.-65.
35. Ljubo Boban, nav. dj., str. 27.
36. Juraj Batelja: Živjeti iz vjere. Duhovni lik pastirska skrb kardinala Alojzija Stepinca, Zagreb, 1990., str. 240.
37. Jure Krišto, nav.dj., str. 147., 149.-150. i 318.-319.
38. Bogdan Krizman: Ustaše i Treći Reich, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 358.-372.; Sudski spis Vrhovnoga suda NR Hrvatske, stup 6/46 - Proces Lisaku, Stepinu i dr., str. 2385. i 2681.-2688.; i Dossier Slavka Kvaternika, HDA, 013.0.47., str. 328.-329., 330.-331., 334.-335., 337., 339.-341., 343., 352. i 586.-601.
39. Bogdan Krizman, nav.dj., str. 372.-375., Sudski spis Vrhovnoga suda NR Hrvatske, stup 6/46. - Proces Lisaku, Stepinu i dr., str. 2641.-2651. i 2654.-2656. i Dossier Slavka Kvaternika, HDA, 013.0.47., str. 65.-68., 158.-159., 162.-165.
40. Sudski spis Vrhovnoga suda NR Hrvatske, Stup 6/46. - Proces Lisaku, Stepinu i dr., str. 497. i 2385.
41. Jure Krišto, nav.dj., str. 352.-353. i 356.-357.
42. Juraj Batelja, nav.dj., str. 157.-158.
43. O. Dominik Mandić: Moje uspomene na kardinala Stepinca, Zbornik "Stepinac mu je ime", knj.I., str. 130.-140.
44. Juraj Krnjević: Moje uspomene na kardinala Stepinca, Zbornik "Stepinac mu je ime", knj.I., str. 102.-104.
45. Ilija Jukić: In memoriam kardinalu Stepincu, Zbornik "Stepinac mu je ime", knj.II., predio Vinko Nikolić, München - Barcelona, 1980., str. 311.-314.
46. Govor nadbiskupa Alojzija Stepinca pred "Vrhovnim sudom NR Hrvatske" u Zagrebu, 3. listopada 1946., Zbornik "Stepinac mu je ime", knj.I., str. 33.-38.
47. Dinko Šuljak: Tražio sam Radićevu Hrvatsku, München-Barcelona, 1988., str. 287.-288.

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA (6.)

TOTALITARISTIČKE IDEOLOGIJE KAO NOVE RELIGIJE

Brojne su rasprave kojima se pokušava dokazati da korijene totalitarnih režima - osobito kad je riječ o Hitlerovu nacionalsocijalizmu - valja tražiti u navodnome Hitlerovu bavljenju magijom. Tom se problematikom u nas ozbiljno bavio jedino **Ivan Mužić**, koji je u svojoj knjizi **Hitler i Izrael**, koja je doživjela više izdanja, istaknuo da je literatura o Hitlerovim sotonističkim sklonostima cvjetala osobito u drugoj polovici prošlog stoljeća. No, račlambom izvora dade se, prema Mužiću, nepobitno dokazati, da Hitler baš nikad nije pokazivao interesa za okultno. Nasuprot tomu, Mužić njegovu ideologiju promatra kao sintezu germanske mitologije, **Wagnerove glazbe** i **Schopenhauerove filozofije**. Prilikom s pravom upozorava na to da su "još prije Hitlerova dolaska na vlast pobornici kršćanstva javno osuđivali Hitlerov svjetonazor. Katolička crkva je bila i najjača zapreka za pobjedu nacionalsocijalizma. Biračko tijelo u protestantskim dijelovima Njemačke glasovalo je u mnogo većem postotku za nacionalsocijalističku stranku u odnosu na katoličku područja Njemačke."

Političke religije

Osim analize odnosa totalitarnih ideologa i vođa prema religijama, pri čemu im je zajedničko neprijateljstvo naročito prema univerzalnoj, Katoličkoj

Piše:

Tomislav JONJIC

crkvi (pa nije nikakav *contradictio in adiecto* da je **Staljin** podupirao otpadanje Ukrajinaca i drugih naroda od Rima, a da su **Mao Zedong** i **Tito** zdušno nastojali stvoriti naizgled nacionalne, autokefalne katoličke crkve), važno je istaknuti kako se veliki broj analitičara totalitarizma pozabavio definiranjem njegove sličnosti s religijom. Naravno, uvijek treba imati na umu da dio tih

radova nije nužno motiviran težnjom da se prokaže totalitarizam, nego se iz njih nerijetko dade jasno očitati nastojanje da se paralelno s tim kompromitiraju i crkve, u prvome redu opet - Katolička.

Nema nikakve dvojbe da **Lenjin**, **Mussolini**, Staljin ili Hitler svoje ideologije i pokrete nikad nisu provali ili opisali kao političku religiju. No, već u doba Prvoga svjetskog rata niz je pisaca prigodice pisao o religijskim značajkama pokreta koji se u tom trenutku nisu činili ni previše važni, ni preveć opasni. No, kad su došli na vlast i zaveli teror, situacija se izmjenila. **Arthur Feiler** je

Mussolinijev marš na Rim 1922.

PRILOZI:

44. Klasni značaj komunizma, fašizma i nacionalsocijalizma.

"Nigdje u svijetu nije bilo teorije, koja je bila ostvarivana s takvom nesmiljenošću, usredotočenošću na cilj, stradanjem i žrtvama, kao što je to u slučaju marksističkoga socijalizma. Takva je dosljednost svjetonazorski uvjetovana: napadno je da se čovjek, poiman kao 'dio materije', racionalnije vrjednuje i koristi od čovjeka koji svoj osobni prostor slobode i svoje ljudsko dostojanstvo stavљa pred kolektivne ciljeve. Tako čovjek u području komunističke agitacije postaje gradivo, alat, a budući da su komunističke partije u čitavom svijetu - a one su borbeni nositelj marksističke teorije - izgrađene naglašeno hijerarhijski, pa i ako više ne ovise apsolutno o zaključcima moskovske partijske centrale, ne smije nas čuditi ako se to gradivo i taj alat bezobzirno koriste prema kriterijima svršisihodnosti u okviru cjelokupne komunističke strategije..."

A ne smije se zaboraviti ni to da je i nesocijalistički dio svijeta, paradoksalno, stvorio najbrutalnije oblike klasne diktature. Zar se smije previđati, da je fašizam talijanskoga i njemačkog usmjerenja prije svega oslanjao na jednu klasu, naime na radnike, 'proletere'? U Sovjetskom je Savezu 'diktatura proletarijata' bila željeni i proklamirani cilj revolucije; u

Mussolinijevoj Italiji i u Hitlerovoj Njemačkoj klasni je karakter diktature rijede istican, jer je u partijskim programima bio prikriven pod pojmovima narodne zajednice i slično. Ali kod Mussolinija se pripadnost marksističkomu radničkom pokretu dade lako dokazati iz njegova podrijetla i izobrazbe. Uvodjenje osmosatnoga radnog dana bila je jedna od prvih mjeru koje je uveo kao predsjednik vlade, fašistički su sindikati živjeli na državnim jaslama i bili jednim od stupova režima, a da pritom nisu izgubili obilježe neprijateljske nastrojenosti prema poslodavcima. Slično je bilo i u Trećem Reichu: NSDAP (Njemačka socijalistička radnička stranka, op. prir.) klasnu je oznaku imala čak u svome imenu, a perverznost njezinih simpatija prema radništvu dokazivala je nizom poduzetih mjeru; Hitler je 'boljevičke' nazivao svojim učiteljima, te je baš kao i Mussolini, u teškim trenutcima svoga režima pokazivao sklonost proletarijatu...

Friedrich Salzmann: *Mit der Freiheit leben, 1967.*

*

45. U totalitarizmu su reforme upravljene na jačanje sustava, a ne na njegove promjene

"U državama socijalističkog tabora (realnog socijalizma) privredne su reforme u razdoblju nakon Staljina dopuštene (premda stupanj njihove poželjnosti vrlo oscilira (...), dok na

još 1937. istaknuo kako boljševizam i fašizam neobično nalikuju crkvi, time što isповijedaju svoje dogme i što ih brane svim sredstvima. Razlika je u tome što totalitarizmi sami stvaraju svoja božanstva i u tome što su ona isključivo od ovoga svijeta. **Hermann Heller** je osam godina ranije istaknuo kako totalitarne ideologije uspijevaju zarobiti mlade ljude i od njih napraviti fanatične pristaše, upravo radi svenazočnoga skepticizma koji dovodi do relativizacije svih vrijednosti. Tamo gdje prestaje duhovni smisao i tradicija, nastaje praznina koju je najlakše ispuniti propisivanjem novih dogmi koje valja braniti i štititi.

Pobuna mornara u Kronstadtu

primjer reforme političkog sistema, ideologije ili slično nisu nikad bile dopuštene; pokušaji u tom pravcu uvijek su svršili kao desni ili lijevi otkloni. Čak ni najjača destaljinizacija u Sovjetskom Savezu u početku šezdesetih godina nije nikad bila mišljena ni razmatrana kao reforma političkog sistema (premda je u njoj bilo i nekoliko jakih elemenata toga), već samo kao povravljanje grešaka u inače besprijeckornom sistemu. Takozvani kult ličnosti uvijek je, bar u okvirima partijske kritike, ostajao na razini pojedinih grešaka pojedinih ljudi..."

Janez Stanič, Bijele pjege socijalizma (1985.)

*

46. Jednopartijska je diktatura nalik crkvi.

"Između fašizma i boljševizma nema nikakve razlike, kako u pogledu štovanja partije, tako i u pogledu obožavanja partijskoga vode, zvao se on 'drug', 'Duce' ili 'Führer'.

Samo je jedna vjeroispovijed dopuštena u tim diktaturama, a kao da i postoji samo jedna, pa je svaki građanin mora priznavati kao najviši zakon, bez dvojbi, rasprava i prosvjeda. Formulira je, nadzire, propovijeda i poučava jedina stranka koja poprima označke crkve. Ta 'partija-crkvu' jednopartijske države ne pokazuje nikakvu snošljivost prema drugačije mislećim članovima zajednice. Podjela članova zajednice na djelatne članove i pasivne suputnike, u klerike i laike, nije

Erich (odnosno, kasnije, Eric) **Voegelin** je 1938. objavio knjigu o političkim religijama, uvodeći u teoriju novi pojam, pojam "sekularne religije" (*Die politische Religionen*, Wien, 1938). Voegelin je tvorac zanimljivoga razmišljanja, po kojemu komunizam, fašizam i nacionalsocijalizam imaju zajedničke značajke jer su sve te tri totalitarne ideologije proizvodi procesa sekularizacije u tipičnim "zakašnjelim nacijama" Europe. Radi toga se ne oslanjaju na kršćansku tradiciju, nego svoju ideologiju baziraju na klasi, rasu, ekonomiji ili krvi. Nastojanje da političkomu poredku dadu kvazireligijsku dimenziju podsjeća -

dakako, u pervertiranoj formi - na modele religijsko-političkog jedinstva kakvo je postojalo u predkršćansko vrijeme, u antičkoj Grčkoj ili još ranije, u starom Egiptu.

U tom je kontekstu zanimljivo promatrati i opisano Hitlerovo oslanjanje na predkršćansku, pogansku germansku tradiciju.

Ezoterija totalitarizma

Nešto drugačije je isti fenomen godinu kasnije opisao **Raymond Aron** (*L'ère des Tyrannies d'Ellie Hélvy*, 1939). Polazeći s drugačijih polazišta, u tradiciji liberalne kritike totalitarizma, za njega je ključni problem u tome što nove političke religije pokušavaju iznova uspostaviti već dovršeno razdvajanje države i crkve, jer se predstavljaju kao iskupiteljski i svenazočni nadomjestak za religiju. Totalitarni režimi XX. stoljeća poredak ravnaju ne prema propisima ni načelima pravne države, nego se naprotiv, pozivaju na "apsolutne vrijednosti" koje su same proklamirale.

Da totalitarizmi nastoje čovjeku dati precizan naputak za djelovanje u svakoj životnoj situaciji i na taj način presudno utjecati i na najskrovitije zakutke njegove privatnosti, upozorila je i **Hannah Arendt**, za koju su totalitarni pokreti izrijekom ezoterički pokreti. Oni svoje unutarnje jedinstvo i kompaktnost potvrđuju posvemašnjim isključenjem različitih (kao što su nacionalsocijalisti apsolutno isključili Židove, a boljševici redovito ciklički provodili "čistke").

(nastavit će se)

samo trpljena, nego je izrijekom poželjna. Klerici su oni pravi članovi partije, od kojih se očekuje fanatizam i ulaganje svih njihovih snaga i djelatnosti. Oni imaju zadaću boriti se i po potrebi prinositi žrtve, prije nego što dođu na vlast, pa i tijekom prijelaznog razdoblja, u vrijeme stabilizacije vlasti. Kasnije smiju sudjelovati u diobi povlastica koje donosi vladajući položaj, te iskusiti zadovoljstva koja sobom donosi čast i vlast. Budući da su oni elita, nova aristokracija i utjelovljenje vlasti, broj takvih članova partije mora biti ograničen. Partije u diktaturi nipošto ne teže omasovljenju članstva. Naprotiv, organizacije moraju ostati male, zbijene i iskušane. (...) Laici, koji predstavljaju pretežnu većinu stanovništva, prisiljeni su doduše na poslušnost, ali se od njih najviše očekuje to da budu simpatizeri. (...) Za njih je dovoljno da se oni - mrmljavući, ravnodušno, zadovoljno ili čak oduševljeno - podvrgavaju zapovijedima odozgo. (...) Ponašanje mase može, doduše, u određenoj mjeri utjecati na ograničene promjene shvaćanja, ali je jedno pravilo neprekrišivo: 'protestantizam' i 'sektaštvo' najstrože su zabranjeni. Političke crkve jednopartijskih diktatura protiv svakog pokušaja prave 'reformacije' idu još odlučnije nego što je to nekad činila službena crkva u doba inkvizicije i spaljivanja vještica."

Arthur Feiler, Der totalitäre Staat (1937)

(Priredio i preveo: Tomislav Jonjić)

(nastavit će se)

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXVIII.)

2602. POL, Elizabeta (Matija) - *Priredio:*

rođ. 05.06.1925. u Osijeku. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 14. na 18 mjes. zatvora.

2603. POLAK, Jasa (Stjepan) - rođ. 14.02.1900. u Zelincu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Sisak po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2604. POLETI, Marija (Emilija) - rođ. 26.01.1925. u Rog. Slatini. Osuđ. 1946. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 9. na 3 god. zatvora.

2605. POLIĆ, Kata (Izidor) - rođ. 15.11.1921. u Glogovcu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Bjelovar po ZPND čl. 11. na 2 god. zatvora.

2606. POLIĆ, Marija (Tomo) - rođ. 14.04.1884. u Sv. Ivanu Žabno. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 3. na 18 mjes. zatvora.

2607. POLOVIĆ, Mara (Marko) - rođ. 25.11.1897. u Bugarosi. Osuđ. 1948. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 4. st. 2. na 7 god. zatvora.

2608. POLJANSKI, Danica (Franjo) - rođ. 01.01.1929. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 7. na 3 god. zatvora.

2609. POMPER, Malčika (Anbro) - rođ. 29.06.1890. u Karanima, Križevci. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.

2610. PONGRAC, Josip (Antun) - rođ. 02.02.1924. u Lovrečanima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 7. na 10 god. zatvora.

2611. PONKOVIĆ, Anka (Ilija) - rođ. 02.02.1928. u Nijemcima. Osuđ. 1948. presudom O. S. Srijemska Mitrovica po ZPND čl. 3. t. 3. na 5 god. zatvora.

2612. PONOŠ, Boja (Šimun) - rođ. 01.01.1923. u Seđroviću. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Split po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora.

2613. PONOŠ, Jela (Jakov) - rođ. 01.01.1923. u Seđranici, Drniš. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Split po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora.

2614. POPIĆ, Alicia (Dragutin) - rođ. 03.08.1920. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Ok.Nar. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 3 god. zatvora.

2615. POPIĆ, Mara (Stipe) - rođ. 01.01.1911. u Brgime. Osuđ. 1946. rješenjem Odjela unut. posl. Slavonski Brod zbog «suradnje s odmetnicima» na 2 mjes. zatvora.

2616. POPOVIĆ, Fila (Ivan) - rođ. 01.01.1900. u Splitu. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Split po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.

2617. POPOVIĆ, Ivanka (Ivan) - rođ. 18.11.1922. u Splitu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Split po ZPND čl. 3. t. 14. na 8 mjes. zatvora.

2618. POPOVIĆ, Jana (Martin) - rođ. 26.07.1893. u Zrinjeku. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.

Jure KNEZOVIĆ

2619. POPOVIĆ, Mile (Mijo) - rođ. 14.09.1933. u Gor. Lujanu, Livno. Osuđ. 1961. presudom Kotarskog suda Vukovar po KZ čl. 119. st. 3. na 5 mjes. zatvora.

2620. POPOVIĆ, Smilja (Draga) - rođ. 21.12.1921. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Komande Grada Zagreba po UVS čl. 13. na 20 god. zatvora.

2621. POSAČIĆ, Nada (Franjo) - rođ. 09.02.1920. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Komande Grada Zagreba na 3 god. zatvora.

2622. POSARIĆ, Ana (Antun) - rođ. 06.06.1914. u Cetinovcu, Varaždin. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes., zatvora.

2623. POSAVEC, Andjelka (Milan) - rođ. 20.10.1924. u Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 3.t. 6. na 10 god. zatvora.

2624. POSAVEC, Bara (Gašpar) - rođ. 01.01.1895. u Križevcima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.

2625. POSAVEC, Ivka (Mijo) - rođ. 02.11.1927. u Jarkima. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 14. na 7 god. zatvora.

2626. POSAVEC, Mara (Franjo) - rođ. 01.01.1910. u Sladovcu, Zagreb. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2627. POSLAK, Katica (Miško) - rođ. 10.06.1921. u Gredicama. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 8. na 1 god. zatvora.

2628. POSLAN, Kata (Antun) - rođ. 01.01.1926. u Grabovcu, Bjelovar. Osuđ. 1949. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 7. i 14, na 14 mjes. zatvora.

2629. POSLANČEC, Zlata (Ivan) - rođ. 25.11.1926. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 8. na 2 god. zatvora.

2630. POSUDA, Marica (Martin) - rođ. 11.05.1926. u Novom Mestu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.

2631. POŠTA, Andjela (Josip) - rođ. 02.02.1915. u Koprivnici. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Bjelovar po UVS čl. 14. na 10 god. zatvora.

2632. POŠTA, Dora (Valent) - rođ. 01.01.1901. u Drnju, Koprivnica. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 14. na god. zatvora.

2633. POTAJEC, Manda (Mara) - rođ. 24.08.1928. u D. Kotični. Osuđ. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Osijek po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.

2634. POTOČKI, Katica (Gabro) - rođ. 15.09.1919. u Habarevu, N. Marof. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.

2635. POTOČNIK, Marija (Franjo) - rođ. 07.03.1923. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 god. zatvora.

- 2636. POTOČNJAK, Stjepan (Savko)** - rođ. 09.02.1925. u Prelogu, Čakovec. Osuđ. 1961. presudom Okružnog suda Osijek po KZ čl. 303. st. 2, na 7 mjes., zatvora.
- 2637. POVAR, Anka (Mato)** - rođ. 05.10.1896. u Oštarijama, Ogulin. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 20 god. zatvora.
- 2638. 2113 POŽGAJ, Ružica (Antun)** - rođ. 30.08.1908. u Osijeku. Osuđ. 1945. presudom Okružnog Narodni suda Osijek po ZPND čl. 11. na 2 god. zatvora.
- 2639. POŽGAJ, Vera (Andrija)** - rođ. 25.08.1922. u Bjelovaru. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2640. PRAJNER, Marija (Josip)** - rođ. 08.05.1912. u Banfiji. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2641. PRANJIĆ, Mara (Antun)** - rođ. 31.01.1908. u Harkanovcima, Našice. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.
- 2642. PRAPELUH, Antonija (Jura)** - rođ. 05.01.1894. u Varaždinu. Osuđ. 1947. presudom O.S. Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 5 god. zatvora.
- 2643. PRAVICA, Ivan (Đuro)** - rođ. 07.07.1909. u D. Kovačici, Bjelovar. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb na 10 god. zatvora.
- 2644. PREBANIĆ, Jalža (Janša)** - rođ. 23.04.1909. u Bobincu. Osuđ. 1949. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 13 mjes. zatvora.
- 2645. PREBEG, Marija (Ivan)** - rođ. 27.04.1926. u Oštarijama, Ogulin. Osuđ. 1946. presudom po ZPND čl. 11. na 15 god. zatvora.
- 2646. PREDOVAN, Marija (Ivan)** - rođ. 29.07.1920. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog nar. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 6. na 3 god. zatvora.
- 2647. PREDRAG, Sidonija (Martin)** - rođ. 15.08.1914. u Mostar. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2648. PREKUPEC, Đurđa (Tomo)** - rođ. 15.05.1926. u Zagrebu. Osuđ. 1950. presudom Okr. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2649. PRELAŽNJK, Ruža (Stjepan)** - rođ. 22.02.1916. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.
- 2650. PREMAC, Marija (Ana)** - rođ. 21.12.1928. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 5 god. zatvora.
- 2651. PREMUŽ, Jela (Mijo)** - rođ. 18.05.1903. u Prelogu. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14 na 2 god. i 6 mjes. zatvora.
- 2652. PREMUŽ, Nela (August)** - rođ. 05.01.1905. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Komande Grada Zagreba na 18 mjes. zatvora.
- 2653. PREMUŽIĆ, Ana (Tomo)** - rođ. 01.01.1904. u Donjem Grahovljanim. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2654. PREMUŽIĆ, Zora (Vinko)** - rođ. 01.10.1924. u Horvatima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2655. PREPELIĆ, Monika (Lovro)** - rođ. 13.04.1897. u Luki, Varaždin. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2656. PRERAC, Slavica (Matija)** - rođ. 20.11.1925. u Petrincu. Osuđ. 1946. presudom O.S. Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 3. na 3 god. zatvora.
- 2657. PREVIĆ, Ana (Marija)** - rođ. 01.01.1904. u Zagrebu. Osuđ. 1949. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2658. PRGOMET, Milica (Ante)** - rođ. 01.01.1925. u Imotskom. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po ZPND čl. 9. na 18 mjes., zatvora.
- 2659. PRIBANIĆ, Katica (Mladen)** - rođ. 02.02.1908. u Ladimirovcima. Osuđ. 1951. presudom Okružnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2660. PRIBANIĆ, Marija (Ivan)** - rođ. 23.10.1919. u Oštarijama, Ogulin. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2661. PRICA, Milena (Pejo)** - rođ. 01.01.1910. u Medarima, N. Gradiška. Osuđ. 1948. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 8., 14, na 10 god. zatvora.
- 2662. PRIMORAC, Ivka (Nikola)** - rođ. 29.11.1924. u Vrbanji. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.
- 2663. PRINC, Andela (Tomo)** - rođ. 22.04.1918. u Gradcu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
- 2664. PRISUDA, Margita (Stjepan)** - rođ. 20.02.1922. u St. Petrovom Selu. Osuđ. 1946. presudom po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 mjes. zatvora.
- 2665. PRIZMIĆ, Anica (Josip)** - rođ. 24.07.1918. u Veloj Luci. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 2 god. zatvora.
- 2666. PROČIĆ, Marija (Mijo)** - rođ. 01.01.1922. u Koprivnici. Osuđ. 1948. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 4. t. 4. na 2 god. zatvora.
- 2667. PROGRES, Anči (Pavle)** - rođ. 01.01.1906. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda II. JA po ZPND čl. 3. t. 3. na zatvora.
- 2668. PROKOPJUK, Tajsija (Zamarij)** - rođ. 12.01.1875. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog Narodni suda Zagreb po ZPND čl. 2. t. l., čl. 3. t. 6., čl. ll. na 3 god. zatvora.
- 2669. PROSENJAK, Ankica (Pavle)** - rođ. 12.03.1928. u Križevcima. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 3, na 2 god. zatvora.
- 2670. PROTULIPAC, Katica (Petar)** - rođ. 01.01.1917. u Mrkom Polju. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. ll. na 4 god. zatvora.

(nastavit će se)

ODRŽAN XIII. KONGRES INTER-ASSA

Na sjeveru Njemačke, u Zinnowitzu, na baltičkoj obali, održan je od 10. do 13. lipnja 2005. godine XIII. Kongres Internacionalne asocijacije bivših političkih uznika i žrtava komunizma (Inter-Asso). Kongres je upriličen vremenski i mjesno s istodobnim održavanjem 9. Kongresa zemaljskih zastupnika za dokumentaciju DDR-ovske komunističke tajne službe – STASI i Zaklade za savladanje posljedica komunističke diktature DDR-a, uz sudjelovanje udruga žrtava komunizma i inicijativnih skupina za savladavanje komunističke prošlosti u Njemačkoj pod nazivom **Konac rata: Slobodu dobili – Slobodu izgubili.**

To je bila prilika da članovi Kongresa Inter-Asso čuju na koji način žrtve komunističke diktature u Njemačkoj savladavaju tu totalitarnu prošlost svoje povijesti, ali i zgoda da se članovi njemačkoga kongresa upoznaju s radom i stanjem u drugim državama bivšega komunističkoga sustava. Oba su kongresa održana u Hotelu Baltic u Zinnowitzu na otoku Usedom, u pokrajinji Mecklenburg-Vorpommern.

Nakon dolaska u odredište, svi smo zajedno odputovali u Muzej i spomen-područje Peenemünde. To je prostor bivšega industrijskog pogona za

Piše:

Jure KNEZOVIĆ

izgradnju poznatih V-2 raketa, koje su u vrijeme Drugoga svjetskog rata tamo izumljene i u ratnim operacijama upo-

trijebljene. U izlaganjima se mogao osjetiti ponos i tuga ujedno; ponos na njemački um koji je izumom tih raketa započeo razdoblje svemirskog istraživanja, u kojem je između ostalih sudjelovao i von Braun. Tuga, jer se tim proizvodom njemačkoga uma zadavala bol civilnom stanovništvu, koje nije bilo krivo za ratna razaranja i ciljeve u ek-

ZINNOWITZ - Predsjedništvo zajedničke sjednice. XIII. Kongres Inter-Asso i IX. Kongres državnih udruga za savladavanje posljedica komunizma

BERLIN - Brandenburška vrata. Predsjednik s izaslanstvima Hrvatske i BiH

spanzionističkoj politici. Bolna veza posebno je izražena u prikazivanju snimaka nacističkih logora oko pogonskog prostora V-2, u kojima su tavorili prisilni radnici iz istočnoeuropejskih zemalja. Ali isto tako bolno je bilo vidjeti da su na istom mjestu u istim logorima nakon 1945. dotjerani Nijemci, koji su pod sovjetskom upravom umirali od gladi i raznih bolesti, a da ih nitko nije pitao jesu li krivi ili ne. O судu uopće nije bilo govora. Osjetnička politika zatvaranja nevinih Nijemaca jasno govori o fašističkom karakteru komunističkih vlastodržaca.

Pozdrave nazočnima uputili su **Dirk Zache**, ravnatelj povjesno-tehničkoga informacijskog muzeja, a predavanje na temu Konac rata: Slobodu dobili – Slobodu izgubili držao je profesor političkih znanosti na Sveučilištu

BERLIN - na kupoli Reichstaga

Hamburg, Michael Th. Greven čije predavanje donosimo u cijelosti.

Početak je bio zajednički, te su se tom prigodom predstavili zastupnici Inter-Assa i to: predsjednik **Jure Knežović**, te izaslanici madžarske udruge gospoda **Vilmos Vasvári**, slovačke **Jozef Vicen** i rumunjske **Ticu Dumitrescu**. Predstavljanje je vodila dr. Anne Kaminsky, rav-

nateljica Zaklade za savladanje posljedica komunističke diktature DDR-a. Poslije kratkog izlaganja o stanju savladavanja u članicama Inter-Assa u cijelosti i kod pojedinih članica posebno, sudionici Zaklade za savladanje posljedica komunističke diktature DDR-a i udruga žrtava komunizma i inicijativnih skupina za savladavanje komu-

nističke prošlosti u Njemačkoj postavljali su pitanja, što je urođilo zanimljivom plodnom razmjenom iskustava.

Na Kongresu Inter-Assa, uz izvješće predsjednika Jure Knežovića, podnijeli su izaslanici članica svoja izvješća, iz kojih je bilo čuti da se stanje u zemljama-članicama od prošlog Kongresa nije poboljšalo, a u Bosni i Hercegovini do danas nije donesen zakon o pravima bivših političkih uznika niti zakon o lustraciji. Zbog toga je Kongres donio posebnu Rezoluciju upućenu parlamentu BiH, u kojoj se traži da parlament BiH konačno doneše zakon, jer je u svim drugim državama bivšega komunističkog sustava takav zakon donesen i odšteta isplaćena ili se isplaćuje.

Sljedeći Kongres Inter-Asso održat će se u listopadu 2006. u Budimpešti, čime će izaslanici Kongresa aktivno sudjelovati u državnim manifestacijama Republike Madžarske u slavlju i spomenu na Madžarsku revoluciju iz 1956. u kojoj se narod pobunio, slično kao i 1953. u DDR-u, protiv komunističke i tuđinske vlasti.

«KRAJ RATA. SLOBODU DOBILI – SLOBODU IZGUBILI»

(U cijelosti objavljujemo predavanje prof. Michaela Th. Grevena, profesora političkih znanosti na Sveučilištu Hamburg, pod naslovom Kriegsende. Freiheit gewonnen - Freiheit verloren (Kraj rata. Slobodu dobili – slobodu izgubili), koje je održano na 9. kongresu zemaljskih zastupnika za dokumentaciju Državne sigurnosti DDR-a (Stasi) i Zaklade za savladavanje SED-diktature u zajednici udrugama proganjениh i Inicijativama za savladavanje, kojem su se pridružili i članovi XIII. Kongresa Inter-Assa, u Zinnowitz auf Usedom, 10. lipnja 2005.)

*

O „kraju rata“ bilo je tijekom zadnjih tjedana oko 8. svibnja u Njemačkoj i u nekim drugim zemljama puno govora. Ponekomu je mlađem novinaru vjerojatno izgledalo „zanimljivo“, da se taj „povijesni datum“ u SAD-u službeno skoro ignorirao, da nije bilo službenoga slavlja s govorima i gestama značajnih državnika, da nema veterana, kao na tribinama na Crvenom trgu, koji ističu svoje ordenje. Vjerojatno se također i u Japanu prešlo preko toga datuma – u Japanu gdje se, nakon očekivanog kraja ovog od strane

Piše:

**Michael Th. GREVEN,
Sveučilište Hamburg**

Nijemaca započetog *Svjetskog rata*, tek moralno baciti prve atomske bombe na dva velegrada i civilno stanovništvo te se stotinama tisuća mrtvih i unakaženih trebalo naznačiti „novu epohu“ rata i svjetskog poredka koji traje do danas.

„Kraj rata“ kojega smo se službeno sjetili u Njemačkoj, Rusiji i većem dijelu Europe, sastojao se od službene kapitalucije Vrhovne komande Wehrmacht-a 7. svibnja u Reimsu (Francuska), a koja je, gledano s međunarodnog prava, okončala „ratno stanje“ između Njemačkog Reicha i savezničkih snaga 8. svibnja, dok je vlast prešla u ruke okupacijskih snaga 9. svibnja s djelovanjem od 0,01 sati. Na molbu sovjetskoga vojnog vodstva, koje je već nazočilo potpisivanju u Reimsu 7. svibnja, nekolicina sudionika odletjela je u Berlin gdje je ceremonija ponovljena 8. svibnja u Karlhorstu – tako da samo za taj međunarodnopravni čin

postoje dva datuma. Za ljude, kako za civile tako i za vojnike obiju strana, taj *konac rata* bio je u prvom redu subjektivni doživljaj, koji se neovisno od navedenih datuma već puno ranije mogao dogoditi – ili se još moglo na nj čekati; također i iz stvarno međunarodnopravnog konca rata početkom rujna 1945. Isto individualno i subjektivno kao u filmu „Moj rat“ **Harrieta Ederu**, u kojem njemački pripadnici Wehrmacht-a 1939.-1945. nakon 50 godina komentiraju svoje ilegalno i vlastitim kamerama snimljene snimke, isto individualno i subjektivno označavaju pojam „konac rata“ već prema mjestu, vremenu i subjektivno-emocionalnom značenju sasvim različitim biografskim točkama sjećanja.

Premda se iz perspektive povijesne znanosti smatra kako su Nijemci jednostano i suludo započeli i prouzročili tzv. „Drugi svjetski rat“ koji je uzročnik svih kasnijih zločina i zala, to ne znači da je u subjektivnom doživljaju pojedinaca njegovim svršetkom završilo ono najgore.

Prije nego dođem do toga, moram reći ono što se često prikrieva u ovakvim slučajevima, u kojima je u međuvremenu

nastala opasnost gole ritualizirane pogodenosti – posebno kasnije rođenih – postala preosjetljivom: rat, takoder Drugi svjetski rat, to temeljno zlo koje je odnijelo više od 55 milijuna života, razorilo zemlje i dalo pokriće za ljudske zločine koji su po razmjerima i intenciji jedinstveni, taj do tada najstrašniji od svih ratova nije bio za sve ljudi jednak strašan doživljaj. Za mnoge, posebno za mlade ljudi, na samom je početku to bio euforično proživljeno vrijeme zauzimanja tuđih zemalja i individualnog uspeha, upravo „pustolovni rat“ sa svojim muškim savezima zajedničkih doživljaja prijateljstva, s fascinacijom tehnikom od strane vozača tenka ili podmornice, čak i pilota, koju nikada ne bi doživio mali službenik ili radnik.

U domu roditelja moje prve žene, koji su nakon rata zahvaljujući osiguravajućoj agenciji postali imućni, stajale su u sedamdesetim godinama na ormari u dnevnom boravku u srebro uokvirene slike djedova i slika moga tasta u dočasničkoj odori uz osedlana konja; on je bio pobočnik pri divizijskom stožeru u okupiranoj Francuskoj; u pozadini slike vide se dijelovi lijepo vlastelinske kuće. „Otat si nakon rata nije nikada mogao priuštiti jahanje ili posjedovanje konja, jer je radio dan i noć da bi vama sada omogućio...“ običavala je punica reći.

Bar zapadni Nijemci među nazočnima znaju i sjećaju se, kako je ovaj subjektivni „pustolovni rat“ nakon završetka s mili-junima svešćica u kojima su većinom tiskane uljepšane uspomene ratnih vitezova, postale unosnim poslom u kolodvorskim knjižarama ali i prve neslužbenom i široko učinkovitom „kul-turom sjećanja“ zapadnonjemačke poslijeratne povijesti. I to pripada vrsti kraja rata i tek kasnije i do danas malo razdijeljenoj poslijeratnoj njemačkoj povijesti, o kojoj malo ili ništa znamo, kao ovaj subjektivni „pustolovni rat“ koji nije bio samo doživljaj kasnije naseljenih Nijemaca u Zapadne zone, nego je morao biti i u ljudi koji su živjeli u sovjetskoj okupacijskoj zoni i kasnjem DDR-u. Kako je to problematično subjektivno naslijede iz vremena od 1939 do 1945., gledje službenog antifašizma i u uvjetima represivne političke kulture, štoviše cenzure, u DDR-u moglo doći do izražaja. Sve što si ja kao znanstvenik mogu predočiti, sažeо bih u kratku formulu: Potlačeno i potisnuto ne znači da je postalo zaboravljeno ili neučinkovito. Možda postoji neki podzemniji put posredovanja ili dodavanja subjektivnog „pustolovnog rata“ od otaca ili djedova unucima, koji se danas okupljaju u desničarskim druženjima i krugovima protiv stranaca?

Kao što je iz povjesničarske perspektive početak rata bio uzrok i temeljno zlo,

Sovjetski vojnici zlostavljavaju njemačku ženu

tako službeni konac rata znači samo preduvjet i šansu za preokret ka boljem. Mi znademo ili si možemo predočiti kako su u godinama nakon rata i razaranja mili-juni ljudi na to vezali nade. „Sloboda“, ova velika i u povijesti često zlorabljeni riječ u kojoj se istodobno i neprestano vežu ljudske nade i socijalni pokreti u parolama, pjesmama i programima, ne stoji, po svemu što znamo iz dokumenata i priča, 1945. i u prvim godinama potom, u središtu subjektivnih doživljaja mnogih ljudi. Kako znademo iz mnogih ispitanja javnog mnijenja koje su provele okupacijske snage u zapadnim okupacijskim zonama, odmah nakon svršetka rata i godinama potom, „oslobodenima“ se osjećao vrlo malen broj njemačkog stanovništva, dok je izravni osjećaj većine mogao biti sasvim nepolitičan; da je rat svršen, da se preživjelo i tuguje za mrtvima, ali briga za nestalima stajala je u prvom redu izravnih poslijeratnih doživljaja.

Milijuni ljudi imali su uz to i druge, više svakodnevne brige a, prije svega žene, s masovnim prijetnjama nasiljem ili, točnije, prijetnjama odnosno doživljajem silovanja – kako su tu mogle čutiti osjećaje slobode? Pred njima, muževima, ženama i djecom stajahu zime gladi 1945./46. i 1946./47., prije svega u velegradovima, kada je prehrambena razina, mjerena u „kalorijama po glavi“, znatno pala ispod razine u posljednjim ratnim godinama, kad je u ledenim zimama npr. u Hamburgu trećina stanova, a prije svega privremenih smještaja, ostala bez grijanja, kada se proširio glad i tifus a stotine su smrzle na spavanju.

S jedne strane, politički misliti znači konkretne uvjete stvarnog života i alternativne mogućnosti apstraktno uskladiti s

pojmovima kao «sloboda», «jednakost» ili «tolerancija» i «solidarnost», znači dakle smisleno-praktične doživljaje pojedinaca, štoviše, njihovu individualnost transcendirati, ali mora s *druge strane* značiti, ne zaboravivši normativnu perspektivu, da samo u jednoj životno-relevantnoj točki za sve ove pojmove vrijednosti u praktičnom kao i u teoretskom može biti ishodište: da konkretni pojedinac sa svojim pravom na sreću i svojim neotuđivim pravom samoodređenja može odrediti u čemu se one izravno nalaze.

Upravo kao politolog po zanimanju moram se stalno prisjetiti, da je veliki, apstraktni pojam «sloboda» teoretski refleksivni pojam. Normativno-teoretski refleksivni pojam kojim se u prvim začetcima od Antike posreduje praktično i problematično – preko kršćanske objave Božje slike i Spasenja, ova se jezgra naše zapadne civilizacije konačno, od ranoga zapadnoeuropejskog novog vijeka, uz mnoge lomove, razvila u univerzalistički normativnu jezgru naše zapadne civilizacije unatoč udarcima na koncu se ipak danas razvila u univerzalno pravo bez konkurenčije. Dakle, teoretsko-refleksivni pojam koji vrijedi ponovo promisliti, ako hoćemo konkretno odrediti položaj ljudske «slobode» u specifičnoj povjesnoj situaciji i razumjeti u konkretnom vremenu.

Jer «sloboda» bi ostala lošim apstraktnim pojmom, o kojem bi znanost kao i politika rado govorila i apstraktnim ostavila, ako ju se ne bi primijenilo u smislu «slobode», u «liberties and rights», u smislu najstarije europske tradicije od Magna Carte iz 1215 u Engleskoj. «Liberties and rights», negativne i pozitivne slobode, dakle slobode o nečemu i slobode ili pravo do ili na nešto – tek konkretiziranje ovoga u praktičnom životu čovjeka govori za pojedinca o kvaliteti političkog režima, govori nešto o stanju slobode i vladavine.

U uređenom svijetu stoje na početku povijesti naše slobode «liberties» Magnae Cartae kao odozgo date slobode; one su jamačno time privilegije, u ovom slučaju privilegije koje «King John» (vladao od 1199. do 1216.) nedragovoljno priznaje svojim napadnim barunima, ali razumljivo ne svim svojim podanicima. Za pojam i povijest slobode iz toga se dadu izvući dva poučka: Stvari gospodari ne jamče slobode bez povoda i pritska, a slobode koje ne vrijede za sve jednako, de facto su privilegije manjine.

Ako pomislimo na povijest DDR-a s tzv. «pravom putovanja u nesocijalističko inozemstvo» (?), imamo markantan primjer toga preduvjeta oduzimanja (ljudskog) prava na slobodu kretanja za sve. Tek kada je to pravo bilo oduzeto

svima, moglo se nekima priznati kao privilegija i povlastica.

Ali gledano načelno i na temelju povijesti građanskoga slobodarskog pokreta i moderne ustavne države, negativne slobode u područjima privatne autonomije pojedinca, temelje, u pravu i zbog ustava kroz zamjenske organe na temelju posebnih zakona smiju zahvatiti: u biti opet nalazimo listu tzv. «temeljnog prava» u ustavnim člancima 1.-20. – a ako se tomu ima nešto prigovoriti, onda je to manje na pravu nego na višegodišnjoj njegovoj primjeni i praktičnom ograničavanju putem posebnih zakona i upravne prakse. Odavno već nije stan nedodirljiv, tajna pisma i telefona izgleda izbušenom, ponkad zlorabljenog ogledom na njemačku povijest tako vrijedno pravo političkog azila, praktično je pod pritiskom masa snažno ograničeno.

Budući da se može javno reći i kritizirati bivša Zapadna i današnja ujedinjena Njemačka, mora se nastojati na diferenciaciji političke prosudbene moći, koja upućuje na razliku i pogreške ustavnih normi pojedinačno u odnosu na njihovo bitno nijekanje u diktatorskoj nepravnoj državi. Na to se treba još vratiti.

Ostaje nam još na početku dotaknuti se povijesti pozitivne slobode, slobode političkog samoodređenja. Ona je jamačno starija, prvotna sloboda, a s njom počima u šestom stoljeću prije Krista povijest moderne politike, isto kao i povijest demokracije. Temeljna misao je ovdje opiranje samovoljnoj, na nasilju utemeljenoj ili naslijednoj vladavini pojedinca odnosno manjine, prije svega protiv ozakonjenja vladavine međusobno izravnanih «građana». Na početku je postojao napet odnos obiju ideja kolektivnog samoodređenja i izmjeničnog priznanja kao izjednačenih građana – a onda, kad bi posljedni došao u loš položaj, moglo se zamjensko pravo avangardističkih elita na primjeni kolektivnog samoodređenja svih razviti u totalitarnu partijsku diktaturu.

Kao preteča slobodarske ustavne države i gradanske demokracije ali i totalitarne partijske diktature, stajala je na početku intelektualna nesklonost tradiciji i tradicionalnoj legitimnosti, dakle predodžba da se tako mora stalno biti protiv, kao što je bilo i da ne može biti drugačije, jer su tako odredili priroda ili bogovi. «Svijest mogućeg», kao što je **Christian Meier** nazvao otkriće kontingenčije kroz Grke kao preduvjet «političkog izuma», ne znači ništa drugo nego ljudska spoznaja, da su «država» i «društvo» proizvod njihovih postupaka – i da oni zbog toga mogu drugačije izgledati, nego što su sada. Spoznaja, da ljudi stvaraju svoju povijest, da toga nisu bili svjesni, ali da u budućnosti «povijest» svjesno stvaraju, oblik i sadržaj «države» i

«društva» mogu preoblikovati prema određenim načelima, bila je na početku onoga intelektualnog i socijalnog pokreta, koji je na koncu skončao u zahtjevu za totalitarnom partijskom diktaturom i vladavinom gerontološke muške klike sa svemogućim vodom na čelu. S politološkoga i organizacijsko-sociološkog gledišta nije slučajno, da ovakvi pokreti s totalitarnim programima i zahtjevima skoro bez iznimke završe u osobnoj diktaturi pojedinca, jer nauk bezuvjetnog prava na istinu ne podnosi bilo kakav kolektivni i stoga neminovni pluralistički diskurs 'posljednje' instance tumačenja. Zbog toga se načelno mora negirati pluralizam, svako odstupanje kao hereza, svaka kritika kao nelojalnost, a svaka oporba kao politički neprijatelj nasilno savladati.

Od Grka otkriveni, preko povijesti republikanizma slobodnih gradova gornje Italije do američke deklaracije o neovisnosti i donošenja ustava, pa onda preko građanskih revolucija i slobodarskih pokreta 17. – 19. stoljeća, te preko pokreta neovisnosti dekoloniziranih država naših dana, misao vodilja kolektivnog samoodređenja je u formi i cilju političkog općeg bitka a bila je temeljna istomjerno

tak slobode. Jer ne može biti «slobodno društvo», svejedno zvalo se 'socijalističko', 'komunističko' ili bilo kako, u kojem pojedinac nema individualne slobode – one ostaju svagdje i stalno mjerilom po kojem se moraju mjeriti politički režimi.

«Slobodu dobili – Slobodu izgubili» moto je programa ovoga skupa u sjećanju na ambivalentna iskustva ljudi odmah nakon 1945. Što se tiče pozitivnih sloboda političkog samoodređenja, svi su ljudi u četiri zone nakon konca rata podpali najprije pod tuđinsku vlast vojnih okupacijskih zona i njihovih vlada. Tamo, u tim zemljama, bilo je glasova, zbog gorkog iskustva dva svjetska rata koji su potekli iz Njemačke, da se oduzme zauvijek i u cijelosti pravo njemačkom narodu na političko samoodređenje; ali, što je bilo puno važnije, kako se brzo uvidjelo, bila je činjenica, da su u negativnoj koaliciji protiv **Hitlera** samo s mukom zapretane političke i svjetonazorne razlike u cijelosti izbile na vidjelo, da se, kao što se jedan od odlučujućih političara **Winston Churchill** već 1945. izrazio, spušta «željerna zavjesa» između liberalno-demokratskog Zapada i pod sovjetskim utjecajem i sve više pod izravnom sovjetskom vladavinom dospjeli Srednje i

Kolona njemačkih izbjeglica

za slobodarske ustavne države kao i za pokušaje u 20. stoljeću preko partijskih diktatura stvaranja temeljnog revolucioniranja svi ljudskih odnosa, štoviše stvaranja novog tipa čovjeka u obliku «razvijene socijalističke osobe».

Glede ove u ustavnim državama i modernim diktaturama zajedničke i u stanovitom pogledu zavodljive ideje, da ljudi mogu sebe i svoje političko društvo konstruirati slobodno po vlastitim načelima i samoodređenju, dobiva već rečeni položaj garantirane «liberties», dakle temeljnoga i ljudskoga prava pojedinca fundamentalno značenje: gdje se pravo na kolektivno samoodređenje nametne temeljnom pravu pojedinca, makar i za više političke namjere i ciljeve, tu se zakoračilo na put diktature i gubi-

Istočne Europe.

Realna povijest svima vam je poznata i ovdje ne treba ponovno o njoj govoriti. Važnijom mi se ovdje čini tema, kako djeluju i kakva su posljedična djelovanja nastalog tumačenja pedeset godina političke i kulturne razudbe naše povijesti. Moj je dojam da se ovdje moramo čuvati jednostavnog shematsizma, prije svega od nezadrživog pojednostavljenja usporedbe jedne istočne i jedne zapadnonjemačke koherentne svijesti.

Puno važnije je da bi se time DDR-diktaturi s njezinim totalitarnim zahtjevom na isključivo i opravdavajuće pravo tumačenja povijesti navodno na znanstveno utemeljenu politiku i iz toga proizašlih posljedica, čime bi joj se naknadno potvrdio uspjeh koji ona praktično

nikada nije imala. U znanosti, ali više u medijima i nekim nedjeljnim političkim govorcijama, istočnonjemačkom stanovništvu ne biva dovoljno ukazano na razliku između uistunu totalitarnog zahtjeva SED (komunističke partije DDR) i njihove vodeće klike, te iz toga izvedene – to ovdje nazočnim žrtvama i stradalnicima ne moram posebno reći – perfidne i brutalne represije i nasilja nad skupinama i pojedincima i ideološkog i socijalizacijskog uspjeha. Ta je politika bila samo u tome uspješna, da se – oslonjena na vojsku i tajne službe sovjetskoga 'bratskog naroda' – uspjela desetljećima održati na vlasti, nakon što je poslije faze etabliranja partijske diktature sovjetskoga tipa do početka pedesetih godina isključila svaki politički i društveni pluralizam. Ali da je za vrijeme ove faze tisuće progona i zatvorila, mnoge od njih nakon 1945. i po drugi put, koristeći se nacističkim zatvorima i logorima, da su

izgradio stvarni «zid» sa zapovjedi odstrjela, samostrijeljajućim napravama i minskim poljima kroz sredinu Berlina i Njemačke, ali i sredinom mnogih obitelji i prijateljskih, a moramo dodati i ljudskih veza?

Da, mora se – kako mi se čini, mora se mlade na Zapadu više nego na Istoku upoznati s gubitkom slobode i stvarnim karakterom DDR-ovskog režima. Pri tome nakon rečenoga mora i na Istoku biti puno više diferencijacije i stupnjevanja svijesti i političke prosudbe, nego što inače reflektira crno-bijela usporedba Istoka i Zapada. Stotine anketa i trenutnih snimaka javne svijesti daju naravno znanstvenom promatraču takvu diferencirani sliku, iz čega se ne može zaboraviti diferencija prosječne agregatne svijesti između Istoka i Zapada. Da bi se raspoznalo ovo apstraktno razmišljanje u njegovome političkom i socijalnom značenju, moramo biti načistu, da upravo

većine ispitanika u zapadnim zonama i poslije Žapadnoj Njemačkoj; naprotiv više od polovice ispitanika do sredine pedesetih godina, na pitanje je li im ikad bilo bolje nego danas, s obzirom na godine 1933.-1939. odgovorilo je s «da». Zahvaljujući poboljšanju standarda i boljoj socijalnoj sigurnosti, ove su se vrijednosti u drugoj polovici pedesetih godina smanjile, ali one nam objašnjavaju, zašto je mojoj generaciji iz šezdesetih toliko stalno da umjerenu službenu sliku Savezne Republike Njemačke u rasprama o povijesnome i političkom sjećanju na 1945. naknadno prikažemo kao «oslobodenje», a ne kao «kapitulaciju», «njemačku katastrofu» ili samo neutralno kao «slom».

Kad je savezni predsjednik **von Weizsäcker** 8. svibnja 1985. u svom govoru prvi put u Bundestagu progovorio jasnim i dirljivim riječima o «Danu oslobođenja», moralno je to mojoj generaciji obzirom na zapadnonjemački konflikt prikazivanja izgledati kao pobjeda normativno i politički pravog gledišta. Od tada ovaj je govor stostruko citiran u školskim knjigama i govorima, upravo službeno stiliziran u državnopravni dokument.

Ali tko je primjetio u pomirbi o ovoj povijesno-političkoj pobjedi tada i od tada njemačkopolitičku suprotnost koja od toga dana smjera, da ritualni govor za 8. svibnja i 17. lipnja moraju šizmatički drugačijeispasti. Ovdje zapadnonjemačko oslobođenje 8. svibnja, tamo istočno njemačko ugnjetavanje 17. lipnja – obadva nisu ušla u zapadnonjemačku svijest skupa i ne istodobno. Do jeseni 1989. moglo je to još i vrijediti, čak taktički prihvataći i smatrati mujdrom u svjetlu istočne strategije «pričišćavanje promjenama», koja se povezivala s **Willyjem Brandtom**. Uza sve načelne simpatije, ja sam sedamdesetih spadao u levcu koja je podjelu Njemačke i postojanje dviju država prihvaćala kao faktum, ali se osjećala posramljrenom načinom na koji se zapadnonjemačka vlada ophodila, ili bolje reći, izbjegavala ophoditi prema istočnonjemačkim disidentima i čitavom sovjetskom vladavinskom sustavu.

Politički represivni karakter vladavine sovjetskoga tipa koji je mrzio ljudske slobode i prava za me je još kao učenika i gorljivog čitatelja tzv. renegatske literature – kao što je glasio komunistički bojovni pojma za romane **Manesa Sperbera**, sustavno-kritično djelo **Milovan Dilasa** ili mnogih drugih bivših komunista – od rane mladosti bilo jasno, a od događaja u Madžarskoj 1956., u Pragu 1968. i konačno preko **Jaruzelskoga** u Poljskoj izjavljeno izvanredno stanje protiv slobodarskog pokreta vođenog Solidarnosti, učvrstilo je u meni stav: ovako nisam zamisljao svoj mladenački «demokratski socijalizam». Onda je trajalo od 1989. do ovogodišnjeg

Njemačke izbjeglice u višegodišnjem nužnom smještaju

tisuće nestale u sovjetskim logorima bez traga i zauvijek, a nemali broj u mnoštvu nelegalnih smrtnih presuda i smaknuća – to sve ne prikazuje tako željni i propagandistički naglašavani legitimistički uspjeh SED-a, nego naprotiv razmjer nesuglasja i otpora koji je bio na početku i dok se na neki način mogao artikulirati.

Moramo li podsjetiti na 17. lipnja (1953.), na dane prije i poslije, na prosjede ne samo u **Staljinovoju** aleji u Berlinu, nego u mnogim gradovima i pogonima na mnogim mjestima u DDR-u – na valu represije poslije? I konačno moramo podsjetiti, da je DDR u drugoj polovici pedesetih protiv stalno rastućeg masovnog bijega svoga stanovništva, ne znavši si drugačije pomoći, na postojećoj «željeznoj zavjesi» represija i cenzure

velike moralne i političke prosudbe o zločinačkom karakteru DDR diktature na Istoku kao i na Zapadu do danas polučuju kontroverze.

Ovdje se moram vratiti na već rečene činjenice, koje se ja i moju biografiju ove rastrganosti a istodobno pripadnosti jednoj strani, jednostavno ne mogu oslobođiti, moram govoriti o sebi i svom iskustvu koje se od 1989. promijenilo i također uspomene naknadno drugačije osjetiti. To želim, gledano iz moje zapadne perspektive, pokazati na primjeru koji izravno suvisi s našom današnjom temom «Slobodu dobili – slobodu izgubili».

Već sam rekao da nakon 1945. «Sloboda» odn. «oslobodenje od nacionalnog socijalizma» nikako ne odgovara svijesti

Zračni most nakon sovjetske blokade Zapadnog Berlina

govora saveznog predsjednika Köhlera za 60. obljetnicu, dok su se različite njemačka iskustva na temu «Slobodu dobili – slobodu izgubili» pojasnila, a izgleda mi da je javna kritika izravnjanja istočnonjemačkog i zapadnonjemačkog iskustva ovog političkog sjećanja potisnula u pozadinu recepciju pozornosti. Rado bih znao, je li i kako su shvaćeni i vrednovani ovi u Istočnoj Njemačkoj sigurno primljeni kao problematični i 'neoliberalni' odlomci ovog novog poteza misli u Istočnoj Njemačkoj.

Danas, 15 godina nakon 1989., leže za svakoga tko želi znati i vidjeti otvorene strahote i ne uvijek suptilan teror koji su nakon 1945. morali iskusiti više od jedne generacije *neoslobodenih* istočnih Nijemaca. Je li čudno, je li u svjetlu komplikirane zapadnonjemačke povijesti «savladavanja prošlosti» iznenajuće, da ima toliko puno onih koji za to ne pokazuju zanimanje? Upravo Zapadni Nijemci trebali bi se nakon svojeg iskustva čuvati oholosti i prebrzog osuđivanja. Nema razloga da kao zapadni Nijemac šutim o povijesti diktature i ljudskim pravima u DDR-u jer se to tiče svih: kao prvo, jer ovdje nisu pogodeni partikularna nego univerzalna načela časti i slobode, a onda, jer se radi o zajedničkoj budućnosti. Za njih je nepodnošljivo i skriva dodatni politički eksploziv, da tisuće korisnika i karrierista bivšega sustava danas bez problema nastavljaju svoje karijere ili gutaju visoke mirovine, dok obratno još uvijek brojne skupine žrtava moraju moliti za umjerenou priznanje svojeg statusa i odštetu. Nije utjeha ako slučajno ovih dana pročitamo u novinama da je Kölnska kotarska vlada upravo nakon šezdeset godina priznala status

zahtjevi. K tome dolazi, što sam označio usudom, nepredvidiva tendencija žrtve nasilne diktature u DDR-u poniziti političko-moralno kao 'žrtve drugog razreda'.

Tamo gdje se to događa, radi se po meni o moralnom skandalu, jer mi se – gdje on nađe ulaz u pravnu ili administrativnu praksu – kao građani moramo na koncu svi osjećati odgovornima. Može se prihvati, u usporedbi s totalitarnim režimima prošlog stoljeća, da se više nagašavaju razlike nego zajedništvo, mogu također biti dobri razlozi, koji posebno ističu nacionalsocijalistički pokušaj ubijanja i istrebljenja europskog židovstva, ali ovo povjesno diferenciranje dogadaja u cijelosti politički i moralno ne mogu opravdati shvaćanje i poštovanje individualne patnje kroz progon, uhićenje i sustavno razaranje cijelih biografija, kroz perfidne «mjere rastakanja» glede sustavne i dugotrajne povrede ili oduzimanja vaših ljudskih prava, pa zbog toga individualne žrtve složiti na neku vrstu rangliste tek na drugo mjesto.

Policjske snage u borbi protiv ustanika 17. lipnja 1953.

ubijenim «Edelweispiratima» kao «Progonjenima od nacističkog režima». Povijest žrtava i proganjениh od strane nacističkog režima traje predugo i djeleomično još do današnjeg dana s nezadovoljavajućim učinkom kroz sudove, politiku i javnost, posramljujuće i tišteće dugo.

Od 1989. nastaje ovdje problem koji, kako mi se čini, za pogodene izgleda osobnim osudom. Ne samo da morate proživljavati kod politike, sudova i uprave slična paralizirajuća iskustva kao i žrtve nacionalsocijalističkog nasilja, nego je nažalost neizvjesno hoće li i kad će biti bar donekle zadovoljeni vaši pravedni

šteta i ljudska muka pogodenih pojedinaca ne razlikuje se više po tipu režima – jer koga su zatvorili u Buchenwald povrijedivši njegovo pravo ili štoviše ponizili ga i mučili, tomu je svejedno je li to bilo prije 1945. ili poslije 1945. i je li se to dogodilo pod znakom kukastoga križa ili srpa i čekića.

Kao bivši progonjeni i individualne žrtve zasljužujete svi jednak naš respekt, priznanje vašeg statusa i onu mjeru odštete koja vas makar u materijalnom smislu zadovoljava. Pravednost iznad toga ne može ionako dati politika ili ministarstvo pravde.

(Preveo: Jure Knezović)

MOJE SJEĆANJE NA SVIBANJ I LIPANJ 1945. (II.)

Putem do Celja nismo imali prilike sresti se s partizanima. Primjetili smo da nas prate i da se kreću po brdima iznad ceste, ali se nisu usudili napasti. Kraj silnog oružja koje je ležalo uz cestu i mi, civili, mogli smo se, u slučaju potrebe, naoružati. Za svaki slučaj, ja sam našao jednu dobру pušku, pa sam je stavio na kola, neka se nađe. Jedan od naših suputnika je ispočetka stalno šutio. Nakon nekog vremena sam ustavio da ne zna hrvatski, bio je to jedan njemački vojnik, koji se presvukao u civilno odijelo. On je bio seljak iz okoline Hamburga, a smatrao je, da će kao civil prije stići do svoje kuće. Služio je u jednoj protuavionskoj jedinici. Nadam se da je sretno stigao kući...

Spavanja noću više nije bilo, zapravo spavalo se pokraj ceste, kad je bio zastoj zbog zakrčenosti.

9. svibnja - srijeda

Oko 23 sata stigli smo u blizinu Celja. S lijeve strane ceste, koja vodi prema Celju, nalaze se željeznički kolosijeci. Taj dan su svi kolosijeci bili zatrpani vagonima, od kojih je veći dio bio u plamenu. Vjerojatno ih je zapalila vojska u povlačenju. Odsjev vatre bio je tako jak, da se vidjelo kao po danu. Kolona se zbog zakrčenosti ceste jedva pomicala. **Milivoj** i **Ante** su saznali da u jednom vagonu, koji još nije bio zahvaćen plamenom, ima mesnih konzervi i razne hrane. Otišli su do tog vagona i donijeli dvije kutije mesnih konzervi. Kratko vrijeme nakon toga, vatra je zahvatila još neke vagone. Tada se dogodila strašna eksplozija: u jednom od zapaljenih vagona nalazila se municija. Ja sam u tom času hodao s lijeve strane kola, a tlak eksplozije me podigao i prebacio na desnu stranu kola. Kočijaš, koji je sjedio na kolima, ostao je bez glave. Konji su podivljali. Jedan čovjek je smirio našeg konja. Svuda naokolo bilo je mnogo poginulih, a još više ranjenih ljudi. Očekivali smo da će doći do drugih eksplozija, jer je vatra zahvatila još vagona, pa smo potrčali da se zaklonimo iza jedne uzvisine. Jedan od naših suputnika doveo je za nama i naša kola. Naša grupa, osim kočijaša, koji je poginuo, prošla je prilično dobro. **Simo** je dobio jedan tupi udarac u koljeno. Dok smo trčali, da se sklonimo iza spomenute uzvisine, Milivoj je urlao da

Piše:

Antun ŽIVKOVIĆ

je ostao bez noge. Ja sam ga upitao, kako može trčati, ako nema noge? Tek onda je shvatio da još ima nogu. Kad smo se zaustavili, ustanovili smo da mu je konj stao na nogu. Jasno se video otisak potkove. Ante, **Danče** i ja smo, hvala Bogu, prešli bez i najmanje ozljede.

Iza te uzvisine skupljali smo ranjenike. Šimo se zbog ozlijedenog koljena nije mogao kretati, pa smo Danče i ja pregledavali ranjenike. Šimi smo opisali kako je koji ranjen, pa je on prema tome zaključio tko od njih ima sanse da preživi. Tih je bilo malo. Preživjele smo utrpavali na kola, koja su onda ranjenike odvozila u celjsku bolnicu. Konačno smo i na naša kola ukrcali trojicu ranjenika i Šimu, pa smo među posljednjima krenuli do bolnice.

Kad smo ušli u Celje, vidjeli smo da su ulice okičene zelenim slavolucima,

nisu usudili pregledati kola u kojima je, ispod ranjenika, bilo nešto oružja, koje smo ranije putem kupili. Nakon kraćeg razgovora, pustili su nas da prodemo do bolnice, gdje su časne sestre i jedan svećenik, preuzeли još žive ranjenike. Jedan ranjenik na našim kolima je putem umro.

Čim smo istovarili ranjenike, napustili smo brzo Celje i krenuli na cestu za Dravograd. I ova cesta je bila puna raznih kolona, vozila i kola. Da bi zbrka bila veća, pojavila se je iz jedne sporedne ceste kolona njemačkih kamiona. Oni su se bezobrazno gurali i zauzimali cestu. Oni su svoje oružje uglavnom pobacali, ali naša bijedna kola i pješaci morali su se skloniti da ih kamioni ne zgaze. Polagano, ipak se napredovanje nastavilo. Spavanja noću nije bilo, nego, kao što sam već prije napomenuo, spavalo se, kad je kolona zapela i kad je morala stati. Uz naše, hrvatske kolone, primjećivale su se i skupine četnika i Crnogoraca.

U nedjelju, 13. svibnja navečer, stigli smo u Slovenjgradec. Kolone su slabo

Na maršu smrti pod partizanskim nadzorom

Titovim slikama (onda još nisam znao, da je to Tito) i komunističkim zastavama. U jednoj ulici, pred nama, pojavila se skupina od desetak partizana. Svi su bili naoružani automatima, koje su uperili u nas. Objasnili smo im da smo civilni i da vozimo ranjenike. Na to su nam naredili, da svi pratitelji kola dođu naprijed. Ja sam se prijavio kao pratnja. Pitali su imamo li oružja, a mi smo odgovorili da nemamo. Oni se ipak

napredovale, pa smo odlučili tu prenoći. Legli smo na pod ispred izloga jednog dućana, koje je bio prazan, i tako smo spavali stisnuti jedan uz drugog. Od stanovnika nismo vidjeli nikoga, jer su se svi zatvorili u svoje kuće.

14. svibnja – ponedjeljak

Ujutro smo krenuli prema Dravogradu. Pred nama su se vodile jake borbe između naše vojske i partizana.

Naše postrojbe, iako nisu bile organizirane, hrabro su napadale partizane, koji nisu propuštali naše kolone preko mosta u Dravogradu. Vidio sam da su naši vodili poveliku skupinu zarobljenih partizana. Kad smo se svojim kolima približili Dravogradu i mi smo se našli pod strojničkom vatrom. Partizani su ipak uspjeli zadržati kontrolu mosta, pa kola nisu mogla dalje. Oni su žestoko pucali po koloni, te smo nas petorica skrenuli u šumu kraj ceste. U toj pucnjavi izgubili smo naša kola, koja je kočijaš samo tjerao dalje. Nas petorica penjali smo se po nekom brdu lijevo od Dravograda. Dok smo prolazili kroz šumu, rafali iz nečijih strojnice šišali su po lišću iznad naših glava. Kad smo sjeli da se malo odmorimo, jedan metak zabio se u zemlju, tik do moje noge. Kroz šumu su prolazile i druge skupine ljudi. Svi su se kretnali prema zapadu, jer smo svi znali da je na toj strani Austrija.

Negdje kasno navečer 14. svibnja stigli smo do jednoga velikog polja. Nisam mogao odmah ustanoviti kako je veliko to polje, ali je na polju gorjelo tisuće vatri, pa sam imao dojam da smo stigli do jednoga velikog, osvijetljenog grada. Od drugih koji su prije nas stigli na to polje, saznali smo da se nalazimo pred Bleiburgom i da se pred nama nalaze Englezima. Ja sam u naprtnjači imao bocu nekakvog pića (bocu sam vukao sa sobom još iz Zagreba), pa smo zaključili da treba nešto popiti u čast susreta s Englezima. U boci je bio vermut, pa smo s nekoliko gutljaja nazdravili za naš dolazak do zapadnjačke vojske.

Sva sreća, da nije bila hladna noć, pa smo stisnuti jedan uz drugog, odspavali do zore.

15. svibnja - utorak

Čim se razdanilo, mogao sam vidjeti gdje se nalazimo: bili smo blizu šume, ispod planine s koje smo se sinoć spustili. Pred nama se prostiralo se ogromno polje, a na polju nepregledno mnoštvo naroda. Bilo je tu vojnika, civila, žena, djece, a vidjelo se mnogo kola s konjima. Ovdje su se sakupile sve one silne kolone ljudi koje su tražile spas pred partizanima. Ljudi su međusobno razgovarali, nagadajući kako će nas Englezzi prihvati, hoće li nas zaštititi. Očigledno, nitko nije znao što će biti dalje... S jedne strane bile su planine i šuma, a s druge strane Englezzi, koji su poredali svoje tenkove s uperenim topovima prema narodu. Ti

tenkovi su sprječavali dalje napredovanje kolona u Austriju.

Na polju nisam primjetio nikakvu građevinu, osim željezničke pruge i jedne kućice, koja je sličila nekoj maloj željezničkoj stanici. Od te kućice vodila je neka cesta, a kasnije sam video da smo po toj cesti išli natrag prema Dravogradu. Procjenili smo, da na tom polju ima oko 500.000 ljudi. Od ljudi oko nas, koji su prepričavali i međusobno dojavljivali što se događa tamo naprijed, saznali smo da netko od hrvatskih generala ili predstavnika, pregovara s Englezima o našoj sudbini. Pregovori su se navodno vodili u nekom dvoruču blizu Bleiburga, no ja taj dvorac nisam video s mjesta na kojem smo mi bili. Da bi Englezi pokazali svoju moć, cijelo jutro su, iznad naših glava, nisko letjeli njihovi avioni. Imao sam dojam, da će me udarati u glavu, ako se ne sagnem. Očigledno su Englezzi i na taj način demonstrirali svoju silu, kako bi to utjecalo na pregovore o predaji.

Oko pet sati poslije podne proširila se vijest, da se treba bezuvjetno predati, da treba izvjesiti bijele zastave i da se mora Englezima predati sve naoružanje. Neki ljudi su izvjesili bijele plahte, a kratko vrijeme nakon toga krenula je naša vojska prema onoj kućici, gdje su na jednu hrpu bacali svoje naoružanje. Istodobno, dok su naši vojnici predavali svoje oružje, među narod se umiješalo nekoliko partizana, vjerojatno njihovih komesara, koji su počeli držati govorancije. Govorili su da je rat završio i da se svatko bez straha može vratiti svojoj kući. Govorili su da je glupo napustiti svoj dom, kad je rat potpuno gotov. Ljudi su to slušali i zaključivali, kao i ja: ako je rat gotov, nema smisla ići nekamo u nepoznato, kad se može mirno vratiti svojoj kući. Tako smo mi, naša grupica, zaključili da je najbolje da se vratimo.

Bilo je ljudi, koji su tvrdili da će nas partizani prevariti i da je pametnije pobjeći u brda, kako bi izbjegli i partizanima i Englezima. Neki ljudi opskrbili su se hranom i nestali u brdima, no većina je ipak bila za predaju i povratak. Sjećam se jednog profesora koji nas je uvjeravao da ne treba vjerovati ni Englezima, ni komunistima. Nama je bilo dosta pješačenja, pa smo mislili ili smo željeli misliti, da nas partizani ne će prevariti i da ćemo se mirno vratiti svojim kućama. Svi mi,

osim Šime, bili smo u civilnim odijelima, pa smo nagovorili Šimu da se i on presvuče u civilno odijelo. On na to nije pristao, jer je tvrdio da ga pozna mnogo ljudi i da svi znaju da je on liječnik, a ne vojnik, a ako se presvuče, moglo bi se misliti, da se on od nečeg krije. Njegovo obrazloženje nam se činilo razumno, a on je, kao i mi, vjerovao da je rat gotov i da će ga, u najgorem slučaju, partizani ispitivati, a kako nema što kriti, da će ga pustiti na miru.

U daljini smo promatrati kako naša vojska predaje svoje oružje. Puške i ostalo priručno oružje bacali su na jednu hrpu, što su promatrali i kontrolirali engleski vojnici. Nakon predaje oružja, vojnici su krenuli cestom prema Dravogradu. Zapravo, odmah nakon podizanja bijelih zastava, proširila se usmena naredba da se prvo predaju vojnici, a tek poslije njih civili. Zato smo mi bez žurbe, promatrali predaju naše vojske. Ja sam očekivao da će iz daljine ugledati Josipa. Video sam ljudi iz njegove bojne, koje sam prepoznao po uniformama PTS-a, ali njega nisam video. No vjerujem, da je i on bio među njima. I Šimo je krenuo s vojskom, a Milivoj, Ante, Danče i ja ostali smo kao civili među posljednjima, koji su prošli kontrolno mjesto, gdje se predavalio oružje.

Počelo se mračiti i padala je lagana kišica. Nas četvorica nismo odmah krenuli dalje, za vojskom. Zavukli smo se pod jedan kamion, koji je tu stajao, pa smo odspavali do jutra. To je bilo moguće, jer su se ispred nas formirale kilometarske duge kolone, pa nas nitko nije tjerao.

16. svibnja – srijeda

Rano ujutro krenuli smo i mi u jednoj koloni prema Dravogradu. Koliko se sjećam, cesta je vodila preko nekih planina, kroz lijepu crnogoričnu šumu, a onda se spuštalala prema Dravogradu. U koloni su se nalazili samo civili. Možda je i bio koji vojnik presvučen u civilno odijelo. U koloni je bilo i žena, ali nisam video da ima male djece. Njih su vjerojatno ranije odvojili. Kolona se polagano kretala cestom, a uz kolonu su stalno vozili jeepovi u kojima su sjedili Englezzi. Vjerojatno su to bili engleski oficiri, zaduženi da ovu raju isporuče partizanima.

(nastavit će se)

GOLOOTOČKI ZAVJET ZAGREBU

Hrvatski nacionalisti nikad nisu dvojili gdje je srčika nacionalizma, jer je Zagreb bio i ostao mjesto za koje vrijedi ona «ko pčele misli oko tebe lete», kako je početkom prošlog stoljeća pisao **Matoš**. I uвijek su Hrvatska i Zagreb bili sinonimi.

Golootočki zatvorenici, koji su robijali za Hrvatsku, a koje sam poznavao, listom su se zaklinjali da će prije dolaska kući navratiti u Zagreb, te na taj način zakletvu pretvoriti u zavjet, kojega treba ispuniti. Odredišta koja treba pohoditi bila su: Kaptol s prvostolnicom, Šestine i grob **Ante Starčevića**, spomenik kralju **Tomislavu**, te mjesto na Trgu, gdje je stajao spomenik banu **Josipu Jelačiću**.

Golootočani s kojima sam kasnije razgovarao, taj su zavjet ispunili.

Sve što se govorilo ili pisalo o Zagrebu i Hrvatskoj, potpuno je razumljivo, bilo je predmet živog

Piše:

Dinko JONJIĆ

zanimanja svih robijaša Hrvata. Ako me godine nisu pritisle, a sjećanje izbjeglo, daleke 1962. u Rio de Janeiru objavljena je opća

enciklopedija i odrednica Zagreb, s napomenom da je to glavni grad Hrvatske, središte sveučilišno. Hrvatska i Zagreb nisu bili *okićeni* napomenom da se nalaze u Jugoslaviji. Tu je vijest objavio *Vjesnik*, pa smo se čitavog ljeta u kojem je to objavljeno, hranili spoznajom da svijet nije zaboravio Hrvatsku.

Ostaci stražarnica i spavana na Golome

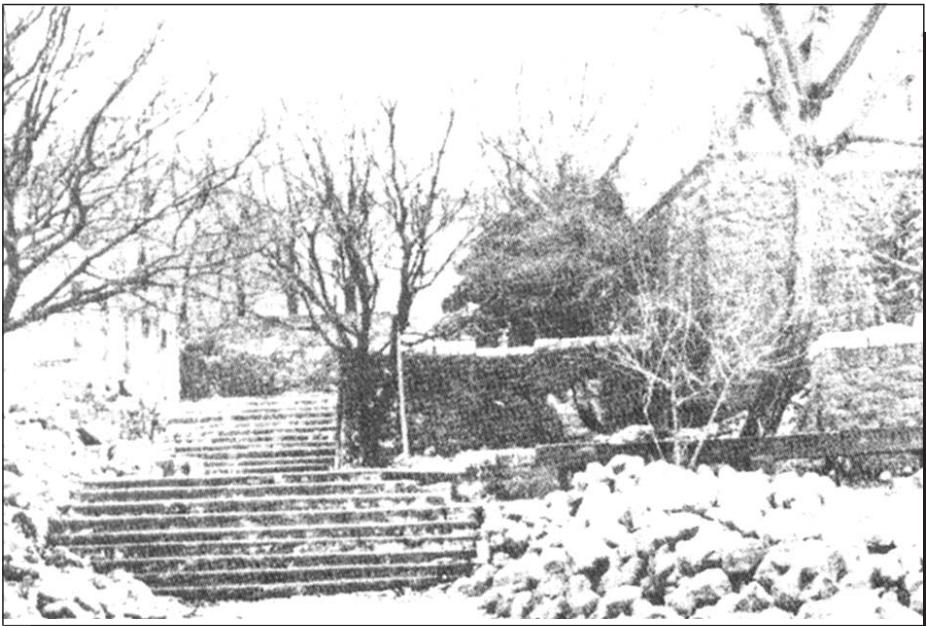
"Briga partije za naše zdravlje - svetao primer čovečnosti" - natpis na Golome

Čemu sve ovo?

Dne 31. svibnja 1964., nakon pet godina provedenih u tamnici, zavjet sam ispunio: došao sam u Zagreb.

Dan ranije nekim sam brodom napustio Goli otok. Nije bio *Punat*, nego brod kojega pomorci nazivaju brodom skitnicom, koji povremeno navrati do Gologa i tamo, u Maloj dragi, pokupi one koji su kaznu izdržali i nastavi put prema Rijeci.

Nisam čekao da brod doputuje u Rijeku, nego sam pri njegovu prvom dodiru s kopnom, u Senju, napustio brod i autobusom se uputio u Rijeku. Prenoćivši tamo, vlastkom sam krenuo u Zagreb. I na prvom koraku, dok sam kružio oko mjesta gdje je bio Jelačićev

Ostatci logora u tzv. velikoj žici

spomenik, sretnom – Alfreda Obranića.

Samo oni koji su bili u zatvoru, za istu ideju, mogu odvagnuti značenje takvog susreta. Kasnije sam doznao da je tajna policija i taj slučajni susret registrirala i svrstala u rubriku »opasna djelatnost«. Alfred je već bio sveučilištarac, pa me poveo u studentske domove i upoznao me s osobama za koje je držao da im se može povjeriti. Koliko je takvih bilo, ne mogu se sjetiti, ali broj nije bio velik. I sve troškove koje sam tog dana imao, snosio je Obranić.

Nakon što smo evocirali uspomene, Alfred mi je dao «posljednji naputak» kako se u Zagrebu snaći i kako izbjegći UDB-ine Argusove oči. Rastali smo se tada, a dio sjećanja prenosim ovdje.

Ostavši sam, počeo sam tražiti prodavaonice u kojima će kupiti odjeću i obuću. Sve to i nije bilo teško, jer je Zagreb u to doba već bio opskrbljen i robom strane proizvodnje. Oboružavši se odjećom (onu koju su moljci izgrizli, bacio sam), dao sam se u potragu za obućom. Što god bih iskušao, nije valjalo. Od golootičkoga kamena deformirana stopala nisu bila podesna za obuću osobe moje visine, pa sam se morao zadovoljiti kupnjom postola koje su mi za nekoliko brojeva bile prevelike, pa sam izgledom i hodom valjda podsjećao na Chaplina.

Takov sam nakon nekoliko dana doputovao u Imotski i prijavio dolazak **narodnoj miliciji**. Nekoliko mjeseci kasnije uputiše me u vojsku...

ISPRAVAK

U članku dr. Augustina Franića «Povodom šezdesete godišnjice smrti Pera Bakića, vođe konavoskih škripara», objavljenom u br. 159, na str. 24. podkrala se pogreška: umjesto 5. travnja 1944., treba stajati: 5. travnja 1945. Ispričavamo se!

(Ur.)

MLIN

Popovača 1945.

Mlinski je kamen
pao...
Dalje
rječica
teče...

Povorka
hrvatskih žena
u bodljikav prostor
kreće...
Škola je samo
slika...
U ušima ječi
vika
malih školaraca...

Na sjeveru gora
se plavi
Vjetrušine
Tmaste oblake
gone.

Zlokobni zvekeću
lanci,
i ključevi
zvone...
Žene
ko uklete
šute,
bose...
Oči se sjajne mute.
Bagrem ne miriše više...
Na obraze upale,
bijele,
pale su krupne
kaplice kiše...

Višnja SEVER

ZOVEŠ LI ME

s oblaka
na oblak
kroz strijеле
munja
po trnovu
putu
kroz ovu dolinu
suza i plača
hodaš
glasas̄ se
krikom
zoveš li me to
Marija

Mario BILIĆ

LIST "NAŠA OGNJIŠTA" U SVJETLU PRILIKA U DUVANJSKOM KRAJU 1968.-1971.

Da bismo se prisjetili prvih početaka nastanka *Naših ognjišta* i značenja koje je taj list imao u razvijanju, njegovanju i buđenju hrvatske svijesti u BiH, ali i šire, moramo imati na umu teške društvene, političke i nacionalne neprilike u kojima su živjeli Hrvati duvanjskog kraja, a i općenito u tadašnjoj državi.

Godine 1968. zaposlio sam se u gimnaziji Duvno kao profesor hrvatskog jezika, što se službeno zvalo profesor srpsko-hrvatskog odnosno hrvatsko-srpskog jezika. Za Duvno, koje se tako

Piše:

prof. Bruno ZORIĆ

tano jedna skupina hrvatskih intelektualaca u kojoj su bili, osim mene, fra Ferdo Vlašić, fra Blago Karačić, fra Gabrijel Mioč, prof. Branko Pašalić, službenik Kažimir Vučemil, sudac Drago Jurić, učenici Ivan Križanac, Ante Ivanković i Ivan Parllov te prof. Ivan Topić i dr. Milan Milas. Često smo se sastajali i dogovarali o raznim aktiv-

novembar' većim dijelom radili nastavnici iz Crne Gore, Beograda, Istočne Bosne ... i tek tih godina zahvaljujući prof. B. Zoriću i njegovoj aktivnosti postupno se ta praksa mijenjala. Neslužbeno, naravno, jer službene 'strukture' su već tada to ocjenjivale kao šovinizam. Na osnovi njegove ustrajnosti, u školi je spontano nastala jezgra koja je prvi puta u ovom kraju javno zagovarala i upotrebljavala hrvatski jezik, a od tih ljudi je nastala inicijativa te osnovan ogranač Matice hrvatske. Glavninu administrativnih poslova, te sve kontakte sa Zagrebom obavljao je prof. B. Zorić. Mislim da je gotovo polovinu svih članova on upisao, zatim osigurao veliki broj pretplatnika *Hrvatskog tjednika*, zatim časopisa *Kolo, Jezik...* knjiga, kao što su *Povijest Hrvata*. Kasnije je radio na realizaciji ideje o otvaranju knjižare i čitaonice MH u Duvnu, što nažalost nije bilo moguće ostvariti. Svi kontakti sa Matičnim odborom u Zagrebu odvijali su se preko prof. B. Zorića, pa sam tako i sam jednom s njim bio osobno nazočan na sastanku u Matičinoj 2, a na kojem su bili: J. Ivičević, V. Gotovac, T. Ladan, prof. H. Iveković, G. Gamulin i drugi.

I nakon gotovo 20 godina i dan danas se po širenju hrvatskog jezika i hrvatske kulture mnogi u Duvnu sjećaju prof. B. Zorića, jer je tada zapravo započelo 'osvjećivanje' naroda tog kraja. Prof. Bruno Zorić se, nakon završene nas-

zvalo u to vrijeme, znao sam da je većinsko hrvatsko mjesto i da ima nešto malo pripadnika ostalih naroda i narodnosti.

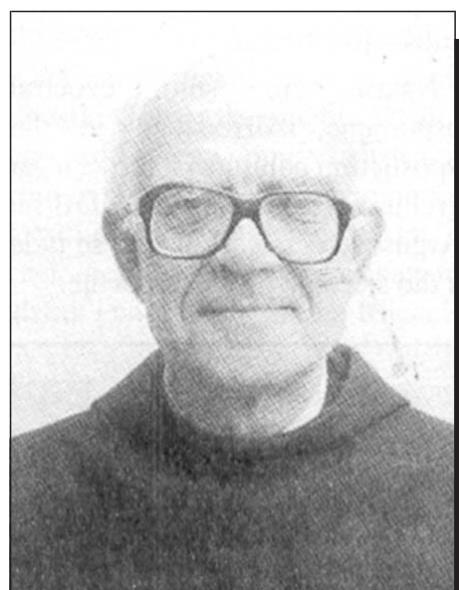
U prvim danima moga boravka i dje-lovanja u duvanjskoj gimnaziji, uočio sam da se zatire hrvatska riječ svakojakim administrativnim zabranama, da je zabranjena hrvatska kultura i tisak, da se ne upotrebljavaju hrvatske knjige i da se svim sredstvima negira sve ono što je bilo hrvatsko, od jezika, kulture i imena, a da se antihrvatska djelatnost vodi i u politici zapošljavanja u državnim službama, te u tadašnjim društveno-političkim organizacijama, na čijem su čelu, doduše, bili Hrvati, ali oni koji su bili izdajice svoga naroda i koji su provodili službenu politiku tadašnjega vodstva BiH.

Svjedočanstvo Branka Pašalića

U takvim teškim političkim prilikama u Duvnu, a tako je bilo i u svim drugim mjestima u Hercegovini i Bosni, uvidjevši da se u puk uvukao veliki strah, valjalo je okupiti pojedince, intelektualce i promicati sve ono što je bilo hrvatsko, osobito u jeziku, kulturi i personalnoj politici. Zato je i nastala spon-

nostima, pa je dobro prisjetiti se i rijeći moga pokojnog prijatelja prof. Branka Pašalića, koji je rekao:

"Kao nastavnik bio sam zaposlen u Gimnaziji '15. novembar' u Duvnu, gdje je također radio i prof. Bruno Zorić iz Zadra i to u presudnim godinama djelatnosti MH, dakle od konca šezdesetih do 1971. godine. U spomenutoj školi glede službene uporabe jezika i t. sl. bilo je tih godina više nego porazno. Po tadašnjim B-H-a propisima bila je obvezatna 'Bosanska varijanta' (čas, hemija, opština), svi udžbenici su morali biti iz Sarajeva, Beograda, mnogi pisani ekavicom i cirilicom, ali nikako pisani hrvatskim jezikom i izdani u Zagrebu. Baš tih godina u školi se zapošljava prof. Bruno Zorić (službeno kao nastavnik SH), ali kao nastavnik koji je, logično, predavao na i o hrvatskom jeziku što je 'službeno' ocijenjeno kao ekstremizam. Istovremeno, kao povjerenik Matičnih izdanja popularizirao je mnoge knjige u Duvnu što je do tada bilo nezamislivo. Uskoro je među ostalim kolegama pokrenuo inicijativu, te za sve gimnazijske predmeta naručio dačke udžbenike 'Školske knjige' iz Zagreba. Treba napomenuti da je to vrijeme kada su u Gimnaziji '15.

Fra Ferdo Vlašić

tave, u lipnju 1971. godine vratio u Zadar, a nakon Karadorđeva, direktor škole i SUP su za njim spremili dosje koji je bio težak nekoliko kilograma.

Sve što sam u ovom skromnom zapisu naveo, naveo sam kao neposredni svjedok, ili sudionik djela aktivnosti. Uostalom tadašnje vlasti nisu bez 'razloga' sudili prof. B. Zoriću, a da je kojim slučajem suđenje obavljeno u Bosni, ne vjerujem da bi presuda bila manja od 5 godina." (Bruno Zorić: "Izgubljeno vrijeme", zbirka pjesama, Zadar, 1996.)

Nezaboravni fra Ferdo Vlašić

Valja se prisjetiti osobito fra Ferde Vlašića čijem se domoljublju i danas, nakon više od 30 godina treba diviti, koji je svim svojim srcem i cijelom svojom životnom energijom i mudrošću radio na promicanju svega onoga što je imalo hrvatski predznak. Bila je sreća upoznati se, djelovati i živjeti u blizini fra Ferde Vlašića, koji je bio neumoran u širenju domoljublja, pa smo se često sastajali, dogovarali o pojedinim akcijama, npr. osnivanju ogranka Matice hrvatske, osnivanju knjižare Nakladnog zavoda Matice hrvatske, dovođenjem nastavnika hrvatske nacionalnosti u gimnaziju u Duvnu (na čijem čelu je bio Srbin Mirko Zdilar), širenju hrvatskih knjiga i udžbenika među srednjoškolskom omladinom.

Takvo djelovanje imalo je učinka i to nije promaklo tadašnjim strukturama

Prof. Bruno Zorić

vlasti, policiji i sudstvu, ali uza sve to, ova skupina marljivih, hrabrih i poštenih hrvatskih domoljuba i dalje je nastavljala svoj rad usprkos opasnosti da se ide u zatvor, izgubi posao i slično. U ovakvim okolnostima, koliko je meni poznato, u glavi fra Ferde Vlašića javila se ideja o pokretanju jednog lista koji neće biti samo crkvenog karaktera, već će promicati i društvene i političke teme, s glavnim ciljem širenja vjerskog nauka, teme iz života Crkve i katoličkoga hrvatskog puka te političke teme, onoliko koliko se moglo i smjelo u vremenu koje je bilo krvoločno prema svemu što je bilo hrvatsko i svemu što bi značilo i imalo obilježje hrvatskog bića u BiH.

jednik tadašnje općine Duvno Stipe Petrović preko jedne veze.

Prije moga bijega iz Duvna pri kraju svibnja 1971., dogovorio sam se s fra Ferdom Vlašićem da nastavim i dalje suradnju u *Našim ognjištima* i da uzmem pseudonim pod kojim ću pisati, pa sam izabrao nekoliko i javljao sam se svojim člancima pod imenom *Ivan Matijević, Marin Dalmatin, Ivan Zadravec, Domagoj Stipanić*.

Dne 8. svibnja 1972. bilo mi je suđenje u Zadru, a Ljubomir Nenadić, tadašnji načelnik policije u Duvnu, Srbin, prije moga hapšenja 10. 2. 1972. donio je pregršt dokumenata koji su bili predmet moga djelovanja i suđenja.

Franjevački samostan i crkva u Tomislavgradu

Tako je fra Ferdo u više navrata dolažio u moj stan, tražio me u školi gdje sam radio, kontaktirao preko učenika koje sam već spomenuo u ovome napisu, sam je izabrao nekoliko naziva za list i za ideju koju sam ja odmah prihvatio, kad se opredijelio za naziv **NAŠA OGNJIŠTA**. Bilo je i drugih prijedloga, a čini mi se da se tada već predlagalo i ime "Sveta baština", kojim će se list nazvati nakon zabrane.

Kada mi je fra Ferdo predložio i tražio moju suglasnost da se prihvati naziv **Naša ognjišta**, donio i skice znaka **Naših ognjišta** i programska načela koje je on sam smislio, bio sam oduševljen, pa sam na njegov zahtjev i prijedlog postao i članom uredničkog vijeća, čini mi se, u prvome i drugom broju, jer sam već za treći broj **Naših ognjišta** bio u Zadru, budući da mi je prijetilo uhićenje, na što me je upozorio preds-

sjećam se tih prvih brojeva **Naših ognjišta**, sjećam se diva u duhovnom pogledu, fra Ferde Vlašića, i ostalih sudionika djelovanja u okviru Matice hrvatske, a s time i svih onih koji su bili okupljeni oko prvih početaka izlaženja lista. Uza veliki strah, opasnost za održanje golih života, znali smo da se moramo oduprijeti jugoslavenskoj komunističkoj aždaji, koja je odlučila uništiti hrvatski narod u BiH i drugdje. Htjeli smo pokazati da ima hrvatskih domoljuba, koji se ne mire s takvim stanjem i da su žrtve potrebne da bi se dočekala potpuna hrvatska sloboda i naš san kojeg smo dosanjali; stvaranjem hrvatske države... (Ovim člankom auktor dopunjuje sjećanja, koja su dijelom objavljena u našem časopisu br. 124./125., srpanj-kolovož 2002., pod naslovom "Djelovanje Matice hrvatske u Duvnu 1968.-1971.", str. 43.-45. Op. ur.)

ŽRTVE DRUGOGA SVJETSKOG RATA, PORAĆA I DOMOVINSKOG RATA U STARIGRADU PAKLENICI

U nedjelju, 1. svibnja 2005., u crkvi Sv. Jurja u Starigradu Paklenici održana je sv. misa za sve hrvatske žrtve općine Starigrad stradale u Drugome svjetskom ratu, poraću i u Domovinskom ratu. Na misi sam nazočio u ime zadarske podružnice HDPZ-a.

Pred ulazom u crkvu postavljene su 323 svjeće, koje su simbolizirale sve 323 žrtve (a smatra se da popis još uvijek nije potpun), među kojima su bili pripadnici oružanih snaga NDH i civilni, na ovako okrutan način ubijeni i nestali samo zbog pripadanja svomu hrvatskom narodu.

Zarobljeni hrvatski vojnici i civili

Župnik je pročitao sva imena ubijenih i nestalih u II. svjetskom ratu i nakon njega, i to u mjestu Tribnju 134 osobe, u Starigradu Paklenici 132 osobe, i u Selinama 57 osoba.

Odmah nakon sv. mise, na Novom groblju u Starigradu, na samome velebitskom kamenu, načelnik općine Starigrad **Role Dokoza** postavio je kamen temeljac za izgradnju spomenika svim ovim žrtvama za Domovinu, stradalima od jugokomunističke i partizanske krvave ruke. Prema viđenome idejnom nacrtu, spomenik će dostoјno čuvati uspomenu na hrvatske stradalne s ovog područja. Uklešana će biti imena svih žrtava, a hrvatska obilježja bit će dokazom opstojnosti hrvatskog naroda, kojeg ni ovakvi pogromi nisu uspjeli uništiti.

Priredio:

prof. Bruno ZORIĆ

Načelnik Dokoza, svjestan finansijske zahtjevnosti izgradnje spomenika, svojim govorom izrazio je odlučnost da se uz pomoć hrvatskog iseljeništva, države i općine Starigrad, spomenik izgradi kao vječan čuvar sjećanja na ove nevine hrvatske stradalne, kojih su se u proteklih 60 godina sjećali jedino njihovi najbliži i to u dubokoj tišini, jer bilo je opasno izreći istinu...

U prilogu ovog teksta objavljujemo popis svih žrtava.

OPĆINA STARIGRAD

Mjesto T R I B A N J

(Popis ubijenih i nestalih pripadnika oružanih snaga NDH i civila)

PREZIME IME IME OCA ROĐEN STRADAO

1. Njegovan Ante Nikolin	1902	-1941	civil
2. Njegovan Luka Antin	1902	-1945	civil
3. Njegovan Joso Antin	1908	-1943	civil
4. Njegovan Ana Lukina	?	-1946	civil
5. Njegovan Šime Jurin	1914	-1945	vojnik
6. Njegovan Joso Jurin	1901	-1943	civil
7. Njegovan Jure Šimin	1916	-1941	vojnik
8. Njegovan Lovre Šimin	1906	-1945	vojnik
9. Njegovan Ive Ivanov	1926	-1945	vojnik
10. Njegovan Nikola ?	1907	-1943	civil
11. Njegovan Jure Matin	1913	-1945	vojnik
12. Gazić Šime Ivlin	1928	-1945	vojnik
13. Gazić Šime Ivlin	1887	-1941	civil
14. Gazić Jure Nikolin	?	-1941	civil
15. Gazić Mile Nikolin	1912	-1945	civil
16. Žeželj Ive Nikolin	1910	-1945	vojnik
17. Katić Jure Lovrin	1919	-1945	vojnik
18. Katić Lovre Markov	?	-1941	civil
19. Katić Marko Lovrin	?	-1943	civil
20. Katić Kuzman Lovrin	1925	-1943	vojnik
21. Katić Ante Markov	1923	-1945	vojnik
22. Trošelj Ika Jurina	?	-1942	civil
23. Trošelj Mirko Jurin	1928	-1945	civil
24. Trošelj Jure Nikolin	1912	-1945	vojnik
25. Trošelj Jeronim Matin	1921	-1945	vojnik
26. Trošelj Mate Jerkov	?	-1943	vojnik
27. Trošelj Ante Ivanov	1921	-1945	vojnik
28. Trošelj Velimir Rokov	1931	-1943	civil
29. Trošelj Roko Petrov	1903	-1943	civil
30. Trošelj Joso Lovrin	1920	-1945	vojnik
31. Trošelj Šime Lovrin	1918	-1943	vojnik
32. Trošelj Kuzman Grgin	1921	-1942	vojnik
33. Trošelj Šime Matin	1920	-1942	vojnik
34. Trošelj Miro Ivanov	1918	-1945	vojnik
35. Trošelj Joso Ivanov	1925	-1944	vojnik
36. Trošelj Šime Ivanov	?	-1945	vojnik
37. Matak Nikola Matin	1921	-1945	vojnik
38. Matak Niko Šimin	1920	-1945	vojnik
39. Matak Šime Jurin	1885	-1943	civil
40. Matak Ive Grgin	1911	-1945	civil
41. Matak Jure Antin	1920	-1943	vojnik
42. Matak Jandre Markov	1903	-1943	vojnik
43. Matak Ive Šimin	1907	-1942	vojnik
44. Matak Jure Matin	1915	?	vojnik
45. Matak Mile Stipanov	?	-1945	vojnik
46. Matak Šime Antin	?	-1947	vojnik
47. Vukić Šime Radin	?	-1944	civil
48. Vukić Ante Stipanov	1925	-1945	vojnik
49. Vukić Nikola Ivanov	?	-1945	vojnik
50. Vukić Ante Lovrin	1914	-1945	vojnik
51. Vukić Ive Jurin	1906	-1945	vojnik
52. Vukić Ive Jakovljev	1910	-1945	civil
53. Vukić Pave Stipanov	?	-1945	civil
54. Vukić Niko Pavlov	1914	-1944	vojnik
55. Vukić Marko Šimin	1886	-1943	civil
56. Vukić Kruno Antin	1921	-1942	vojnik
57. Vukić Šime Antin	1921	-1945	vojnik
58. Vukić Nikola Antin	1919	-1945	vojnik
59. Vukić Pave Ilijin	1914	-1945	vojnik
60. Vukić Mica Stipanova	1920	-1945	civil
61. Vukić Pave Šimin	1921	-1945	vojnik
62. Vukić Jandre Nikolin	1905	-1944	vojnik
63. Vukić Ive Antin	1906	-1944	civil
64. Vukić Šime Antin	1923	-1943	vojnik
65. Vukić Nikola Stipin	1921	-1945	vojnik
66. Vukić Frane Nikolin	1924	-1945	vojnik
67. Vukić Tonka Jurina	1921	-1943	civil

SJEĆANJA I SVJEDOČENJA

68. Vukić Stanko Jurin 1923 -1945 vojnik
 69. Vukić Nikola Jurin 1921 -1945 vojnik
 70. Vukić Šime Petrov 1925 -1943 vojnik
 71. Vukić Ivica Šimin ? -1945 vojnik
 72. Vukić Mihovil Rokov 1919 -1943 vojnik
 73. Vukić Dragan Jankov 1928 -1945 vojnik
 74. Vukić Ive Lukin 1922 -1943 vojnik
 75. Vukić Ante Jurin 1927 -1945 vojnik
 76. Vukić Nino Jurin 1921 -1945 vojnik
 77. Vukić Ante Rikov 1918 -1942 vojnik
 78. Vukić Rikard Matin ? -1943 civil
 79. Vukić Mate Markov 1905 -1945 vojnik
 80. Vukić Šime Markov 1906 -1945 vojnik
 81. Vukić Kuzman Matin 1904 -1943 civil
 82. Vukić Šime Jurin 1909 -1945 vojnik
 83. Vukić Nikola Šimin 1919 -1943 vojnik
 84. Vukić Joso Šimin 1905 -1945 vojnik
 85. Vukić Joso Jakovljev 1910 -1943 civil
 86. Vukić Šime Ivanov 1925 -1944 vojnik
 87. Vukić Ante Ivanov 1921 -1945 vojnik
 88. Vukić Šime Stipanov ? -1943 vojnik
 89. Vukić Stipe Markov 1920 -1946 vojnik
 90. Vukić Frane Pavlov ? -1943 civil
 91. Vukić Niko Stipin 1919 -1945 vojnik
 92. Vukić Ive Jurin 1923 -1945 vojnik
 93. Vukić Jure Jurin ? -1943 vojnik
 94. Vukić Nikola Markov 1911 -1943 vojnik
 95. Vukić Mica Šimina 1921 -1945 civil
 96. Vukić Stipe Šimin 1919 -1947 vojnik
 97. Vukić Luka Pavlov 1920 -1943 vojnik
 98. Vukić Niko Pavlov 1925 -1945 vojnik
 99. Sjauš Mile Šimin ? -1943 vojnik
 100. Sjauš Milka Šimina ? -1943 civil
 101. Sjauš Lovre Šimin ? -1944 vojnik
 102. Sjauš Nikola Pavlov ? -1943 civil
 103. Sjauš Ante Nikolin 1920 -1945 vojnik
 104. Sjauš Ive Nikolin 1904 -1943 civil
 105. Sjauš Marija Šimina ? -1944 civil
 106. Zubčić Dinko Pavin 1925 -1945 vojnik
 107. Zubčić Lovre Šimin ? -1945 vojnik
 108. Zubčić Lovre Nikolin ? -1944 vojnik
 109. Zubčić Šime Pavlov 1911 -1943 vojnik
 110. Zubčić Frane Pavlov 1909 -1942 vojnik
 111. Zubčić Nikola Nikolin 1908 -1944 vojnik
 112. Zubčić Mica Ivanova ? -1943 civil
 113. Zubčić Ivan Kuzmanov 1923 -1944 vojnik
 114. Zubčić Šime Šimin 1921 -1945 vojnik
 115. Zubčić Darko Ivin 1923 -1943 vojnik
 116. Zubčić Nikola Šimin 1920 -1945 vojnik
 117. Zubčić Stipan Lovrin 1899 -1945 vojnik
 118. Zubčić Neven Pavlov 1905 -1945 vojnik
 119. Zubčić Lovre Pavlov 1903 -1944 vojnik
 120. Zubčić Joso Josin 1902 -1943 vojnik
 121. Zubčić Anđelko Stipin 1925 -1945 vojnik
 122. Zubčić Slade Krstić ? -1943 vojnik
 123. Zubčić Ante Lovrin ? -1945 vojnik
 124. Zubčić Pavao Pavlov 1898 -1944 civil
 125. Zubčić Šime Antin 1922 -1945 vojnik
 126. Zubčić Ivan Ivičin 1923 -1945 vojnik

127. Zubčić Anica Radina 1923 -1946 civil
 128. Zubčić Pave Martinov 1921 -1943 vojnik
 129. Zubčić Šime Martinov 1912 -1945 vojnik
 130. Zubčić Kuzman Martinov 1908 -1943 civil
 131. Zubčić Jandre Šimin 1921 -1943 vojnik
 132. Vukić Niko Jurin 1921 -1945 vojnik
 133. Vukić Ante Jurin 1923 -1945 vojnik
 134. Vukić Šime Jurin ? -1944 vojnik

OPĆINA STARIGRAD

Mjesto S E L I N E

(popis ubijenih i nestalih pripadnika oružanih snaga NDH i civila)

PREZIME IME IME OCA ROĐEN STRADAO

1. Dadić Pavao Jakovljev 1922
 2. Dadić Marija Ivanov 1912
 3. Dadić Jakov Joškov 1918
 4. Dadić Dujo Joškov 1916
 5. Dadić Jure Joškov 1912
 6. Dadić Marko Jakovljev 1910
 7. Jurlina Šime Antin ?
 8. Jurlina Kata Stipanova 1919.
 9. Jurlina Šime Antin ?
 10. Jurlina Šime Pavlov ?
 11. Jurlina Grgica Pavlov ?
 12. Jurlina Tome Ivanov ?
 13. Jurlina Tome Pavlov ?
 14. Jurlina Jakov Jurin ?
 15. Jurlina Petar Stipanov ?
 16. Jurlina Ante Pavlov ?
 17. Jurlina Marija Barišin 1924
 18. Knežević Damjan ? 1928
 19. Knežević Ante Pavlov 1922
 20. Jukić Marko Josin 1920
 21. Jukić Bariša Josipov 1904
 22. Magaš Ante Grgin ?
 23. Tomić Petar Ivanov 1921
 24. Nekić Mile Pavlov 1925
 25. Nekić Pavao ? 1890
 26. Škiljić Petar Stipanov 1914
 27. Škiljić Ante Stipanov 1911
 28. Zuanović Pavao ? 1890
 29. Jukić Luka Jurin 1913
 30. Jukić Tome Josipov 1913
 31. Bucić Martin Šimin 1918
 32. Bucić Luka Šimin 1916
 33. Bucić Martin ? 1895
 34. Bucić Ivan Martinov 1922
 35. Bucić Mile Martinov 1917
 36. Jusup Pavao ? ?
 37. Jusup Kuzman ? 1880
 38. Jusup Ivan Stojanov 1921
 39. Magaš Petar Grgin 1910
 40. Knežević Kuzman Njadri 1916
 41. Knežević Tome Jadrin 1914
 42. Jusup Šime Kuzmanov 1924
 43. Bucić Josip Martinov 1917
 44. Magaš Luka Grgin 1918

45. Knežević Mićo Šimin 1921
 46. Škiljić Šime Grgin 1922
 47. Škiljić Bože Jurin 1895
 48. Dadić Ivan Franin 1919
 49. Dadić Božo Nikolin 1914
 50. Dadić Jurka Joškina 1915
 51. Jukić Frane Ivanov 1901
 52. Tomić Petar Ivanov 1921
 53. Tomić Petar Ivanov 1910
 54. Jurlina Nikola Jurin 1908
 55. Jurlina Marijan Josipov 1922
 56. Zuanović Jerolim Markov 1915
 57. Jukić ? ? ?

OPĆINA STARIGRAD

Mjesto

STARIGRAD - PAKLENICA

(popis ubijenih i nestalih pripadnika oružanih snaga NDH i civila)

PREZIME IME IME OCA ROĐEN

1. Bušljeta Jerolim Ivin 1919
 2. Bušljeta Petar Ivanov 1921
 3. Bušljeta Šime Milin 1921
 4. Bušljeta Stipan Jurin 1924
 5. Bušljeta Ante Milin 1925
 6. Bušljeta Ice Tomin 1926
 7. Bušljeta Bare Šimin 1923
 8. Bušljeta Petar Šimin 1925
 9. Bušljeta Ive Ivanov ?
 10. Bušljeta Stojan Stipanov ?
 11. Bušljeta Šime Jurin 1927
 12. Bušljeta Joso Jurin 1923
 13. Bušljeta Nikola Jurin ?
 14. Bušljeta Mile Ivanov ?
 15. Čavić Nikola Šimin 1911
 16. Čavić Stipan Jadrin 1924
 17. Adžić Ivan Markov 1907
 18. Adžić Martin Tomin 1909
 19. Adžić Martin Markov 1911
 20. Adžić Marija Ivina 1914
 21. Adžić Nikola Nikolin 1922
 22. Adžić Ivan Stipanov 1925
 23. Adžić Joso ? ?
 24. Bucić Ivica Franin 1921
 25. Bušljeta Ante Stipanov 1904
 26. Bušljeta Martin Jurin 1909
 27. Bušljeta Jure Stipanov 1913
 28. Bušljeta Luka Šimin 1913
 29. Bušljeta Šime Antin 1920
 30. Čavić Ivan Kuzmanov 1924
 31. Dokozla Tome Antin 1908
 32. Erceg Stojan Jurin 1910
 33. Erceg Joso Antin 1918
 34. Erceg Nikola Jakovljev 1926
 35. Erceg Mile Markov 1925
 36. Jović Frane Jurin 1876
 37. Jović Stojan Jurin 1893
 38. Jović Šime Antin 1905

39. Jović	Frane	Franin	1914	70. Koić	Bepina	Kuzmanova	1921	102. Šikić	Ivan	Nikolin	1907
40. Jović	Ante	Jakovljev	1914	71. Krapić	Grgo	Krstin	1912	103. Šikić	Šime	Nikolin	1912
41. Jović	Jure	Josin	1913	72. Krapić	Jakov	Krstin	1915	104. Šikić	Grgo	Gajin	1913
42. Jović	Jure	Jakovljev	1917	73. Marasović	Petar	Ivin	1922	105. Tomić	Joso	Josin	1921
43. Jović	Stipan	Ivanov	1918	74. Marasović	Ive	Ivanov	?	106. Tomić	Luka	Rokov	1920
44. Jović	Ante	Šimin	1920	75. Marasović	Ivan	?	?	107. Tomić	Ante	Šimin	1920
45. Jović	Tome	Martinov	1921	76. Milovac	Krste	Josin	1913	108. Tomić	Luka	Antin	1922
46. Jović	Ante	?	1921	77. Milovac	Ivan	Petrov	1919	109. Tomić	Šime	Milin	1927
47. Jović	Petar	Franin	1920	78. Milovac	Marko	Šimin	1919	110. Tomić	Mile	Šimin	?
48. Jović	Ante	Šimin	1920	79. Milovac	Joso	Josin	1921	111. Tomić	Nikola	Šimin	1914
49. Jović	Ivan	Jakovljev	1922	80. Milovac	Ika	Ivanova	1922	112. Tomić	Šime	Ivanov	?
50. Jović	Joso	Šimin	1926	81. Milovac	Mile	Ivanov	1926	113. Tomić	Božo	Kuzmanov	?
51. Katalinić	Nikola	?	?	82. Milovac	Jure	Ivanov	1923	114. Trošelj	Ive	Matin	1901
52. Katalinić	Ivan	Nikolin	?	83. Milovac	Ivan	Ivin	?	115. Trošelj	Joso	Matin	1903
53. Katić	Role	Ivanov	1906.	84. Parić	Krste	Franin	1906	116. Trošelj	Marijana	Matina	1920
54. Katić	Gajo	Gajin	1921	85. Parić	Ante	Šimin	1908	117. Trošelj	Ante	Matin	1924
55. Katić	Dušan	Antin	1922	86. Parić	Jure	Šimin	1920	118. Trošelj	Krste	Matin	1926
56. Koić	Ivan	Josin	1912	87. Parić	Nikola	Ivanov	1924	119. Adžija (don)	Ante	?	?
57. Koić	Nikola	Franin	1913	88. Parić	Roko	Mijatov	1926	120. Maričić	Branko	?	1910
58. Koić	Šime	Jurin	1919	89. Petričević	Ivan	Antin	1912	121. Bušljeta	Miljenko	Kuzmanov	1922
59. Koić	Mile	Matin	1920	90. Petričević	Ante	Šimin	1915	122. Bušljeta	Grgo	Franjin	1907
60. Koić	Nikola	Kuzmanov	1921	91. Petričević	Joso	Antin	1919	123. Bušljeta	Ivan	Tomin	?
61. Koić	Dušan	Milin	1925	92. Petričević	Joso	Šimin	1919	124. Bušljeta	Kuzman	Jadrin	1902
62. Koić	Milka	Jakovljeva	1927	93. Petričević	Jure	Šimin	1920	125. Bušljeta	Nikola	Šimin	1914
63. Koić	Šime	?	?	94. Petričević	Luka	?	1922	126. Čavić	Ivan	Šimin	?
64. Koić	Ivan	Petrov	?	95. Petričević	Rudolf	Antin	1925	127. Čavić	Nikola	Jurin	1904
65. Koić	Rade	Petrov	1913	96. Ramić	Šime	Jurin	1905	128. Koić	Ante	Petrov	1911
66. Koić	Marko	Petrov	1921	97. Ramić	Nikola	Martinov	1910	129. Koić	Ante	Petrov	1901
67. Koić	Kuzman	?	?	98. Ramić	Petar	Martinov	1922	130. Dokoz	Joso	Šimin	?
68. Koić	Anica	Kuzmanova	?	99. Smokrović	David	Lovrin	1910	131. Marasović	Tome	Šimin	?
69. Koić	Ika	Kuzmanova	1931	100. Smokrović	Ante	Jadrin	1922	132. Bušljeta	Stipe	Jurin	?
				101. Smokrović	Ante	Antin	1914				

POBIJTE IH KAO PSE - SPOMENICA 60. GODIŠNJICA BLEIBURŠKE TRAGEDIJE I KRIŽNIH PUTOVA 1945.

(Nakladnik ČASNIČKI KLUB 242, Zagreb 2005.)

Knjiga Mate Marčinka je podijeljena na tri poglavlja. U prvomu se opisuju događaji u Bleiburgu 15. svibnja 1945. i razlozi povlačenja hrvatske vojske i naroda te iznose brojni dokazi o odgovornosti Engleza za pokolje Hrvata na Hrvatskim križnim putovima 1945.; nadalje se opisuju smjerovi kretanja kolona zarobljenih hrvatskih vojnika i nenaoružanih građana na "marševima smrti" i stratišta na kojima je poubijano više stotina tisuća hrvatskih vojnika i građana. U drugomu poglavlju opisuju se strašni množtveni pokolji Hrvata prije 15. svibnja 1945. i to u Travniku, Dubrovniku (Daksa i dr.) i Širokom Brijegu te terorističko bombardiranje Zadra nakon kapitulacije Italije. U trećem poglavlju iznose se brojni dokazi, da je za pokolje Hrvata u ratu i nakon njega odgovoran JOSIP BROZ

Piše:

Mato MARČINKO

TITO osobno i po zapovjednoj odgovornosti. U posebnu prilogu (Dodatak I.) objavljeno je svjedočenje Fra Vinka Prlića o zloglasnom zatvoru ĆELOVINA u Mostaru, koji spada među najmnožtvenija komunistička morilišta hrvatske mladosti.

Cijena knjige je 80,00 kn, a može se kupiti u središnjici Hrvatskog društva političkih zatvorenika u Zagrebu - Vojnovićeva 15b (telefon 01/46 15 437). Ako se knjiga šalje pouzećem, naručitelj plaća i poštanske troškove. Sav ostvareni prihod od prodaje ove knjige pisac i nakladnik darovat će za izgradnju Spomen crkve i kosturnice za pobijene Hrvate na Macelju.

TAKO SU GOVORILI KOMUNISTI (4.)

2348 godina robije i Crvena pomoć

«Teror vladajućih kapitalista i ugnjetoča protiv onih koji se brane revolucionarnom borbom od njihove pljačke, ugnjetavanja i eksplatacije teško se da izraziti u brojkama. Znatan deo procesa, osuda, hapšenja, progona i ubistava radi cenzure i ne može se obuhvatiti statistikom. Nečuvena srednje-vekovna mučenja, mučka ubijstva pri 'prelazu granice' ili 'pri pokušaju begstva' i još jedan ceo niz pojava u kojima se teror vladajućih izražava (otpuštanje sa posla, policijsko-agentska maltretiranja, premetačine itd, itd, uopšte se ne daju izraziti ni u kakvim brojkama.

U vezi sa medjunarodnim kongresom Crvene Pomoći, koji je održat 7 novembra 1932. u Moskvi, naša Crvena Pomoć sastavila je podatke o teroru za vreme vojnofašističke diktature, t. j. od 6. januara 1929. do početka septembra 1932 (kad je statistika sastavljena). Prema tim podatcima u toku 3 godine i 8 meseci u 152 procesa palo je 18 smrtnih osuda, 4 doživotne robije i 734 borca osudjeni su na ukupno 2348 godine robije. Najviše procesa bilo je protiv članova KP, koji su dobijali i najteže kazne. Od 152 procesa bilo je 82 komunistička, 33 nacionalna, 18 seljačkih, 8 vojnih i 11 ostalih političkih procesa.

Ovom statistikom nije obuhvaćeno onih 90 revolucionera, pretežno komunista, koji su u toku tog vremena bili mučeni do smrti ili prosto ubijeni bez procesa i sudske osude.

Ove brojke daju samo delimičnu sliku terora krvave vojnofašističke diktature protiv revolucionarnog pokreta radnika, seljaka, vojnika i ugnjetenih naroda.»

(*Proleter. Organ Centralnog Komiteta Komunističke Partije Jugoslavije (Sekcija Komunističke Internacionale)*, god. VIII, br. 28, decembar 1932., str. 7.)

*

Pozdrav političkim osudjenicima iz Sovjetskog Saveza

«Političkim osudjenicima u Požarevačkom zatvoru (Jugoslavija), 4. VIII. 1932.

Dragi drugovi,

Šaljemo vam pozdrav iz daleke Kirgizije, jedne od republika našeg velikog Sovjetskog Saveza. Mi kolhoznici i kolhoznice (t. j. članovi i članice kolektivnih gospodarstava), radnici i pojedinačni seljaci sela Bjelovodska nalazimo se na skupštini posvećenoj 10-godišnjici Crvene Pomoći. Hoćemo da vam napišemo par riječi o našoj artelji (zadruga)

'Pun klas' i molimo vas da i vi nama napišete kako žive radnici u vašoj zemlji.

(...) Prema planu mi smo posijali 150 hektara žita, 53 hektara povrća i 12 hektara konoplja. Državi treba da lifierujemo 2009 pudova (1 pud = kila) žita i do ispunjenja plana fali nam još samo 20 %. Žetva je bila započeta 7 jula pomoću dviju brigada kolhoznika i to boljševičkim tempom.

U našem selu provedena je kolektivizacija sa 60 %. Mi seljaci smo se uvjerili da velika gospodarstva imaju veće prednosti nego li mala rasparčana. U našem okrugu posvećujemo veliku pažnju tehničkim kulturama (hmelj, konoplja, i t. d.).

Pošto smo izvršili petogodišnji plan za četiri godine, možemo snabdjevati naše nove fabrike u dovoljnoj količini sa sirovinama, tako da ne zavisimo od kapitalističkih zemalja. Svuda ni svima područjima napreduje naša socijalistička izgradnja. S boljševičkim tempom putem socijalističkog takmičenja i udarnih brigada dostižemo mi ovako ogromne uspjehe, jer znamo da radimo za se a ne za kapitaliste, kao što je to bilo pre.

Drugovi! Mi znamo da vam je teško provoditi duge godine u zatvorima. Ali sve ima svoj konac. Obzirom na sadašnji medjunarodni položaj mi se nadamo da nije više daleko vrijeme, kada će se političkim osudjenicima otvoriti sva vrata.

Očekujući skori odgovor, šaljemo vam, još jedanput, tople pozdrave.

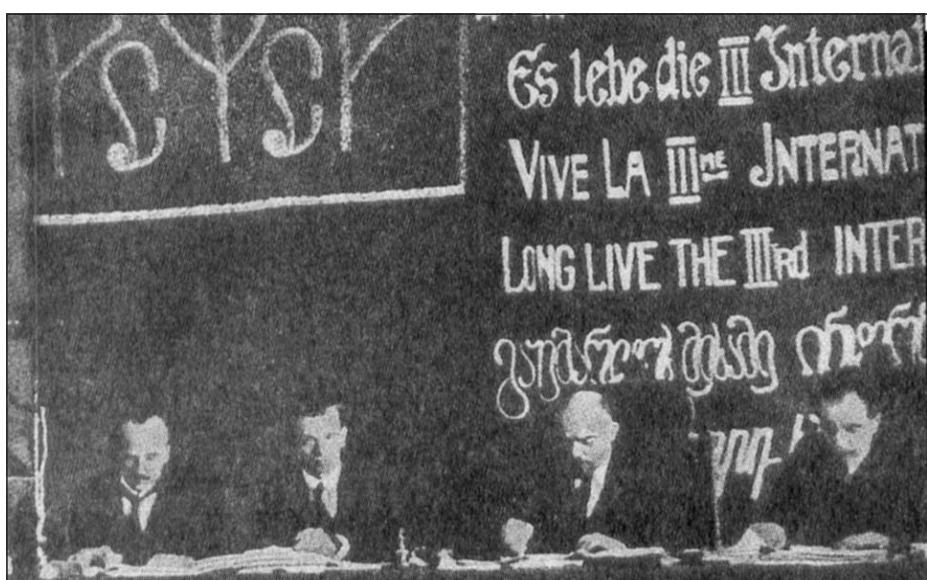
Živila desetgodišnjica Crvene Pomoći!

Živio svjetski Novembar!

Kolhoznici, radnici i pojedinačni seljaci (slijede potpis).

Naša adresa: SSSR Bjelovodski Okrug-Artelj 'Polni Kolos' ('Pun Klas')

(*Proleter. Organ Centralnog Komiteta Komunističke Partije Jugoslavije (Sekcija Komunističke Internacionale)*, god. VIII, br. 28, decembar 1932., str. 12.)

Osnutak Treće Internacionale u ožujku 1919.

JEDAN PAR NAOČALA

Iz Gromače smo nastavili prema Mrčevu, Mravinjcu i Riđici.

Nosio sam skromne količine lijekova, koje sam ostavljao tamo gdje je bilo najpotrebnije. Povremeno bih uzeo neku pismenu poruku za rodbinu u Dubrovniku ili šapatom na uho izrečen pozdrav svojoj djeci, za koju su znali da su u postrojbama Hrvatske vojske, uz poruku da slučajno ne dolaze. Putem smo nailazili na ubijenu stoku. Posebno su me se dojmili ubijeni konji. Te plahe, lijepe, životinje ubijane uz cestu, ostale su u nekom nedovršenom pokretu kasa.

Negdje na sredini puta između Gromače i Mrčeva, iz kuće pokraj puta, na naš poziv treba li kome liječnik, izišao je iz obližnje kuće čovjek starije dobi. Ili je samo tako izgledao. Bilo je to vrijeme brzog starenja. Čovjek kojeg su prethodnih dana tukli. Molio me da mu dam neki lijek za bolove. Mogao sam mu samo dati Analgin ampule da popije, jer sam tablete već bio podijelio.

Nastavili smo dalje. Dijabetičarima sam donio nove pošiljke inzulina. Moj osobni cilj je bio i doći do popisa ljudi koji su u mjestu ostali i pri tome vidjeti broj nestalih ili ubijenih. Tom prilikom došao sam do popisa ljudi koji su mi skrivečki dali. Bio sam prvi koji je te dragocjene podatke dostavio Crvenom križu i "Dubrovačkom primorju". Vojne podatke nisam želio bilježiti, niti znati za njih. U tom vremenu bilo bi jako opasno nekome u Dubrovniku prenijeti podatke vojne prirode, jer se smatralo da je u Gradu ostao znatan broj onih koji su na neki način održavali kontakte s neprijateljem. A meni je, pak, bilo najvažnije ljudima donijeti lijek, ohrabrenje, poruke njihovih najbližih. I nadu.

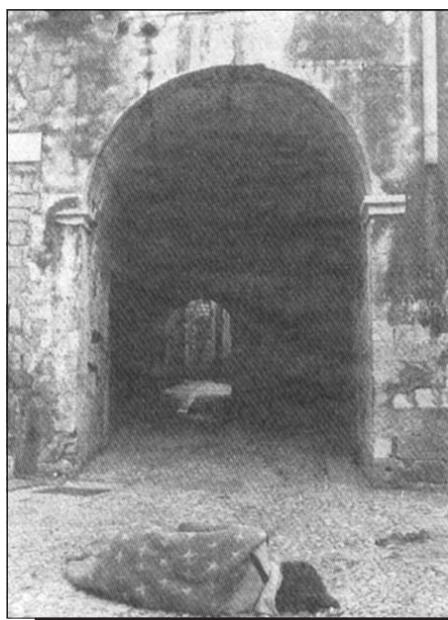
Važno je bilo da se ne osjećaju napuštenima.

Ulaskom u Riđicu, svratio sam u kuću obitelji Đović. Krupna žena plavih očiju koju sam poznavao od ranije, porijeklom iz Banica, kad me

Piše:

Dr. Antun CAR

je vidjela na vratima, počela je tiho plakati. Isprva nije mogla reći ni riječi, a potom me odvela do svog supruga koji je prebijen ležao na krevetu. Od ranije težak astmatičar, sad

Prizor iz ratnog Dubrovnika

se borio s bolnim disanjem pretučenoga prsnog koša s napuklim rebrom. Teško je mogao zauzeti položaj u kojem bi ga manje boljelo, a disao je poput ribe na suhom. Pokušao sam mu pomoći lijekovima koje sam nosio sa sobom. Analgetika nije bilo dovoljno.

Tuku najčešće po glavi!

Šest mjeseci kasnije, nekoliko dana po oslobođenju, ušao sam u istu tu kuću. Bilo je to neposredno nakon oslobođenja toga područja i u okolici kuće nalazili su se brojni vojnici Hrvatske vojske, koji su odasvud pristigli. Ponovno su bile suze u velikim plavim očima, ali ovaj puta od sreće. Rekla je "Dodite, doktore, imamo Vas nečim počastiti. Uspjeli smo cijelo vrijeme rata skriti ovaj pršut, nisu ga uspjeli otkriti, ali sad ćemo ga narezati!" Pršut je bio prvi

nakon svih mjeseci rata i bio je podijeljen s "Tigrovima".

No, vratit će se ostatku priče.

S Riđicom se završavala naša propusnica vrlo upitne valjanosti, a morali smo doći do Majkova. Morali smo vidjeti što je s roditeljima djevojke koju smo poveli. Tog trena nismo mislili na Bele Orlove i ostale paravojne jedinice koje smo mogli sresti svakog trena. Povremeno bi sretali vojnike koji koji nisu bili ni rezervisti ni JNA, već pripadnici paravojnih formacija, nismo znali ni kamo idu ni kome pripadaju, a srećom na nas nisu obraćali pažnju.

Na ulasku u Majkove, zaustavila nas je straža. Pitali su tko smo i što hoćemo. Rekao sam da sam ja dugogodišnji liječnik tog područja i da imam propusnicu izdatu od komande mjesta Mokošica da pregledam stanovnike mjesta. Ukazao sam i na crnogorskog vojnika koji je bio u našoj pratnji. Nakon kontrole, dvojica golobradih mladića kazala su nam da ne možemo ući, jer je to selo pod drugim zapovjedništvom. Mislim da je bilo pod komandom JNA iz Trebinja. Uz to, propusnica nije obuhvaćala Majkove. Zamolio sam jednog od njih da ipak pita zapovjednika.

Poslušao me je. Vratio se za dvadesetak minuta i kazao da je zapovjednik dopustio, ali uz uvjet da ga pregledam, budući da je bolestan.

Našao sam mlađeg muškarca u visokoj temperaturi. Soba je bila u privremenoj Komandi mesta, u obiteljskoj kući Kraljević, puna cigareta, oružja i streljiva. Izgledao je razuman čovjek. Bio je musliman i kasnije sam čuo da je nakon Bjeljine odlučio napustiti JNA.

Selo je velikim dijelom bilo spaljeno. U preostalim kućama nalazili su se starci, koji nisu imali kamo poći. Bilo je teško bolesnih. Pokušao sam pregledati što više ljudi.

Rekli su mi da moram poći i do Lopina. Znao sam svaki zaselak

Majkova. Zaustavili smo se dvadesetak metara od kuće.

Ušao sam u kuću u kojoj su hrpe slomljenog stakla i pokućstva pokrivate pod. Zvao sam glasno, ali se nitko nije odazvao. Ušao sam u kuhinju i zatekao staroga gazdu koji me nije odmah prepoznao. Nije ni mogao. Bio je skinuo naočale i sklonio ih na sigurno. Smršavio je od našega posljednjeg susreta. Mirno je sjedio na stolici. Nastojao je biti što mirniji i koncentrirano čekati susret. Konačno je prepoznao moj glas i opustio se. Rekao mi je "Znate, doktore, svaki put kada čujem škripu kočnica, skinem naočale, jer oni dođu, pa tuku. Tuku me svagdje, a naročito po glavi, a to su jedine naočale koje imam! Uz to, ne primičem se prozoru, jer imaju običaj pucati po kućama pa me je strah metka!"

Djevojka, tobogenja medicinska sestra, vidjela je svoje roditelje i teška srca se odvojila od njih. Požurili smo natrag, nastojeći još za dana stići u Mokošicu. Uputili smo se zemljanim putom prema Trstenu, za što nismo imali propusnicu. Prolazili smo nastojeći se držati sredine puta, u strahu od mina. To se ispostavilo ispravnim tumačenjem, jer su mještani Primorja mjesecima nakon povlačenja neprijatelja stradavali od mina uz cestu, kao i brojni vojnici iz cijele Hrvatske koji su došli oslobođati ovaj kraj. Ostajali su bez života ili trajni invalidi.

U Trstenu sam trebao provjeriti smrt drage prijateljice moje majke. Vijest je bila neprovjerena, a sin i ostala rodbina bili su izvan Dubrovnika i htjeli znati istinu. Umrla je od straha, od srčanog udara. U jednom od bezbrojnih pretresa kuća, tražeći nepostojeće radio-stanice. Neposredno nakon što sam ušao u njihovu kuću, i sreо se s njenim bratom **Vlahom**, koji mi je potvrđio da je umrla, za mnom je došla patrola jugo-vojske. Pretresli su sve, a ja sam se pokušavao izvući na činjenicu da na propusnici nije pisalo kojim putem trebamo ići. Pomogao nam je mladi crnogorski vojnik iz Ivangrada, koji nas je pratio i koji se uvijek držao po strani. Rekao

je da je naša pratnja i da nam je odobrio tu zastati. Uspjeli smo proći.

Ali sam znao da se moramo vratiti.

Povratak u srednji vijek

Grad je prestao biti središnjim ciljem horde turista dvadesetog stoljeća i vratio se četiri stoljeća unatrag. Danima nije bilo vode ni struje. Stare *gustijerne* opet su se punile vodom, a velike kaplje šterika činile drvene podove Grada posute biserima. Samo nije bilo šuštanja kriolina i razuzdanog smijeha srednjeg vijeka. Ulice su bile mračne. Poneki krik značio je susret s štakorom, koji bi se bez straha ispriječio na ulazu u *kortu*.

Grad se noću zatvarao. Od strane Pila, debela drvena vrata zatvarala bi se i zakračunala. Odmah iza njih stajala bi skromna straža slabu naoružanu vojniku koji bi čuvali ulaz u grad. Postojao je strah od noćnog upada srpskih i crnogorskih diverzanata u grad.

U gluho doba noći našli smo se u zgradi policije. Hodnik je bio prepun unezvjerjenih ljudi koji su užurbanim pokretima presijecali gusti duhanski dim. Rijetki stanovnici Mokošice i smjena zdravstvenog osoblja spremala se na taj kratak i opasan put. Neprijateljska vojska bila je nadomak Grada. Pretpostavljeni smo da svakog trenutka mogu ući u Mokošicu. Dovlačili su sve teže naoružanje.

Odjednom je stigla zapovijed: "Svi koji idu za Mokošicu, spremite se, idemo." Nije smjelo biti svjetla. Cigarete su na brzinu ugašene. Iskrali smo se brzo iz zgrade i uputili prema "grdosiji".

"Majsan" je poput promašenog nosoroga, izlivenog od jednog komada željeza, s uskim otvorom sprijeda samo za vozača i bez ikakva drugog otvora, osim onog ulaznog, bio idealan za klaustrofobični napadaj.

Stisnuo sam svoju liječničku torbu na svoja koljena. Do mene je sjeo neki stranac. Bio je novinar "Independenta" i, okrenuvši se meni, kad smo krenuli u zaglušujućoj buci rekao: "Prošao sam brojna ratišta, ali nešto ovako nikad nisam video".

Nimalo me nije obradovao njegov komentar. Ipak, njegov strah nije bio opravdan, jer je, iako nezgrapan, spor i bučan, u to vrijeme "Majsan" bio najsigurnije vozilo na cesti. Barem dok haubice nisu počele gadati. Na nekoliko smo se mesta zaustavili i pokupili ponekog vojnika ili mještanina. Na pojedinim dijelovima ceste otvorenima Golubovu Kamenu, na nas su pucali, ali bez velika uspjeha. Na samom izlazu, u potpunom mraku u Mokošici moj prethodnik se vratio, a ja ostao. Ambulanta je sada bila premještena i privremeno smještena u kotlovnici zaštićenoj vrećama pjeska. Tih dana radio sam sa sestrama **Lenči** i **Marijom**. Dosta je bilo ljudi koji su ostali u svojim stanovima. Viđao sam rijetke vojnike, gardiste, koji su nastojali čuvati prilaze mjestu.

Iduća dva dana pružali smo pomoć ranjenima i bolesnima, a sljedeće noći «Majsan» je ponovno došao, ovaj put po nas. Tijekom cijelog puta bili smo gađani tromblonskim minama, koje su dodatno pojačavale ionako strašnu buku u "Majsanu" i izazivale trzaje željezne grdosije. Kada smo konačno stigli u Grad, odahnuli smo. Ja sam tek tada doznao da su oni dodatni udari bili od eksplozija tromblona.

Bili smo posljednji koji su se "Majsanom" vratili, jer već sljedećeg dana cesta je gađana haubicama prema kojima ni naš mali div ne bi bio neranjiv. Nakon mene došao je **dr. Jovo Čičković**. Tada se pokazalo da je i zaštita privremene zdravstvene stanice bila nedostatna. Mina koja je eksplodirala ispred ulaza, ranila je **Mirsu**, našeg fizioterapeuta. Ozljeda noge bila je ozbiljna i značila je doživotnu invalidnost.

Ja sam, pak, u mrkloj noći došao do usnuloga Grada. Na velika tamnozelena vrata morao sam udarati šakom da me čuju. Upitali su: "Tko ide?"

"Doktor, vraćam se iz Mokošice." Vrata su se prvo odškrinula, a potom otvorila dovoljno da mogu ući. Iza mene brzo su bila zatvorena i zakračunata. Ja sam, ponovno, bio u srednjem vijeku.

U SPOMEN

ZORA ILIĆ

1915.-2005.

Neka joj je laka hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Zagreb

U SPOMEN

ANKICA ŽINIĆ

1921.-2005.

Neka joj je laka hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Zagreb

U SPOMEN

GINA ĐURASEK

1923.-2005.

Neka joj je laka hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Zagreb

U SPOMEN

JOSIP MIHOKOVIĆ

1946.-2005.

Neka mu je laka
hrvatska zemlja!

U SPOMEN

JURAJ MARČINKOVIĆ

1927.-2005.

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

HDPZ- Podružnica Zagreb

U SPOMEN

ANICA CUGOVČAN

1929.-2005.

Neka mu je laka
hrvatska zemlja!

IN THIS ISSUE

In Lepoglava, a small town in the north-western part of Croatia, on 5th July 2005, a memorial was unveiled in memory of Croatian political prisoners, who were imprisoned there in the periods of the monarchic and communist Yugoslavia. The prison in Lepoglava dates from the Habsburg period, and was a symbol of repression against Croats in both Yugoslav states.

ment in Lepoglava. Due to very difficult conditions in the prison (abuse, poor nutrition, insufficient clothing, freezing, diseases, etc.) the number of Lepoglava victims is most probably several times that number.

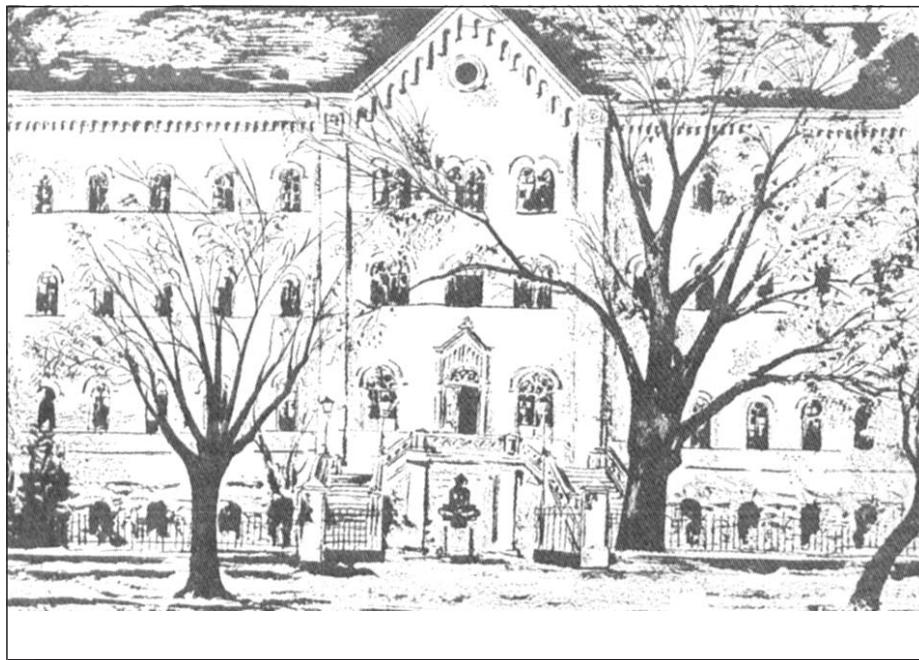
After a long bureaucratic battle with Croatian authorities, and after the defeat of resistance of the partisan and communist organisations opposing any marking of

of the Croatian Association of Political Prisoners, reports on the memorial unveiling ceremony.

Historian **Zlatko Matijević, Ph.D.** writes about the position of Croats and Croatia in the first decade of Yugoslavia; and Ivan Gabelica continues his feuilleton on the attitude of Beatus **Alojzije Stepinac**, the Archbishop of Zagreb and a long-time political prisoner, towards the right of the Croatian people to self-determination and independence. Gabelica analyses in more detail Stepinac's attitude towards the Independent State of Croatia (1941-1945), which existed during the Second World War, in difficult circumstances and in inevitable but also difficult alliance with the Axis Forces.

Upon the news that the German justice has suspected Yugoslav intelligence service agent **Krunoslav Prates** of liquidating **Stjepan Dureković**, a Croatian political emigrant, in July 1983, we are analysing the reasons for the lack of political will in Croatia to get even with the prominent communist officials and executors of the Yugoslav services.

This issue also presents fragments of memories of **Antun Živković**, who describes the Way of the Cross in 1945, and **Dinko Jonjić**, who spent five years in prison, in the period between 1959 and 1964.

University in Zagreb, Administration Building (Vaić)

According to the research of **Dr. Augustin Franić**, author of the one and only monograph on the prison, in the period between 1945 and 1989, almost four hundred political prisoners were killed in Lepoglava, and almost all of them were Croats. These data are not complete because some of the documentation is missing, possibly destroyed. We will never find out the number of those who died in fictitious freedom, after the years of imprison-

the locations of their crimes, the construction of memorial was organised by the Croatian Association of Political Prisoners. It was unveiled by Dr. A. Franić, who had served two several-years-long prison sentences in Lepoglava. The date of the unveiling ceremony marked the anniversary of the tragic event of 5th July 1948, when the prison authorities had killed three prisoners after an attempted escape, as well as 11 more. Alfred Obranić, President

IN DIESEM HEFT

Zum Zeichen der Errinnerung an die kroatischen politischen Häftlinge, die in dem Gefangenengehause in Lepoglava, einem Städtchen im nordwestlichen Kroatiens, zur Zeit des monarchistischen und kommunistischen Jugoslawiens eingekerkert waren, wurde am 5. Juli 2005 ein Erinnerungsdenkmal enthüllt. Das Lepoglava Gefangenengehause datiert noch aus den Habsburger Zeiten und war in beiden Jugoslawien ein Symbol der Repression an den Kroaten.

tens nicht ausschließen. Hinsichtlich auf sehr schwere Lebensbedingungen im Gefängnis (Quälereien, schlechte Ernährung, mangelhafte Bekleidung, Erfrierung, Krankheiten usw.) ist die Opferzahl sicherlich vielfach größer. Wie groß ist die Zahl jener die nach den Kerkerjahren in Lepoglava in einer Scheinfreiheit gestorben sind, werden wir nie erfahren.

Nach dem sehr langen bürokratischen Kampf mit den kroatischen Böherden und nach dem Bruch des

thüllungstag wurde auf dem 5. Juli gesetzt, den Tag als am 5. Juli 1948, nach dem Fluchtversuch dreier Häftlinge, nicht nur diese drei, sondern weitere 11 politische Häftlinge liquidiert wurden. Der Präsident des Kroatischen Vereins politischer Häftlinge **Alfred Obranić** verfasste den Bericht über die Enthüllung des Erinnerungsdenkmals.

* * *

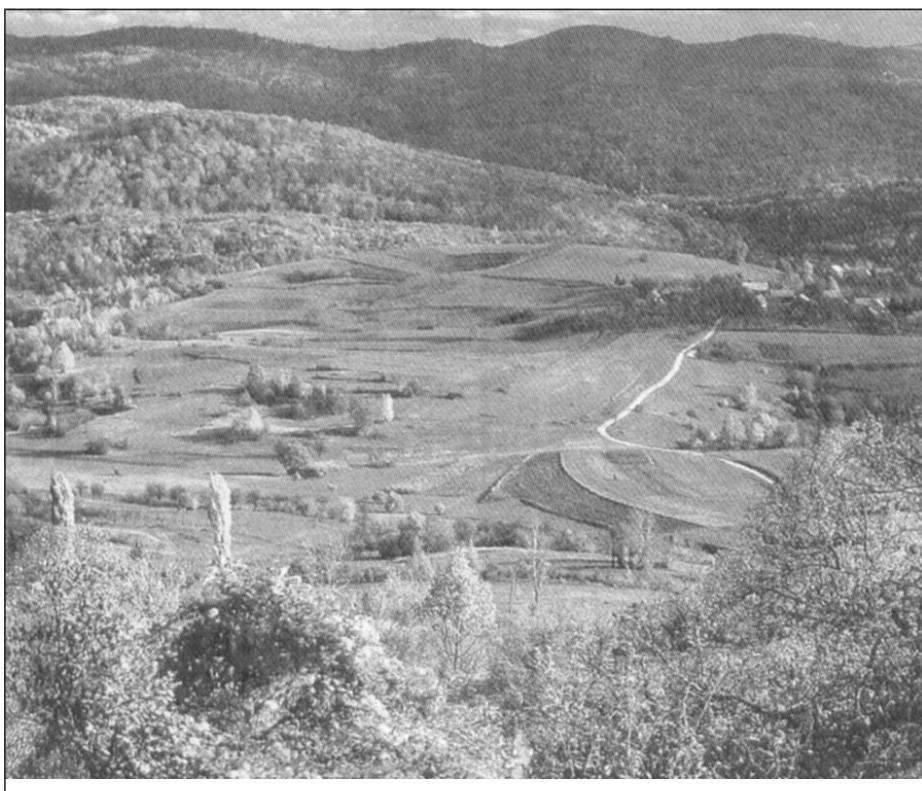
Der Historiker **Dr. sc. Zlatko Matijević** veröffentlicht ein Artikel über die Lage der Kroaten und Kroatiens in den ersten Jahrzehnten des Bestehens des jugoslawischen Staates, und **Ivan Gabelica** folgert mit seinem Feuilleton über die Beziehung des seligen **Alozije Stepinac**, den Zagreber Erzbischof und langjährigen politischen Häftling, zum Recht des kroatischen Volkes auf Selbstbestimmung und staatliche Unabhängigkeit hin. Gabelica analysiert besonders die Beziehung des Stepinac zum Kroatischen Unabhängigen Staat (1941-1945) der während des Zweiten Weltkrieges in sehr schweren Bedingungen entstand und in unvermeidlichen aber schweren Bündnis mit den Achsenmächten war.

* * *

Bezüglich der Nachricht, dass die deutsche Justiz den Agenten des jugoslawischen Geheimdinstes **Krunoslav Prates** beschuldigt hat, im Juli 1983 den kroatischen politischen Emigranten **Stjepan Djureković** liquidiert zu haben, analysieren wir Ursachen weswegen in Kroatien keine Wille zur Abrechnung mit den führenden kommunistischen Diensthäber und Exekutionsausführern der jugoslawischen Dienste besteht.

* * *

Fragmente ihrer Erinnerungen veröffentlichten in diesem Heft **Antun Živković**, der sein Kreuzweg aus 1945 beschreibt und **Dinko Jonjić**, der in Gefängnis fünf Jahre, vom 1959 - 1964, verbrachte.

Žumberak, bildhafte Gegend unweit von Zagreb

Nach den Forschungen des **Dr. Augustin Franić**, den Autoren der bislang einzigen Monografie über diese Gefangenengehause, wurden in Lepoglava in der kommunistischen Zeit zwischen 1945 - 1989 beinahe vierhundert politische Häftlinge, überwiegend Kroaten umgebracht. Diese Angaben sind unvollständig, da ein Teil der Dokumentation nicht zugänglich ist und man kann die Möglichkeit eines völligen Vernich-

Widerstandes der Organisationen der kommunistischen Partisanen, die sich jedem Kennzeichnung der Orte ihrer Verbrechen wiedersetzen, wurde diese Erinnerungsdenkmal in der Organisation des Kroatischen Vereins ehemaliger politischer Häftlinge (HDPZ) errichtet. Das Denkmal wurde von Dr. A. Franić, der in Lepoglava zweimal langjährige Gefängnisstrafe verbüßte, enthüllt. En-

ime	SADRŽAJ	Opaska
Kome		
	je bježao iz neutralnosti prema svom vojskama. <u>Peta hrvatska</u> <u>istaknuta H.S.S.</u> - ovaca, kug su bili protivniči našeg potreba ili aktivno rasili za te luke ... može koristiti se popratili njihovim raskrijevanjem. <u>Neostacić Šef II Okzeta</u>	
	Zaprebačko odjeljenja rea neki su u slav. <u>Njega i nane</u> <u>bezgovorni</u> i one obuzvodi tražimo da nane predloži to drugop. Onu deponirat <u>Vladi</u> , potordite prejem i dvolič česče u kontaktu s nane <u>Rauković</u>	

Ruce u gradej pod servozre

2. Vas rad u Zagrebu je resa.

dovoljavajući. Za 10 dana u

oslobodjene Zagrebe streljane

je samo 200 bandita. Trenut-

no je uas ova neodlučnost za

či se cuje Lgb-a od zlikovaca.

Radite suprotice sol nosih uare-

stava jer su uo rekli da radite

brzo i energično i da sve suržite

w prisu dani ua. Zabranjate da

w Zagrebu sada i u skoro

milion stanovnika; da se tu

slepo sav astari i aparat koji